Sfântul Petru Chrysologul

Omilii la Crezul Apostolic și Tatăl nostru

Text • Context • Subtext

ISBN 978-606-989-110-0

Sfântul Petru Chrysologul

Omilii la Crezul Apostolic și Tatăl nostru

Text • Context • Subtext

Traducere, introducere și note
de Dragoș Boicu

Prefață de
Pr. Conf. Dr. Habil. Constantin Necula

Editura Andreiana
Sibiu – 2022

Volum realizat în cadrul *Centrului de Cercetare Teologică al Universităţii „Lucian Blaga”* din Sibiu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PETRU CHRYSOLOGUL, sfânt
Omilii la Crezul Apostolic și Tatăl nostru: text, context, subtext / sfântul Petru Chrysologul; trad., introd. și note de Dragoş Boicu; pref. de pr. conf. dr. habil. Constantin Necula. - Sibiu : Editura Andreiana, 2022
Conţine bibliografie
ISBN 978-606-989-110-0

I. Boicu, Dragoș (trad.; pref.; note)
II. Necula, Constantin (pref.)

2

Cuprins

O teologie a propovăduirii – propovăduirea Teologiei

Nu este simplu joc de cuvinte, ci o desprindere de înțelegere după prima lectură a textului amplu pe care efortul laborios al traducătorului și cercetătorului Dragoș Boicu, ni-l aduce la dispoziție. Un Petru Chrysologul – sfânt și leader de comunitate[1] – autentic învățător de credință, un evaluator prin retorică și stil avântat al adevărului cuprins în propovăduirea Domnului Iisus Hristos. Propovăduirea sa corespunde în întregime modului în care, peste secole, Hugo Rahner socotea predica drept o dimensiune activă de reflectare a fundamentului dogmatic al învățăturii de credință, recuperatoare a tonusului kerygmei apostolice și a formei ei primare: să predici în același fel și cu acele cuvinte cu care Dumnezeu Însuși, Întrupat în mijlocul oamenilor, cu simplitate și profunditate ingenuă, S-a făcut cunoscut[2]. Acest filon pur kerygmatic

---

[1] Folosim termenul în sensul definit de Mario Danielli, *Paternita e Leadership. L'autorita nelle comunita religiose*, Edizioni AdP, Roma, 2015, 149 pg.

[2] Hugo Rahner, *Una Teologia della Predicazione*, Morcelliana, Brescia, ed. a II-a, 2015, p. 9, 11-12.

m-a entuziasmat mereu în lectura pe care, în timp, Sfântul Petru Chrysologul mi-a oferit-o. Pentru că nu pot decât subscrie ideii pe care o exprimă Jean-Claude Larchet: „Se poate spune că teologia a luat mai întâi forma catehezei. Desigur, cateheza este un domeniu vast care tratează diferite aspecte ce țin de credința creștină și de viața duhovnicească, dar este evident că discursul despre Dumnezeu ocupă aici un loc esențial și că totul se rezumă la El. Cateheza era la începuturi un atribut care ținea de slujirea episcopului, întrucât învățarea este unul dintre atributele lui majore. Ea se desfășura în cadrul bisericii: pentru credincioși, în timpul Liturghiei, iar pentru catehumeni, în afara Liturghiei. (...) Multe opere patristice (de exemplu, cele ale Sf. Chiril al Ierusalimului sau ale Sf. Ioan Gură de Aur) au formă de omilii, a căror finalitate este una clar catehetică. Unele lucrări ale marilor teologi, precum Expunerea credinței ortodoxe a Sf. Ioan Damaschin, țin de acest gen al teologiei catehetice, destinate să-i formeze nu doar pe copiii și adulții care deveneau creștini, ci pe toți credincioșii care doreau să-și aprofundeze credința; teologia aceasta putea avea totodată și destinația de a face cunoscută credința ortodoxă celor din afara Bisericii”[3]. Din acest punct de

---

[3] Jean-Claude Larchet, *Ce este Teologia? Noțiuni de metodologie în practica și în predarea Teologiei Ortodoxe*, Ed. Basilica, București, 2021, p. 16-17.

vedere îl socotesc pe Sfântul Petru Chrysologul drept unul dintre precursorii pastoralei catehumenale, textele prezentului volum fiind, într-un fel, repere în reprezentativitatea lui în domeniul omiliilor cu caracter catehetic (*Sermones*).

În ciuda publicațiilor remarcabile pe seama vieții sale – traducătorul nostru, Dragoș Boicu, le propune în notele prezentării sale –, Sfântul Petru Chrysologul rămâne un mit deschis al inteligenței dogmatice transferate în comunicarea pastorală a Bisericii[4]. Pentru mine, personal, parcursul de la Imola, cetatea în care se naște cel mai probabil la 380 (anul 460 mi se pare, totuși, prea târziu ca reper al nașterii), la Ravenna, cetatea Bizanțului de dincolo de Mare, unde se stinge la 31 iulie (sau 2 decembrie, după unii istorici) 450 (448, după alți istorici) d.Hr., reprezintă arcul de viață în care se înscrie vocația unui om a cărui propovăduire va marca istoria imediată și cultura teologică de astăzi[5]. Exprimată, cum nu se poate mai bine, în textul *De apostolo ubi dicit: obsecro inquit vos* (*Sermo* 108, *PL*

---

[4] În sensul atât de bine reflectat de analiza lui Bernard Sesboue, *Introduzione alla Teoolgia. Storia e intelligenza del dogma*, Ed. Queiriniana, 2019, 153 pg.

[5] Întâmpina în 448 pe Sf. Gherman de Auxerre, sosit la curtea imperială pentru a primi onorurile acesteia, cf. Constance de Lyon, *Vie de Saint Germain d'Auxerre*, editor Rene Borius, Paris, 1965. Către el, ca episcop al scaunului din capitala Imperiului, fac apel Teodoret de Cir și Eutihie, arhimandritul, ce fuseseră acuzați de erezie.

52:499-500), în care descrie, cum nu se poate mai bine, modelul jertfei slujirii preoțești după acela al Mântuitorului Hristos astfel răspunzând chemării pe care Acesta a adresat-o firii omenești. În modelul Domnului, care Își pune viața pentru viața lumii, Sfântul Petru Chrysologul vede nevoia preotului de a trăi viața în Hristos fără excese și formalități inutile: „Dumnezeu caută la credința ta, nu la moartea ta. Însetează de rugăciunea ta, nu de sângele tău. Își astâmpără nevoia de tine prin voire, nu prin moarte!". Hirotonit diacon și apoi preot la Imola (Forum Cornelii), unde se și născuse, de către Corneliu (ierarhul locului), este ales episcop la Ravenna-Cervia. În episcopat este contemporan cu Mercurial de Forli, Rufilius de Forlimpopoli, Sfântul Leon de Montefeltro, Gaudențiu de Rimini sau Geminiano de Modena, care pot fi omagiați astăzi în catedralele lor de scaun episcopal, unde moaștele lor inspiră încă la mărturisire și împlinirea Evangheliei. Unul dintre motivele menținerii sale în aura sfințeniei va fi combaterea cu atenție a arianismului care, în ultima capitală imperială, se aciuise și care dispunea de un locaș și un magnific baptisteriu[6]. Va fi susținut și de Papa Leon I și stimat de către împărăteasa Galla Placidia, rămasă astăzi imortalizată în Ravenna prin Mausoleul său și multe alte ctitoriri. Aici predică

---

[6] Astăzi în utilizarea comunității românești a Bisericii Ortodoxe din Ravenna.

Petru Chrysologul cele 176 de omilii – după unele date, 180 – care-i vor și da supranumele de Chrysologul – „cuvânt de aur”[7]. Să amintim că vocea lui este cu atât mai valoroasă cu cât nu se manifestă într-o epocă lipsită de predicatori. Limităm doar la câțiva dintre ei linia propovăduitorilor vremii: Paulin de Nola (432), Evagrie Apologetul (sec. V), Ioan Casian (435), Capreolo (sec. V), Vicențiu de Lerini, Secilius (cu superbele *Imne Pascale*, sec. V), Euheriu de Lyon – cu remarcabilele pagini despre înțelepciunea duhovnicească ori *Instructiones*[8]. Dacă ar fi să numesc monumentele de carte care m-au impresionat cel mai tare din cercetarea propovăduirii sale, trebuie să amintesc două monumente de editare:

- *Aurei Semones seu Homiliae*, D. Petri Chrysologi Archiepiscopi Ravennatis. Nunc recenter emendati & politioribus typis commissi, luncta noviter capitum serie & materiarum in hoc opusculo contentarum, Venetiis, MDLXXXVIII;
- *Memorie storiche per servire alla vita di san Pietro Crisologo*, raccolte ed umiliate all eminentissimo e reverendissimo princi-

[7] Cel mai amplu studiu asupra cronologiei vieții sale, Zattoni Girolamo, *Cronologia crisologhiana*, în vol. *Scritti Storici e Ravennati*, Tonini, Ravenna, 1975, p. 309-318.
[8] Aflăm texte reprezentative în vol. *Testi Mariani del Primo Millenio*, vol. 3, Padri e autori latini, a cura di Georges Gharib, Ermanno M. Toniolo, Luigi Ganbero și Gerardo di Nola, Citta Nuova, Roma, 1990.

pe il signor Cardinale d. Gregorio Barnaba Chiaramonti, vescovo' Imolaconte, ec. dall'aiutatnte maggiore Giulio Papolti, patrizio imolese, Imola, nella stamperia dell Seminario, 1792 (unicul exemplar fiind conservat la Biblioteca Statală din Lucca)[9].

Suntem dinaintea primelor încercări de așezare a Sfântului la îndemâna credincioșilor, după cele de bază pe care ni le indică Dragoș Boicu în prefațarea traducerii sale. Se realizau, cel mai probabil, și sub impulsul canonizării lui de către papa Benedict al XIII-lea în 1729, ca Doctor al Bisericii[10]. Aveau să urmeze în epoca modernă traducerile din 1953[11] și 1978[12], iar în ultimii ani, excelentele ediții publicate între 1996 și 1997[13].

---

[9] O lucrare care impresionează, de asemenea, este aceea realizată de D.L. Baldisseri, *San Piero Crisologo, Archivescovo di Ravenna*, Stabilimento Tipografico Imolese, Imola, 1920, care preia în parte multe din datele volumului *Memorie storiche*.

[10] În arealul german se vor impune două lucrări: Hermann Dapper, *Der hl. Petrus von Ravenna Chrysologus*, Posen, 1871, și I. Looshorn, „Der hl. Petrus Chrysologus und seine Schriften", în *Zeitschrift für katholische Theologie*, vol. III:2 (1879), p. 238-265.

[11] San Pier Crisologo, *I CLXXVII Sermoni*, 3 vol., edit. A. Pasini, Cantagali, Siena, 1953.

[12] Pier Crisologo, *Omelia per la vita quotidiana*, edit. Mario Spinelli, Nuova editrice, Roma, 1978.

[13] *Opere di San Pietro Crisologo* (Scittori dell'Area Santambrosiana- Scriptores circa Ambrosium), Biblioteca Ambrosiana/Citta'Nuova Editrice, vol. I, Sermoni 1-62

Desigur, ultima ediție este o recuperare extrem de valoroasă, dispunând și de textul latin al omiliilor Sfântului Petru Chrysologul. Că lucrarea sa omiletică a fost circumscrisă în linia catehezelor de inițiere creștină ne-o dovedesc o serie de studii, unele mai vechi, precum cel al lui Rolando Ladino[14], altele mai apropiate de zilele noastre, precum studiul lui F. Trisoglio, care încadrează întreagă lucrarea sa omiletică în linia catehezelor populare[15], fără ca prin această încadrare să fi slăbit poziționarea Sfântului în arealul predicatorial. De altfel opera sa a fost analizată în diferite ipostaze teologice. Astfel s-a subliniat modul în care acesta a valorizat rugăciunea Tatăl nostru[16] ori rugăciunea în genere[17] în opera sa de amvon. O lucrare recentă de teologie a predicii Sfân-

---

bis (1996), vol. 1/2, Sermoni 63-124 (1997, 440 pg.) și vol 3, Sermoni 125-179 (1997, 480 pg). Traducerea aparține lui Gabriele Banterle.

[14] Rolando Ladino, *La iniciacion cristiana en San Pedro Crisologo de Ravenna*, Pontifical Gregoriana University, Roma, 1969.

[15] F. Trisoglio, „La catechesi nei Padri della Chiesa. La catechesi popolare: san Pietro Crisologo", în *Rivista Lasalliana*, nr. 76/ 2009, p. 7-24.

[16] Virgilio La Rosa, *Il commento al Pater Noster nei sermoni di S. Pier Crisologo*, Pontifical Lateran University, Roma, 1965.

[17] E. Lodi, *La preghiera in S. Pietro Crisologo*, în vol. *La preghiera nel tardo antico: Dalle origini ad Agostino; XXVII Incontro di studiosi dell'antichita cristiana*, Roma, Institutum Patristicum Augustinianum, 1999, p. 389-417.

tului Petru Chrysologul este dedicată prezenței Maicii Domnului în propovăduirea sa[18]. Dintre aspectele de pedagogie socială a propovăduirii sale reținem studiul lui Giuseppe Scime despre evrei și creștini în Omiliile Sfântului[19], iar în ce privește o analiză a stilului său predicatorial, pe care, sunt convins, îl veți gusta din plin în textele care urmează, reținem studiul asupra... tăcerilor sale din Omilii. Segmentările de text părând a fi dictate de acestea[20]. Figura centrală a operei sale rămâne însă Iisus Hristos[21], Dumnezeul cel viu pe Care-L vestește urmașilor Sfântului Apolinarie cu puterea Duhului Sfânt. Celebre în vreme și ajunse până la noi sunt *Discursul* (*Sermo)* 148 (*PL* 52:586BCD-597A), intitulat *Despre Taina Întrupării* ori minunatul text din *Sermo* 128 dedicat *Martiriului Sfântului Apolinarie* – rostit la sărbătoarea sa. În timp, chipul său a fost imortalizat nu doar de iconografii clasici

---

[18] Este vorba de teza lui Boguslaw Kochaniewicz, *La Vergine Maria nei sermoni di san Pietro Crisologo*, coll. *Disertationes ad laurea in Pontificia Facultate Theologica „Marianum*", Ed. Marianum, Roma, 1998, 342 pg. Prima parte a lucrării vizează activitatea sa de predicator.

[19] Giuseppe Scime, *Giudei e cristiani nei Sermoni di San Pietro Crisologo,* Institutum Patristicum Augustinianum, Roma, 2003.

[20] Vicenza Zangara, „I silenzi nella predicazione di Pietro Crisologo", în *Rivista di Storia e Letteratura Religiosa*, nr. 32/1996, p. 225-268.

[21] R. Benericetti, *Il Cristo nei sermoni di S. Pier Crisologo*, Cesena, 1995, p. 57-66.

ai Ravennei, ci și de o serie de pictori precum Felice Giani (1758-1823), care, sub coordonarea arhiepiscopului de Ravenna Antonio Cordochi, este primul care îl surprinde în postura de sfânt, Doctor al Bisericii, alături de Apolinarie, Severius și Orso[22]. Erau arătate publicului larg, în Duminica Floriilor din 1821, chipurile celor care, prin martiriu și mărturie, păstraseră vie credința Ravennei. Mai cu seamă că aflăm din *Sermo* 136 – ținută în onoarea lui Adelfus, mitropolit de Aquileea – și din *Sermo* 175 că trecuse de la statutul de simplu episcop al celei de a VIII-a regiuni dependente de patriarhatul roman, fără prea mare reprezentativitate, cel de titular al unei episcopii care, deși ținea de Roma ca și alți episcopi din regiunea Flaminia, avea propria autonomie primită prin edictul principelui creștin Valentinian al III-lea și prin decretul Fericitului Petru – cel mai probabil Papa Sixt al III-lea – putea chiar să consacre (hirotonească) un oarecare episcop în Regio Emilia; ceea ce ne arată că Ravenna era un soi de Vicariat desprins de Roma în favoarea noii orientări a politicii imperiale[23]. Moartea lui îl găsește ca episcop de

---

[22] G. Viroli, *I dipinti della Diocesi di Ravenna*, Milano, 1991, p. 82-89.

[23] Amănunte în Guido Pettinati, *I Santi canonizzati del giorno*, Udine, vol. VII, 1991, p. 333-336. A se vedea și Ignatius Smith, „St. Peter Chrysologus", în Charles George Hebermann (editor), *Catholic Encyclopedia*, 15 vol., Robert Appleton Company, New York, 1907-

Ravenna Neone – după ce finalizase înnobilarea baptiseriului început de episcopul Ursus, în sec. V, cu mozaicuri rămase încă mărturie – și moare la Imola, acasă, fiind înmormântat într-o mică basilică dedicată Sfântului Casian. Îndată după moarte primește numele de Chrysologul[24].

Traducerea propusă de Dragoș Boicu onorează această memorie. Atent la nuanțe și – știindu-l îndrăgostit de Sfântul Petru Crysologul – atent la valoarea de adevăr duhovnicesc a spuselor propovăduitorului, el ne oferă două dintre cele mai importante cicluri omiletice al Sfântului: Omilii la *Crezul Apostolic* și la *Rugăciunea Tatăl Nostru*. Conturate ca o serie de discursuri ținute public, nu te miră deloc vioiciunea exprimării, plasticitatea vorbirii directe, precum și cordialitatea la sensurile adânci, Evanghelice, surprinse de la amvon[25]. Recunosc că

1914, accesibilă și online (https://www.newadvent.org/cathen/11762c.htm).

[24] Primele amănunte în *Agnellus Ravennas Liber Pontificalis Ecclesiae Ravennatis*, edit. D. Mauskof Deliyannis, în *Corpus Christianorum, Continuatio Medievalis*, 199, Turnhout, 2006.

[25] O sinteză asupra operei sale poate fi urmărită și în A. Di Bernardino, *I padri latini*, Torino, ed. a II-a, 1992, p. 544-549. Pentru înțelegerea contextului scriiturii sale se pot urmări analizele realizate de Pier Franco Beatrice, *I Padri della Chiesa*, Edizioni Instituto Gaetani, Vicenza, 2003, 302 pg., și Salvatore D'Elia, *Letteratura Latina Christiana*, Bibliografia interamente rinnovatta e aggiornata di Antonio A. Nazzaro, terza edizione, Jouvence,

am resimțit nevoia lecturii lor în dialectul sobru din Emilia-Romagna, în limba vie a celor care, așezați între Forli și Bologna, au dăruit un astfel de ritor al Adevărului dumnezeiesc. Nu doar că admirăm efortul realizat de tălmaci, ci îndrăznim să credem că nu se va opri aici. Și poate că, nu foarte târziu în timp, Patrologia românească se va apleca atentă și asupra unui astfel de făuritor de verb catehetic, aproape de nevoile alfabetizării duhovnicești ale omului modern. Mult, mult mai aproape decât credem.

Pr. Constantin NECULA

Roma, 1999, 221 pg. Pentru amănunte privind parte din Părinții Bisericii consemnați de către noi, a se vedea Elisabeth T. Barbier, *La patristica*, Ed. San Paolo, 1996, 121 pg.

Coordonate sumare: locul, persoana și epoca

Faima omiletului garantează „conținutul” pe care îl „livrează”. Cel puțin așa pare la o primă vedere, când succesul predicii este adesea asociat cu renumele predicatorului. Negreșit, există persoane carismatice care prin discurs electrizează masele, prin iscusința retorică impresionează auditoriul, prin erudiție și elocință își îngenunchează adversarii. Dar misiunea predicatorului nu este aceea de a epata și de a cultiva admiratori, ci de a schimba vieți tâlcuind cuvântul Scripturii într-un mod accesibil credincioșilor. El parcurge împreună cu ei sensurile textului sacru, explică semnificațiile istorice și caută aplicarea morală concretă a Evangheliei în realitatea de zi cu zi. Prin urmare, semnul reușitei omiletului este o astfel de prefacere a vieții, care se dovedește însă imposibil de cuantificat.

Ceea ce poate fi măsurat totuși este impactul pe care unii predicatori l-au avut asupra posterității. Pe lângă criteriul *obiectiv* al Tradiției Bisericii, care asimilează și transmite anumite colecții de omilii esențiale, nu putem exclude

nici caracterul *subiectiv*, care a asigurat predilecția pentru unii autori și perpetuarea unui anumit tip de predică – în baza unor afinități elective –, stimulând, în special în Răsărit, apariția compilațiilor și a pseudoepigrafelor. Pe de altă parte, acest fenomen nu cunoaște o amploare similară în Apus și, prin urmare, corpusul omiletic al autorilor latini reflectă mult mai fidel conținutul autentic și impactul predicilor lor.

Între cei mai populari predicatori latini ai Antichității se numără și Sfântul Petru Chrysologul, episcopul Ravennei. Aproape necunoscut în spațiul răsăritean astăzi, a fost apreciat de timpuriu pentru elocvența și înflăcărarea din numeroasele lui cuvântări și, din acest motiv, în anul 1729, papa Benedict al XIII-lea l-a proclamat pe Sfântul Petru „Doctor Ecclesiae Universalis".

Dar, întrucât știm foarte puține lucruri despre biografia și activitatea omiletică a Sfântului Petru, putem încerca să realizăm o schiță plecând de la câteva precizări despre cetatea Ravennei în timpul împărătesei Galla Placidia.

Ravenna – sedes regiae

La scurtă vreme după moartea împăratului Teodosie cel Mare (†395), în partea apuseană a Imperiului Roman începe să se simtă un acut vid de putere. Sub cârmuirea nominală a fiului

Honoriu, solidus (aur), 402-403

cel mic al lui Teodosie, Occidentul se confrunta cu o suită de crize politice și administrative, care au pus la grea încercare domnia lui Honoriu, împăratul-copil care abia împlinise 10 ani. De aceea conducerea a fost încredințată tutorelui său, Flavius Stilicho, care fusese ridicat la rangul de *magister utriusque militiae praesentalis* – comandant suprem al oștilor lui Honoriu. Luptele cu goții lui Alaric din Moesia (395 și 397), campania împotriva francilor (396) și rebeliunea lui Gildo (398) au scos și mai mult în evidență vulnerabilitatea Imperiului Roman de Apus în fața triburilor germanice și berbere. Aceste atacuri au deschis calea pentru invazia din anul 401 a goților lui Alaric, care, profitând de plecarea lui Stilicho într-o campanie împotriva alanilor și vandalilor, au asediat Mediolanum – reședința imperială unde se găsea Honoriu. După întoarcerea lui Stilicho în Italia și ridicarea asediului, în cursul anului 402 Honoriu a mutat reședința imperială la Ravenna – o cetate obscură înteme-

iată în vremea lui Octavian Augustus în preajma portului Classe[1], pe țărmul adriatic al peninsulei.

Dincolo de capacitățile defensive superioare pe care le oferea Ravenna, împrejmuită în bună parte de o mlaștină greu de traversat, transferarea curții imperiale se pare că a fost realizată din motive mult mai complexe, care țin de contextul ideologic și, implicit, de rivalitatea politică dintre Cetatea eternă și Mediolanum, noua locație deținând un rol complementar Romei[2]. Ca urmare, Ravenna și conurbia din care făcea parte alături de Classe și Caesarea au trecut printr-un amplu proces de transformare, fiind înzestrate cu fortificații mai solide, edificii impunătoare și infrastructura necesară pentru *sedes regiae*: palat imperial, monetărie și clădiri administrative, primind înfățișarea unei capitale tetrarhice[3], cum fusese până nu demult Mediolanum.

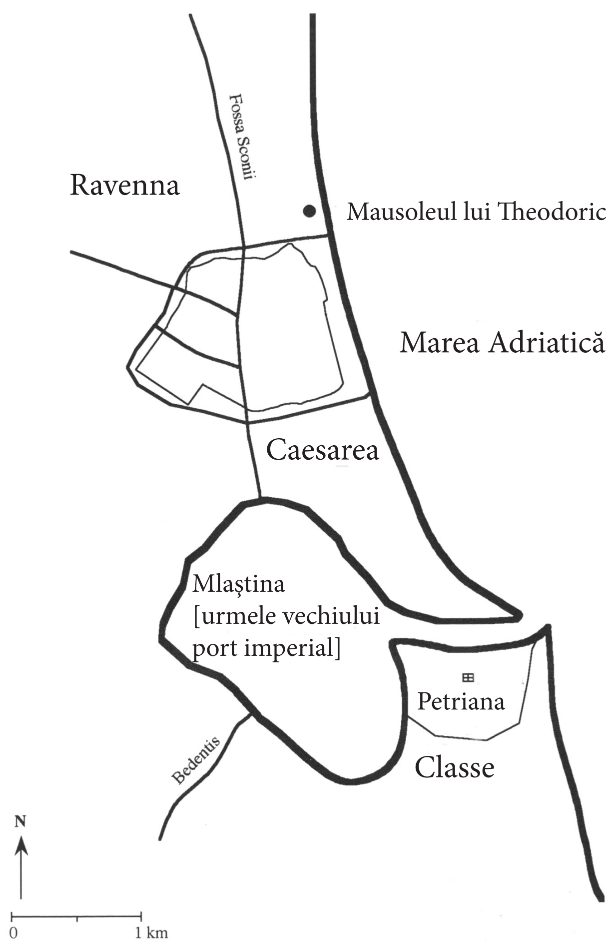
Statutul politic și administrativ a impus, firesc, și un statut eclezial pe măsură, iar poziția

---

1 În acest port era staţionată flota romană (*classis*). A se vedea Enrico Cirelli, „Roma sul mare e il porto augusteo di Classe”, în Federica Boschi (ed.), *Ravenna e l'Adriatico dalle origini all'eta romana*, Ante Quem, Bologna, 2013, p. 109-123.

2 Salvatore Cosentino, „The Structural Features of Ravenna's Socioeconomic History in Late Antiquity”, în idem (ed.), *Ravenna and the traditions of late antique and early Byzantine craftsmanship. Labour, Culture, and the Economy*, DeGruyter, Berlin/Boston, 2020, p. 59.

3 *Ibidem*, p. 61.

Ravenna în secolul al V-lea

episcopului de aici a devenit tot mai importantă, fiindu-i acordate, trei decenii mai târziu, drepturi mitropolitane care îi asigurau preeminența în nord-estul Italiei[4]. În această calitate de la jumătatea veacului al V-lea, arhiereul Ravennei va fi responsabil de hirotonia și instalarea episcopilor din această parte a peninsulei, în ciuda opoziției manifestate de ierarhul din Mediolanum[5].

Până atunci Biserica din Ravenna nu se bucurase de o atenție deosebită și nici nu avem informații despre evoluția ei. Potrivit Tradiției, a fost întemeiată la finele secolului I de către Sfântul Apolinarie, un ucenic al Apostolului Petru, dar prezența permanentă a unui episcop în această cetate nu poate fi atestată documentar mai devreme de 343, când un anume Severus, episcop al Ravennei, este menționat între participanții la Sinodul de la Sardica. Cu toate acestea, *Liber pontificalis ecclesiae Ravennatis* – alcătuită de Andreas Agnellus în prima jumătate a secolului al IX-lea – menționează o listă semnificativă de episcopi ai Ravennei, începând cu Aderitus, hi-

---

4 Deborah Mauskopf Deliyannis, „Introduction”, în Agnellus of Ravenna, *The book of pontiffs of the church of Ravenna*, translated with an introduction and notes by Deborah Mauskopf Deliyannis, The Catholic University of America Press, Washington, D.C., 2004, p. 4.

5 William B. Palardy, „Introduction”, in Archbishop of Ravenna Peter, *Selected Sermons*, vol. 2, translated by William B. Palardy, The Catholic University of America Press, Washington D.C., p. 10-11.

rotonit de Sfântul Apolinarie. În respectiva listă, Severus este al XI-lea episcop din această succesiune neîntreruptă și ale cărei origini sunt urmărite prin intermediul izvoarelor orale și a Tradiției până la Sfinții Apostoli[6]. Însăși existența acestui document atestă dorința de a consolida prestigiul pe care scaunul Ravennei încă îl mai pretindea în virtutea „autocefaliei" și a autonomiei pe care o dobândise față de Roma prin decret imperial în a doua jumătate a secolului al VII-lea[7]. Totuși, privilegiile acordate Ravennei în prima jumătate a secolului al V-lea trebuie corelate cu dezvoltarea mitropoliei de Aquileia, menite să reducă influența episcopilor din Milano, al căror prestigiu rivaliza cu cel al Papei[8].

Dar nu doar prerogativele arhiereului trebuiau să se ridice la noul statut de reședință imperială, ci și somptuoasele edificii ecleziale înălțate în Ravenna după instalarea lui Honoriu și a aparatului administrativ. Prima ctitorie

---

6 Agnellus, *Liber Pontificalis Ecclesiae Ravennatis* (*LPR*), 13-18, edit. O. Holder-Egger, în *Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI-IX*, Hanover, 1878, p. 283-287.

7 A se vedea și Mario Mazzotti, „L' autocefalia della chiesa di Ravenna (excursus storico)", în *Atti dei Convegni di Cesena e Ravenna*, 1969, p. 391-401.

8 Ruggero Benericetti și Carlo Truzzi, „Introduzione", în *Opere di San Pietro Crisologo. Sermoni*, vol. 1 [1-62bis], edit. Gabriele Banterle, Biblioteca Ambrosiana/Citta Nuova Editrice, Milano/Roma, 1997, p. 18-19.

mai însemnată a fost basilica Ursiana (407), denumită astfel după episcopul Ursus (399-426), care deservea drept catedrală episcopală[9], și de aceea în vecinătatea ei fusese ridicat și un baptisteriu octogonal[10]. Tot în timpul lui Ursus începe și zidirea bisericii Sfânta Cruce[11] (417-424), precum și a monumentalei basilici dedicate Sfântului Evanghelist Ioan, ambele ctitorii ale împărătesei Galla Placidia, sora vitregă a lui Honoriu.

Petrus – sanctissimus vir

După moartea episcopului Ursus (†13 aprilie 426), papa Celestin I (†432) a trebuit să hirotonească un nou episcop pentru Ravenna. Noul arhiereu trebuia să corespundă exigențelor morale și intelectuale impuse de noul statut al cetății. O astfel de alegere ne sugerează că episcopul Romei avea nevoie de un colaborator abil care să conducă viața spirituală a creștinilor din comunitatea din care făceau parte patricieni, membri ai administrației, dar și familia imperială. Acesta a și fost motivul pentru care, după câțiva ani, înainte de 431, scaunul Ravennei a fost ridicat la rang de mitropolie. Clericul ales pentru o astfel

---

9 Pentru o descriere amănunţită a monumentului, a se vedea Deborah Mauskopf Deliyannis, *Ravenna in Late Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, p. 85-88.

10 *Ibidem*, p. 88-100.

11 *Ibidem*, p. 70-74.

de misiune a fost diaconul Petru din Forum Cornelii. Născut în această localitate (astăzi Imola, în Italia), în preajma anului 380, tânărul Petru a fost inițiat în învățăturile Evangheliei și a primit botezul din mâinile episcopului Cornelius din Imola. Ulterior, Petru s-a dedicat tot mai mult slujirii Bisericii, ajungând să fie curând hirotonit întru diacon de către același ierarh. Activitatea sa pastorală l-a făcut notoriu, determinându-l pe papa Celestin I să-l hirotonească episcop în Ravenna.

Părintele Radu N. Vasile fixează anul nașterii în 406 d.Hr. și decalează întreaga cronologie, plasând hirotonia lui Petru Chrysologul în timpul pontificatului lui Sixt al III-lea (432-440), care îl alege pe diaconul din Forum Cornelii pentru a-i lua locul episcopului Ioan Angeloptes (Văzătorul de înger)[12]. Dar aici este vorba de o confuzie pe care o face însuși Agnellus, autorul catalogului episcopal, atribuind supranumele de Chrysologus episcopului Petru al II-lea (494-519), care i-a urmat în scaun lui Ioan Angeloptes (477-494)[13]. Episoadele hagiografice se împletesc cu tendința de a mistifica personalitățile

[12] Pr. Radu N. Vasile, „Studiu introductiv", în Sfântul Petru Hrisologul, *Omilii tematice*, traducere din limba latină și studiu introductiv de Pr. Radu N. Vasile, Anastasia, București, 1999, p. 6.

[13] Deborah Mauskopf Deliyannis, nota 1, în Agnellus of Ravenna, *The book of pontiffs of the church of Ravenna*, p. 157.

unor episcopi pe care autorul nu-i cunoaște suficient și pentru a suplini lipsa de informații consemnează istorioarele pioase cu iz legendar. Un astfel de episod este cel legat de patena pe care Sfântul Petru Crysologus o oferă basilicii Sfântul Casian din Imola[14], un artefact pe care se regăsesc inclusiv caractere arabe[15], dovadă că discul era de dată ceva mai târzie. Din acest motiv, Carlo Truzzi consideră că relatările lui Agnellus nu prezintă nicio informație notabilă, date mai credibile fiind identificate în omiliile Sfântului Petru[16]. Singura certitudine este aceea că, după o pastorație de peste două decenii, în timp ce se vizita Forum Cornelii, episcopul Petru a murit (3 decembrie 450) și a fost îngropat în localitatea sa natală[17]. De asemenea, se mai poate deduce

---

[14] Agnellus, *LPR*, 52, p. 314.

[15] Simone Assemani, *Illustrazione della Patena mistica creduta di S. Pier Grisologo la quale si conserva nella chiesa cattedrale d'Imola*, Padova, 1814, p. XI-XV.

[16] Ruggero Benericetti și Carlo Truzzi, „Introduzione", p. 22-23. Argumentul este reluat de William Pallardy, „Introduction", p. 7. Cei doi cercetători confirmă analiza realizată de Alejandro Olivar cu câteva decenii mai devreme în capitolul „La cronologia de Pedro", în *Los Sermones de San Pedro Crisologo. Estudio critico*, Abadia de Montserrat, 1962, p. 227-231.

[17] Pentru o biografie mai ancorată în contextul istoric, a se vedea † Nicolae Corneanu, „Un mare predicator de limbă latină: Petru Hrisologul", în idem, *Studii patristice. Aspecte din vechea literatură creștină*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1984, p. 168-174. O încercare de reconstitu-

implicarea episcopului din Ravenna în disputa monofizită, cum reiese din scrisoarea pe care i-o adresează lui Eutihie în anul 449, reproșându-i abaterea de la dreapta credință[18].

Și în privința activității pastorale, informațiile sunt mai degrabă conjuncturale, reconstruite din mănunchiul de predici păstrate de la Sfântul Petru. Este vorba de circa 180 de piese omiletice transmise prin intermediul mai multor culegeri. O primă astfel de culegere ce cuprinde omiliile Sfântului Petru Chrysologul este așa-numita colecție „prefeliciană" păstrată în Codex Ambrosianus C. 77 sup. (a doua jumătate a secolului al VI-lea) și Vaticanus Latinus 5758 (secolele VI-VII), grupaj ce mai poartă și numele de Collectio Severiana[19]. În secolul al VIII-lea, la inițiativa episcopului Felix al Ravennei (†724), este alcătuită o nouă culegere de texte, ceva mai bogată, care este cunoscută drept *Collectio Feliciana*, transmisă prin

---

ire a biografiei găsim și la Dariusz Kasprzak OFMCap, *The Pastors of the 5th Century. A Comparative Study of the Pastoral Works of St. Peter Chrysologus and Salvian of Marseilles*, The Pontifical University of John Paul II in Krakow, Krakow, 2017, p. 70-82.

[18] Επιστολὴ Πέτρου ἐπισκόπου Ῥαβέννης ἀντιγραφεῖσα πρὸς Εὐτυχῆ τὸν ἀρχιμανδρίτην (Epistola Petri Ravennatisnatis Episcopi ad Eutychem Abbatem).

[19] Andrea Bizzozero, „Peter Chrysologus", în Anthony Dupont, Shari Boodts, Gert Partoens, Johan Leemans, *Preaching in the Patristic Era: Sermons, Preachers, and Audiences in the Latin West*, Brill, Leiden & Boston, 2018, p. 403.

Codex Vaticanus Latinus 4952 (sec. XI) și Codex Romanus Vallicellianus B. 20 (sec. XII). Problema autenticității cuvântărilor a fost scrupulos analizată de către Alejandro Olivar în monografia sa[20] și, ulterior, reluată în introducerea ediției critice a omiliilor Sfântului Petru Chrysologul[21].

Scurtele predici sunt caracterizate de „redundanță retorică și rafinament stilistic"[22] și reflectă pregătirea intelectuală a episcopului, dar mai ales argumentele teologice cu care acesta evidenția învățăturile pericopei pe care o tâlcuia. Deși este cinstit cu supranumele de Chrysologus (Cuvântul de aur sau Predicatorul de aur[23]), în opinia unor autori omiliile păstrate nu par să justifice această denumire, cel puțin în privința formei[24]. Absența acestui cognomen la începutul veacului al VIII-lea, când a fost alcătuită așa-numita *Collectio*

---

20 Alejandro Olivar, *Los Sermones de San Pedro Crisologo*. O clasificare mai sintetică a textelor autentice, *spuria* și *extravagantes*, găsim la Andrea Bizzozero, „Peter Chrysologus", p. 405-410.

21 Petrus Chrysologus, *Sermonum collectio a Felice episcopo parata, sermonibus extravagantibus adiectis*, edit. Alejandro Olivar, *CCSL* 24, 24A, 24B, Brepols, Turnhout, 1975-1982.

22 Andrea Bizzozero, „Peter Chrysologus", p. 412.

23 Pr. Radu N. Vasile, „Studiu introductiv", p. 11.

24 Karl Baus, Hans-Georg Beck, Eugen Ewig, Hermann Josef Vogt, *The Imperial Church from Constantine to the Early Middle Ages*, translated by Anselm Biggs, Burns & Oates, London, 1980, p. 318.

Feliciana, în care erau reunite predicile Sfântului Petru, prin grija episcopului Felix de Ravenna (†724), indică mai degrabă faptul că respectivul supranume a fost adăugat cândva în a doua jumătate a secolului al VIII-lea sau începutul veacului următor[25]. Cel mai probabil, Agnellus este primul care îi atribuie supranumele de Chrysologus pentru înțelepciunea și erudiția sa[26].

Uni servientes, ut omnibus dominentur

Dincolo de conținutul exegetic și moral, omiliile oferă informații despre relația dintre ierarh și curtea de la Ravenna, un raport care respectă tiparele „establishment"-ului teodosian, sacerdotul fiind atașat inițiativelor casei imperiale. Petru Chrysologul contribuie la consolidarea autorității Gallei Placidia, fiica împăratului Teodosie cel Mare, într-un context delicat: restabilirea dinastiei teodosiene în Apus după doi ani în care tronul fusese ocupat de uzurpatorul Ioan[27]. Acesta deținuse funcția de *primicerius*

25 William B. Palardy, „Introduction", p. 5, n. 21.

26 Agnellus, *LPR*, 47, p. 310: „Petrus XXI, pulcer aspectu, delectabilis forma. Ante eum nullus pontifex sapientia fuit similis sibi et post eum non surrexit. Multorum librorum volumina conditor, et velut irriguus fons ita in eum divina sapientia cotidie emanabat; unde pro suis eum eloquiis Chrisologum ecclesia vocavit, id est aureus sermocinator".

27 A se vedea Dragoș Boicu, *Împăratul teodosian – patronul universalismului roman și al ecumenicității Bisericii*,

Ioan, solidus (aur), 423-425

notarium în timpul administrației lui Honoriu, după a cărui moarte (15 august 423) a fost proclamat august de către patricianul Flavius Castinus (*magister utriusque militiae* al Occidentului) la 20 noiembrie 423. Acțiunile lui Castinus și Ioan l-au pus în încurcătură pe împăratul Teodosie al II-lea, care intenționa să restaureze unitatea Imperiului Roman sub conducerea unui singur împărat, motiv pentru care, inițial, a refuzat să-l recunoască ca împărat pe Valentinian al III-lea, fiul Placidei și vărul său[28]. În cele din urmă, trupele trimise în anul 425 din Constantinopol sub comanda lui Ardabur, Aspar și Candidianus au curmat domnia uzurpatorului, iar trupele apusene l-au trădat pe tiran. În prezența generalilor ră-

---

Doxologia, Iași, 2018, p. 385-389.

[28] Emmanuel Soler, „L'Eglise catholique sous la Dynastie Théodosienne: la genèse d'une Eglise d'état", în Jean-Noël Guinot și François Richard (edit.), *Empire Chrétien et Église aux IVe et Ve siècles. Intégration ou „concordat"? Le témoignage du Code Théodosien*, Le Cerf, Paris, 2008, p. 126.

Valentinian al III-lea, solidus (aur), 430-445

săriteni și a senatorilor, Helion, delegatul lui Teodosie al II-lea, l-a proclamat la Roma drept *august* pe Valentinian al III-lea, în vârstă de doar 6 ani, în vreme ce Galla Placidia este desemnată regentă (23 octombrie 425). Moartea episcopului Ursus (†426), despre a cărui relație cu uzurpatorul Ioan nu avem informații, a survenit într-un moment delicat al domniei augustei Galla, care a trebuit să-l trimită, în același an, pe generalul Aetius împotriva barbarilor și a fœderaților răzvrătiți de pe cuprinsul Galliei. Între timp, Spania era devastată de vandalii care cuceriseră cetatea Hispalis (Sevillia), stăpânind-o între 426 și 428[29].

În fața acestor pierderi teritoriale, autoritatea împăratului copil și a mamei sale era puternic erodată și, pentru a-și consolida prestigiul și puterea, Galla se apropie foarte mult de Biserică, după modelul augustelor din Constantinopol.

---

[29] Guy Halsall, *Barbarian Migrations and the Roman West*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, p. 239.

Pulcheria, solidus (aur), 423-429

Ca văduvă, mamă și regentă a împăratului minor, ea trebuia să asigure un echilibru între ideea de maternitate și responsabilitățile politice[30], dar acestea erau legitime doar în măsura în care erau garantate de relația ei personală cu divinitatea. Un astfel de criteriu era necesar pentru a evita asocierea ei cu Iustina, altă augustă văduvă care a asigurat regența fiului ei, Valentinian al II-lea, între anii 383 și 386, și care a rămas în memoria colectivă ca *Arianae haereseos alumna*[31].

Pentru a certifica ortodoxia credinței ei, Galla încearcă să-și asocieze imaginea publică cu cea a Pulcheriei și a Evdochiei, sora, respectiv soția împăratului Teodosie al II-lea. Acest lucru îl face, pe de o parte, folosind, în intervalul 425-430, pentru reprezentările numismatice motivul *a Deo coronata*, care sugera că împărăteasa

[30] Hagith Sivan, *Galla Placidia: the last Roman empress*, Oxford University Press, New York, 2011, p. 113.
[31] Tyrannius Rufinus, *Historiae ecclesiasticae libri duo*, II, 15, *PL* 21: 523.

Galla Placidia, solidus (aur), 426-430

poseda o stăpânire (βασιλεία) sacră, dăruită de *dextera Dei*[32]. Atașamentul ferm la credință și devoțiunea creștină sunt evidențiate de monograma lui Hristos sau crucea care împodobesc umărul drept al împărătesei.

Pe reversul acestor piese era înfățișată Victoria ținând o mare cruce împodobită cu pietre prețioase (*Long-Cross Solidi*)[33], motiv reluat din monedele bătute cu efigia Pulcheriei în anii 420-422. Pe de altă parte, asemenea Evdochiei, Galla încearcă să-și manifeste patronajul asupra Bisericii, sprijind construcția de noi edificii împreună cu noul episcop al Ravennei, ca, prin această colaborare strânsă, să înlăture orice amenințare a rivalității dintre puterea imperială

---

[32] Kenneth G. Holum, *Theodosian Empresses. Women and Imperial Dominion in Late Antiquity*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles/Oxford, 1982, p. 97.
[33] Idem, „Pulcheria's Crusade A.D. 421-422 and the Ideology of Imperial Victory", în *Greek Roman and Byzantine Studies*, 2/1977, p. 166-167.

și cea sacerdotală. Împărăteasa spera să evite astfel un eventual conflict precum cel iscat de Iustina cu Sfântul Ambrozie în Mediolanum[34]. Pe lângă ctitoriile deja menționate – Sfântul Ioan Evanghelistul și Sfânta Cruce –, numele Gallei este legat de basilica *Sanctae Crucis in Hierusalem* din Roma, dar și de cel al monumentalei biserici *Petriana* din Classe, a cărei zidire a fost începută de Sfântul Petru Chrysologul[35]. Contribuțiile augustei o determină pe Deborah Mauskopf Deliyannis să considere patronajul bisericii drept principalul motiv al renumelui de care se bucura Galla Placidia[36].

Interesant este faptul că augusta folosește lăcașele de cult, la a căror edificare contribuie, pentru a promova un anumit tipar ideologic ce leagă imaginea împăraților de prezența sacrului într-o manieră suficient de diluată pentru a fi acceptată de creștinism, dar destul de evidentă pentru a fi receptată de supuși. Este vorba de introducerea portretelor imperiale în biserică,

---

[34] Hagith Sivan, *Galla Placidia*, p. 114-115.

[35] Agnellus, *LPR*, 24, p. 289: „Fundator ecclesiae Petrianae, muros per circuitum aedificans, sed nondum omnia complens. Nulla ecclesia in aedificio maior fuit similis illa neque in longitudine nec in altitudine; et valde exornata fuit de preciosis lapidibus et tessellis variis decorata et valde locupletata in auro et argento et vasculis sacris, quibus ipse fieri iussit".

[36] Deborah Mauskopf Deliyannis, *Ravenna in Late Antiquity*, p. 62.

un alt element pe care Galla Placidia l-a împrumutat din Orient. În timp ce asigurase regența fratelui ei mai mic, Pulcheria experimentase deja o formă de impunere a imaginii ei publice în spațiul sacru, portretul sau „icoana" ei fiind așezată deasupra Sfintei Mese în Marea Biserică din Constantinopol[37], loc care mai târziu a fost rezervat în planul iconografic pentru reprezentarea Sfintei Fecioare. Practic, imaginea Pulcheriei trona în biserică precum statuia augușților și însemnele imperiale dominau hipodromul și Senatul. Astfel, împărăteasa dobândea „mijloacele pentru a provoca/contesta (subtil, dar vizibil) constrângerile sociale ale epocii și de a făuri o *persona* publică ce revendica în chip evident încă din timpul vieții recunoașterea propriei sfințenii"[38], în mod analog felului în care Maica Domnului exemplifica sfințenia unei vieți dedicate lui Dumnezeu.

La Ravenna, sub patronajul Placidiei se dezvoltă o formă de iconografie menită să introducă imaginea împăraților pentru a reaminti comunității că dinastia și imperiul se află sub

---

[37] Barhadbshabba Arbaya, *Histoire ecclésiastique*, 27, în *PO*, vol. 9, Paris, 1913, p. 565.

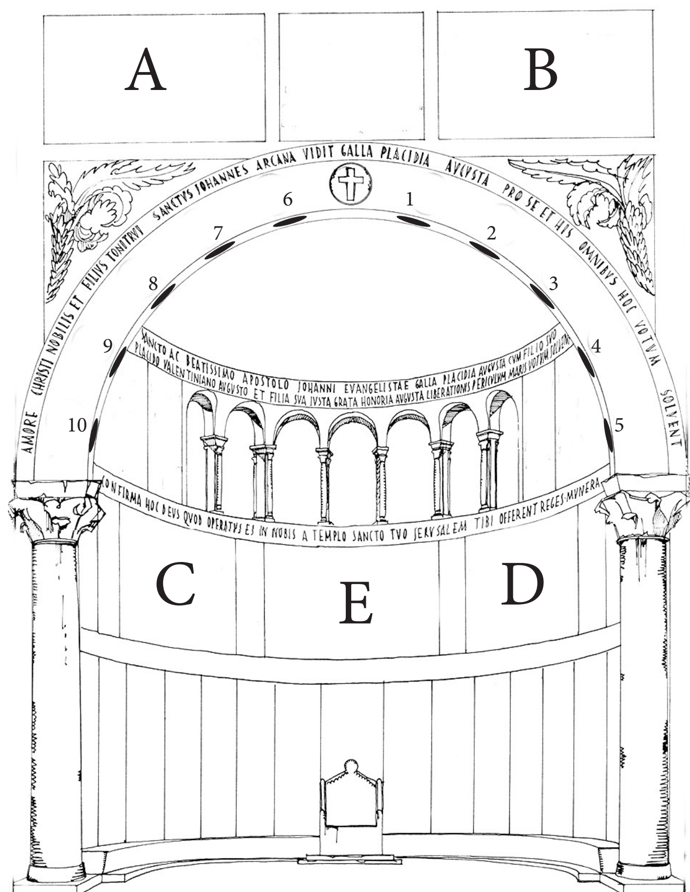
[38] Antonia Atanassova, „Orthodox Women's Defense of the Theotokos: The Case of Empress Pulcheria and the Council of Ephesus", în *Philanthropy and Social Compassion in Eastern Orthodox Tradition: Papers of the Sophia Institute Academic Conference*, New York, 2010, p. 138.

protecția lui Dumnezeu[39], consolidând ideea unei monarhii de drept divin. Un exemplu grăitor îl constituie mozaicurile din basilica dedicată Sfântului Evanghelist Ioan, care, deși au fost înlăturate în cursul lucrărilor de renovare din anul 1568, pot fi reconstituite din descrierea realizată de Girolamo Rossi la finele secolului al XVI-lea. Acesta menționează o serie de 10 portrete imperiale – posibil reprezentări de bust în medalion – pe intradosul arcului triumfal: Constantin cel Mare, Teodosie cel Mare, Arcadie, Honoriu, Teodosie (NP), Valentinian I, Grațian, Constanțiu [probabil Constantin al III-lea, soțul Placidiei], Grațian (NP) și Ioan (NP)[40]. Deasupra arcului triumfal se găsea scena care o înfățișa pe împărăteasa Galla în corabia cuprinsă de furtună salvată de Sfântul Evanghelist Ioan cu inscripția:

---

[39] Deborah Mauskopf Deliyannis, *Ravenna in Late Antiquity*, p. 63.

[40] Girolamo Rossi, *Hieronymi Rubei Historiarum Rauennatum libri decem*, II, ann. 433, Veneţia, 1590, p. 101: „Erant autem hæ imagines in arcu testudinis ad dexteram quinque, quibus sic erat adscriptum: D. Constantinus, D. Theodosius, D .Arcadius, D. Honorius, Theodosius Nep. Ad læuam, D.Valentinianus, D. Gratianus, D. Costantius, Gratianus Nep. Ioannes Nep." Deborah Mauskopf Deliyannis reia ipoteza că atributul Nep. este o lectură eronată a lui Rossi a abrevierii pentru *nobilissimus puer*, titlu acordat fiilor lui Teodosie care au decedat în fragedă copilărie, cf. Deborah Mauskopf Deliyannis, *Ravenna in Late Antiquity*, p. 68.

Reconstituirea decorului din absida altarului a basiliciii *San Giovanni Evangelista* după descrierea lui Girolamo Rossi

1. D. Constantinus
2. D. Theodosius
3. D. Arcadius
4. D. Honorius
5. Theodosius NP
6. D.Valentinianus
7. D. Gratianus
8. D. Costantius
9. Gratianus NP
10. Ioannes NP

A-B. Salvarea miraculoasă a Gallei și a fiicei ei
C. Arcadie și Eudoxia
D. Teodosie și Evdochia
E. Petru Chrysologul slujind cu îngerul

„Galla Placidia Augusta pro se et his omnibus votum solvit" (Împărăteasa Galla Placidia a împlinit făgăduința pentru sine și toți aceștia). Absida altarului are și ea un decor inedit, fiind reprezentată, deasupra tronului episcopal, figura unui ierarh cu barbă înălțând ofrandă în fața sfântului jertfelnic în vreme ce este asistat de un înger, scenă flancată de imaginile perechilor imperiale Teodosie al II-lea și Evdochia, în dreapta, respectiv Arcadie și Eudoxia, în stânga[41]. Deasupra acestui registru erau alte două inscripții, între care și dedicația ce menționa miracolul ce a dus la zidirea bisericii: „Sanctissimo, ac beatissimo Apostolo Ioanni Evangelista, Galla Placidia Augusta cum suo filio Placido Valentiniano Augusto, et filia sua Iusta grata Honoria Augusta, liberationis maris votum solvit"[42].

Aceasta este prima biserică din întregul Imperiu Roman în care poate fi documentată includerea portretelor imperiale în ornamentația ei originală, programul decorativ evidențiind evlavia dinastiei teodosiene și relația specială pe care o au membrii ei cu Dumnezeu și Biserica[43], reprezentată de figura ierarhului care înalță ofranda euharitiscă. Agnellus îl identifică pe epi-

---

[41] Girolamo Rossi, *Hieronymi Rubei Historiarum Rauennatum*, p. 101.

[42] *Ibidem*.

[43] Deborah Mauskopf Deliyannis, *Ravenna in Late Antiquity*, p. 68-69.

scopul din imaginea ce se găsea deasupra tronului cu Sfântul Petru Chrysologul[44], care are rolul de mijlocitor între dinastie și divinitate, validând în același timp autoritatea și puterea pe care familia imperială le revendică. Eugène Müntz accentuează importanța acestui mozaic, care nu era o simplă „imago clipeata", ci un portret oficial în sensul cel mai realist, înfățișând persoana, nu doar atributele sale, surprinsă într-un moment în care exercită cel mai semnificativ gest al slujirii sale[45]. Reprezentarea grafică a asocierii dintre episcopul Ravennei și dinastia teodosiană confirmă relația deosebită dintre autoritatea seculară și puterea sacerdotală pe care Galla Placidia încearcă să o creeze. Mai mult decât atât, predicile Sfântului Petru dau mărturie despre această relație când ierarhul face trimitere la împărăteasă sau familia imperială. Un astfel de pasaj este cel din Omilia CXXX, în care o menționează pe Galla Placidia:

---

[44] Agnellus, *LPR*, 27, p. 291: „Et infra ecclesia beati Iohannis euangelistae iussit Galla Placidia pro illius sanctitate eius effigie tessellis exornari in pariete tribunali post tergum pontificis, supra sedem ubi pontifex sedet. Quae effigies ita facta: prolixam habens barbam, extensis manibus, quasi missas canit, et hostia veluti super altare posita est, et ecce angelus Domini in aspectu altaris illius orationes suscipiens est depictus".

[45] Eugène Müntz, „The Lost Mosaics of Ravenna", în *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, vol. 1: 2-3 (1885), p. 121.

> „Este prezentă și maica imperiului creștin peren și credincios, care, urmând și imitând sfânta Biserică în credință, în lucrarea milostivirii, în sfințenie și în cinstirea Treimii, s-a învrednicit să nască, să îmbrățișeze și să aibă o augustă treime [de copii]" (*Sermo* CXXX.3).

În Constantinopol, împărăteasa Pulcheria încercase deja să își afirme βασιλεία pe temeiul unui construct politic fundamentat pe noțiunea de παρθενία (fecioria), percepută drept calea cea mai potrivită de a imita virtutea Maicii Domnului (*imitatio Mariae*), și, în baza relației βασίλισσα – παρθένος – Θεοτόκος, pare să se fi considerat un corespondent terestru al Fecioarei Maria[46]. În cazul Gallei Placidia – văduvă de două ori –, mai potrivită era asocierea cu imaginea maternității Bisericii, ai cărei fii sunt „mai mulți decât ai celei cu bărbat" (*Is* 54, 1), și, plecând de la această paralelă, Galla ajunge să își manifeste maternitatea asupra întregului imperiu. Augusta din Ravenna devine ocrotitoarea supușilor din cuprinsul unui stat caracterizat de atributele „creștin", „peren" și „credincios".

La fel, și vlăstarele imperiale își legitimează dreptul de a conduce imperiul și lumea în virtutea relației pe care o întrețin cu divinitatea, după cum subliniază Petru Chrysologul într-o altă omilie:

---

[46] Dragoș Boicu, *Împăratul teodosian*, p. 431-436.

> „Iată sunt de față preaevlavioșii prinți, care slujesc Unuia ca să stăpânească peste toate, care își pleacă lui Dumnezeu capetele ca toate neamurile să își plece grumajii înaintea lor, care îi oferă daruri doar lui Dumnezeu, ca să dobândească tributurile tuturor popoarelor" (*Sermo* LXXXVB.3).

Prin urmare, contribuția episcopului Ravennei la consolidarea autorității imperiale într-o notă distinctivă a dinastiei teodosiene nu poate fi deloc neglijată.

Aceste observații urmăresc să nuanțeze activitatea Sfântului Petru Chrysologul, limitată la câteva coordonate pastorale, exegetice și doctrinare pe care le reconstituim din colecția de predici transmise. Aceleași omilii dau mărturie despre activitatea mitropolitană, fiind consemnate câteva hirotonii de episcopi sufragani [Marcellinus de Voghenza (*Sermo* CLXXV), Projectus de Imola (*Sermo* CLXV)], dar și despre particularitățile liturgice ale cultului din Biserica Ravennei.

Aspectele doctrinare sunt totuși abia punctate și abordate într-o notă mai degrabă apologetică, fiind vizată apărarea dreptei-credințe în fața învățăturilor ariene, pelagiene, nestoriene sau eutihiene. Mai important este contextul în care sunt făcute aceste observații expuse preponderent în cadrul omiliilor dedicate tâlcuirii Sim-

bolului de Credință (LVI-LXIIA) și a Rugăciunii domnești (LXVII-LXXII) rostite înaintea catehumenilor care se pregăteau de primirea Botezului: *competentes*, *electi* sau *photizomenoi*, cum erau numiți în Orient.

Asupra acestor două seturi de omilii[47] stăruie volumul de față în încercarea de a reconstitui contextul în care au fost rostite cuvântările premergătoare Botezului, analizând cadrul liturgic și particularitățile tradiției din Ravenna în inițierea catehumenilor.

Dragoș Boicu

---

[47] O parte din aceste predici și introducerile lor au apărut în Dragoș Boicu, „Trei omilii (LX-LXII) ale Sfântului Petru Chrysologul despre Crezul Apostolic", în *Revista Teologică*, nr. 4/2020, p. 208-230; idem, „A opta omilie despre Simbolul de Credință (LXIIA) a Sfântului Petru Chrysologul (*CPL* 229a)", în *Anuarul Academic al Facultății de Teologie din Sibiu*, vol. 2018-2019, Sibiu, 2019, p. 51-61; idem, „Cele șase omilii (LXVII-LXXII) la Rugăciunea domnească ale Sfântului Petru Chrysologul", în *Revista Teologică*, nr. 1/2021, p. 210-242.

Omiliile Sfântului Petru Chrysologul despre Crezul Apostolic (LVI-LXIIA)

Introducere

Rezumat doctrinar prin excelență, Crezul sau Simbolul de Credință reprezintă o formă condensată a învățăturii creștine, cu un deosebit accent pus pe hristologie. De-a lungul istoriei, Biserica a formulat mai multe Simboluri menite să exprime concis și clar principalele dogme, dar în diverse contexte teologico-istorice, în perioade când diverse erezii urmăreau subminarea dreptei-credințe[48]. Ca sinteză dogmatică, Crezul își va dovedi utilitatea în combaterea eterodoxiei, dar și în instruirea catehumenilor, devenind o componentă esențială a identității creștinului.

Dar, pe cât de important este Crezul pentru definirea spirituală a credincioșilor, pe atât de puțin reușim să îi mai acordăm atenția cuvenită. În loc de a vedea în Crez actul de adeziune la adevărul doctrinar, care, într-o anumită măsură, condiționează participarea la anaforaua liturgică, de cele mai multe ori percepem Simbolul de Credință ca pe un fel de „intermezzo" sau un

---

48 Gina Luminiţa Scarlat, *Comentarii la simbolurile de credinţă*, Editura Andreiana, Sibiu, 2011, p. 9.

element ce întrerupe crescendoul Liturghiei și, prin urmare, nu-i acordăm atenția cuvenită.

La nivel personal, aprecierea valorii Simbolului de Credință se reflectă, pe de-o parte, în gradul de prezență și de implicare în momentul rostirii lui, iar pe de altă parte, prin seriozitatea cu care ne asumăm învățăturile cuprinse în el. Atât Jaroslav Pelikan[49], cât și Karl Christian Felmy[50] subliniau că, potrivit principiului „lex orandi, lex credendi", introducerea Crezului în Liturghie la începutul veacului al VI-lea confirmă că Liturghia este o expresie vie a dogmei, iar cultul divin este o unitate a învățăturii, rugăciunii și trăirii.

Dar, din păcate, solemnitatea rostirii Crezului a fost deturnată fie spre o atitudine indiferentă prin mărturisire formală, mecanică, absentă, fie spre o raportare pietistă, interpretându-l ca pe o rugăciune, ceea ce este cumva și firesc în opinia lui Karl Christian Felmy, întrucât Simbolul de Credință devine pentru mireni „un înlocuitor pentru rugăciunea euharistică pierdută pentru ei prin rostirea (acesteia) în taină"[51].

---

49 Jaroslav Pelikan, *Credo. Ghid istoric și teologic al crezurilor și mărturisirilor de credință în tradiția creștină*, trad. Mihai-Silviu Chirilă, Polirom, Iași, 2010, p. 172, 345-346.

50 Karl Christian Felmy, *De la Cina de Taină la Dumnezeiasca Liturghie a Bisericii Ortodoxe. Un comentariu istoric*, trad. Pr. Prof. Ioan I. Ică, Deisis, Sibiu, 2004, p. 160-161.

51 *Ibidem*, 161.

Acum un deceniu, Părintele Daniel Benga sublinia absența unei monografii despre relația dintre Crez și Liturghie, „în ciuda faptului că Simbolul Credinței este un element fundamental al tuturor sinaxelor euharistice creștine tradiționale”[52]. Dar ceea ce ar putea scăpa chiar și unei astfel de lucrări dedicate prezenței Crezului în Liturghie este tocmai atitudinea față de acest rezumat doctrinar, reluat mai pe larg în rugăciunea euharistică.

Context

Din cele circa 180 de omilii ale Sfântului Petru Chrysologul se remarcă un grupaj de opt predici [LVI-LXIIA] care sunt dedicate explicării Simbolului de Credință Apostolic. Această mărturisire de credință făcuse obiectul mai multor tratate de la finele secolului al IV-lea și începutul celui următor, cum sunt cele alcătuite de Niceta de Remesiana (*Libelli instructionis*), Paulin de Nola (*Explanatio symboli ad initiandos*), Augustin de Hypo (*De fide et symbolo*) și Tyrannus Rufinus (*Commentarius in Symbolo Apostolorum*). Spre deosebire de aceste scrieri, textele Sfântului Petru reprezintă una dintre cele mai importante

---

52 Daniel Benga, *Cred, mărturisesc și aștept viața veșnică. O istorie teologică a Simbolului Niceo-Constantinopolitan*, Basilica, București, 2013, p. 260.

colecții de predici pe această temă a unui autor creștin din „epoca de aur" a literaturii patristice. Este foarte adevărat că textele cuprinse în acest mănunchi de exortații nu reprezintă propriu-zis omilii baptismale, unele putând fi considerate părți ale unor mini-serii de cuvântări pe care episcopul Ravennei le expunea în fața păstoriților săi, deopotrivă neofiți și creștini cu vechime.

Potrivit investigațiilor călugărului benedictin Alejandro Olivar – editorul textelor Sfântului Petru –, în tradiția manuscrisă anterioară alcătuirii *Collectio Feliciana* (sec. VIII), în Codex Ambrosianus C. 77 sup. (a doua jumătate a secolului al VI-lea) și Vaticanus Latinus 5758 (secolele VI-VII), care mai poartă și numele de *Collectio Severiana*, i-au fost atribuite fără dubiu episcopului din Ravenna șapte predici (LVI-LXII) în care este explicat Simbolul de Credință[53]. O opta a fost recuperată mult mai târziu, în secolul al XVIII-lea, de către Juan Francisco Bernardo Maria de Rubeis (De Rossi)[54], iar, după alte două veacuri, Alejandro Olivar[55] i-a atribuit cu destulă

---

[53] Alejandro Olivar, *Los Sermones de San Pedro Crisologo*, p. 171.

[54] Juan Francisco Bernardo Maria de Rubeis, *Dissertationes duae de vetustis liturgicis aliisque sacris ritibus, qui vigebant olim in aliquibus Forojuliensis provinciae ecclesiis*, Veneția, 1754, p. 228-246.

[55] Alejandro Olivar, „San Pedro Crisologo autor de la Expositio Symboli de Cividale", în *Sacris Erudiri*, 12 (1961), p. 294-312.

certitudine Sfântului Petru Chrysologul o scurtă *expositio symboli* anonimă (*CPL* 229a) care era în uzul Bisericii din Aquileia[56].

Cu excepția primei cuvântări (LVI), celelalte șapte omilii (LVII-LXIIA) ale Sfântului Petru Chrysologul respectă aceeași schemă de structurare a explicațiilor făcute pe marginea fiecărui articol al Simbolului de Credință Roman, reluând în mare aceleași idei pe care le expune diferit în funcție de specificitățile publicului în fața căruia se adresa.

De fapt, aceasta este o particularitate esențială a textelor episcopului de Ravenna și, implicit, a acestor opt predici: atenția pe care o acordă dispoziției auditoriului și capacității creștinilor prezenți de a se concentra sau de a urmări întreaga exortație. Drept aceea, lungimea medie a predicilor Sfântului Petru Chrysologul era de aproximativ un sfert de oră[57]. De altfel și enunță într-una dintre predicile sale un principiu omiletic foarte important: „sermonis brevitas amica”[58]. Din acest motiv, foarte adesea își curmă, uneori chiar abrupt, cuvântările, anunțând continuarea temei la o dată

---

[56] A se vedea pe larg în Dragoș Boicu, „A opta omilie despre Simbolul de Credință (LXIIA) a Sfântului Petru Chrysologul (*CPL* 229a)”, în *Anuarul Academic al Facultății de Teologie din Sibiu*, vol. 2018-2019, Sibiu, 2019, p. 51-61.
[57] William B. Palardy, „Introduction”, p. 30.
[58] Sf. Petru Chrysologul, *Sermo 132*, *PL* 52:562.

ulterioară. În cazul omiliilor la Simbolul de Credință se observă o constantă tendință de a scurta explicațiile făcute pe marginea ultimelor 4-5 articole, tocmai pentru a se încadra în acest interval scurt de timp.

După cum am precizat deja, subiectul acestor cuvântări este Crezul Apostolic sau Simbolul de Credință Roman (R) – una dintre primele formule de credință care au prins contur în Occident și care au fost acceptate și folosite ca vechi mărturisiri baptismale de către Biserica Romei. Din această formulă de credință au derivat în decursul timpului mai multe mărturisiri sau simboluri, inclusiv Crezul Apostolic, al cărui *textus receptus* (T) a apărut în sud-vestul Galiei în secolul al VII-lea[59].

Menționat din câte se pare și de către Sfântul Ambrozie al Mediolanului, sursa principală a textului Simbolului Roman în forma latină este tratatul *Commentarius in symbolum apostolorum*[60] (sau *Expositio symboli apostolorum*), alcătuit de către Tyrannius Rufinus, preotul din Aquileia, în preajma anului 404.

Chiar dacă se situează în limitele tradiției locale, mărturia pe care o oferă Rufin este foarte

---

[59] Pr. Prof. Daniel Benga, „Simbolul Apostolic”, în *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Basilica, București, 2019, p. 837.

[60] Tyrannius Rufinus, *Commentarius in symbolum apostolorum*, *PL* 21:335-410; *CCL* 20, p. 133-182.

importantă, cu atât mai mult cu cât susține originea apostolică a Simbolului Roman, pe care îl consideră produsul colectiv al colegiului Apostolilor, alcătuit înainte de plecarea lor din Ierusalim în misiunea de propovăduire a Evangheliei „până la marginea pământului” (*FA* 1, 8). Potrivit acestei tradiții atestate de Rufin, fiecare dintre Apostoli a contribuit cu formularea câte unui articol din cele 12 care alcătuiesc Simbolul[61]. Aceste articole au suferit modificări în funcție de necesitățile și particularitățile comunităților creștine, în vederea clarificării învățăturii sau a combaterii ereziilor și a ereticilor. În același timp, Rufin își exprimă convingerea că, doar în Biserica Romei, vechiul Crez al Apostolilor a fost păstrat în „forma originală”[62] și „primitivă”[63], însușindu-și afirmația Sfântului Ambrozie al Mediolanului, care îi scria papei Syricius: „Să se creadă în Simbolul Apostolilor, pe care Biserica romană îl păzește și-l păstrează întotdeauna neatins”[64]. Rufin recunoaște că în cazul Biseri-

---

[61] J.N.D. Kelly, „Introduction”, în Rufinus, *A commentary on the Apostles' Creed*, translated and annotated by J.N.D. Kelly, London, 1955, p. 13-14.

[62] J.N.D. Kelly, *Early Christian Creeds*, London, [3]1972, p. 105.

[63] *Ibidem*, p. 106.

[64] Sfântul Ambrozie de Milano, *Epistola XLII*.5, *PL* 16:1125: „credatur symbolo Apostolorum quod ecclesia Romana intemeratum semper custodit et servat”.

cii din Aquileia a fost nevoie de completări și lămuriri „propter nonnullos haereticos”[65] și de aceea evidențiază aceste adaosuri sau completări, punctând diferențele față de Simbolul Roman propriu-zis.

Meritul identificării celor două variante de crez folosite în ritul creștin, la Roma, respectiv la Aquileia, îi revine arhiepiscopului anglican de Armagh, James Ussher (1625-1656), care le indicase deja în anul 1647 în lucrarea *De Romanae ecclesiae symbolo apostolico vetere aliisque fidei formulis, tum ab occidentalibus tum ab orientalibus, in prima catechesi & baptismo proponi solitis, diatriba*[66].

Același prelat anglican avea să identifice și versiunea greacă a Simbolului în apologia episcopului Marcel al Ancyrei adresată în anul 340 papei Iulian (337-352)[67], păstrată de Epifanie al Salaminei în lucrarea *Panarion*[68].

---

[65] Tyrannius Rufinus, *Commentarius in symbolum apostolorum*, 3, *PL* 21:339; *CCL* 20, p. 136.

[66] Republicat în *The Whole Works of the Most Rev. James Ussher, D. D., Lord Archbishop of Armagh and Primate of All Ireland*, vol. VII, edit. Charles Richard Elrington, Hodges, Smith, and Company, 1864. p. 297-343.

[67] A se vedea pe larg contextul în care este alcătuită această scrisoare a episcopului Marcel de Ancyra în F.J. Badcock, „The Old Roman Creed”, în *Journal of Theological Studies*, vol. 23: 92 (1922), p. 362-389.

[68] Epiphanius, *Adversus Haereses*, 72, 2-3, editat de Karl Holl, *GCS*, vol. 37 [haer. 65-80], Leipzig, 1933, p. 257-258.

Versiunea greacă	Versiunea latină	
Marcel al Ancyrei	Roma (Rufinus)	Aquileia (Rufinus)
Πιστεύω οὖν εἰς θεὸν πατέρα παντο-κράτορα·	Credo in Deum Patrem omnipoten-tem;	Credo in Deo Patre omnipotent*e* *inuisibili et impassibili;*
καὶ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν κύριον ἡμῶν,	et in Christum Iesum filium eius unicum, Dominum nostrum,	Et in Christ*o* Jesu, unico Filio euius domino nostro,
τὸν γεννηθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου,	qui natus est de Spiritu Sancto et Maria virgine,	Qui natus est de Spiritu Sancto ex uirgine Maria,
τὸν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου σταυρωθέντα καὶ ταφέντα,	qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus,	Crucifixus sub Pontio Pilato et sepultus, *Descendit in inferna*,
τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστάντα ἐκ τῶν νεκρῶν,	tertia die resurrexit a mortuis,	Tertia die resurrexit a mortuis,

ἀναβάντα εἰς τοὺς οὐρανούς,	ascendit in caelis,	Ascendit in coelis,
καὶ καθήμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρός,	sedet ad dexteram Patris,	Sedet ad dexteram Patris,
ὅθεν ἔρχεται κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς	unde venturus est iudicare vivos et mortuos;	Inde uenturus est indicare uiuos et mortuos;
καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα,	et in Spiritum Sanctum,	Et in Spiritu Sancto,
ἁγίαν ἐκκλησίαν,	sanctam ecclesiam,	Sanctam ecclesiam,
ἄφεσιν ἁμαρτιῶν,	remissionem peccatorum,	Remissionem peccatorum,
σαρκὸς ἀνάστασιν,	carnis resur-rectionem.	Huius carnis resurrectio-nem.
ζωὴν αἰώνιον.		

Același text grec, dar transliterat într-un mod cu totul ingenios cu caractere anglo-saxone, se regăsește și în colecția de texte denumită generic *Psaltirea lui Æthelstan*, alcătuită la începutul veacului al IX-lea, pe care o pune în valoare același James Ussher[69].

Faptul că varianta greacă nu pare a fi traducerea unui text latin l-a determinat pe Markus

[69] James Ussher, *De Romanae ecclesiae symbolo apostolico*, p. 304. J.N.D. Kelly, *Early Christian Creeds*, p. 104.

Vinzent să considere că mărturisirea de credință a fost formulată *ad hoc* de Marcel al Ancyrei drept crez „personal”, iar Biserica Romei a adoptat-o și a introdus-o în uz[70]. Ceva mai direct, arhiepiscopul James Ussher susținea, pornind de la diferențele dintre versiunea latină și cea greacă, că textul redactat de Marcel este crezul baptismal folosit în Biserica Ancyrei, foarte asemănător cu Simbolul Roman. Dar J.N.D. Kelly subliniază că, în epistola către papa Iulian, Marcel nu afirmă nicăieri că este crezul personal ori cel din dioceza sa, ci subscrie acestei formule pentru a-și dovedi dreapta-credință în fața episcopului Romei și, pentru a-și argumenta poziția teologică, recurge la citarea crezului baptismal roman ca și cum ar fi rezumat cu acuratețe principiile dogmatice pe care le susține episcopul Ancyrei[71].

Indiferent dacă textul grec este considerat varianta originală sau o versiune a unui original latin, potrivit lui J.N.D. Kelly, ambele situații nu fac decât să evidențieze vechimea Simbolului de Credință, care ar trebui urmărită până în prima jumătate a secolului al III-lea, când limba greacă

---

[70] Markus Vinzent, „Die Entstehung des «Römischen Glaubensbekenntnisses»”, în Wolfram Kinzig, Christoph Markschies, Markus Vinzent (Hgg.), *Tauffragen und Bekenntnis (Studien zur sogenannten „Traditio Apostolica”, zu den „Interrogationes de fide” und zum „Römischen Glaubensbekenntnis”*, DeGruyter, 1999, p. 198-200.
[71] J.N.D. Kelly, *Early Christian Creeds*, p. 108-109.

era încă în uz în Biserica Romană[72]. Simbolul Roman prezintă tiparul, frazeologia și conținutul caracteristice mărturisirilor de credință de la începutul secolului al III-lea, așa cum reiese și din similitudinile cu crezul cuprins în *Tradiția Apostolică*, alcătuită de Ipolit spre finalul pontificatului lui Zephyrinus (199-217 d.Hr.).

Pornind de la similitudinile dintre versiunea greacă a Simbolului menționat de Marcel al Ancyrei și lucrarea lui Ipolit, Liuwe H. Westra datează crezul din *Tradiția Apostolică* în secolul al IV-lea, catalogând cele două texte drept versiuni „surori" derivate dintr-o formulă de credință cristalizată ceva mai devreme, în preajma anului 250 d.Hr., pe care o denumește convențional „proto-Romanum"[73].

Deși consideră Simbolul Roman în varianta greacă și crezul lui Ipolit din *Tradiția Apostolică* două formule de mărturisire independente până la un punct, J.N.D. Kelly explică și el asemănările dintre ele printr-o înrudire strânsă, convergând una spre alta, precum membrii unei familii[74]. Pe de altă parte, această relație constituie argumentul cel mai convingător că originea Simbolului Roman trebuie căutată și mai

---

[72] J.N.D. Kelly, „Introduction", p. 17.
[73] Liuwe H. Westra, *The Apostles' Creed. Origin, History and Some Early Commentaries*, Brepols, Turnhout, 2002, p. 65-68.
[74] J.N.D. Kelly, *Early Christian Creeds*, p. 119.

devreme, în secolul al II-lea, când încă nu exista doar o singură formulă de credință care să dețină monopolul în practica baptismală[75]. Chiar și la acea dată timpurie, textul mărturisirii nu a fost o „improvizație artificială" întocmită pentru a răspunde unor necesități imediate, ci a fost produsul unui proces evolutiv care, odată cristalizat, a rămas de neclintit în ciuda flexibilității formelor liturgice. Acest lucru atestă, în opinia lui J.N.D. Kelly, o anume autoritate și o vechime și mai mare, fiind o formă de învățătură „care a fost proclamată și a fost primită de Biserica Apostolică"[76].

Utilizarea pe scară largă și receptarea Crezului Vechi Roman se deduc din numeroasele *expositiones symboli* care au la bază acest text. Totuși, este interesant faptul că o abordare sistematică a explicațiilor Sfântului Petru Chrysologul la Simbolul Roman a fost trecută cu vederea în literatura de specialitate, cu toate că predicile rostite de episcopul Ravennei reflectă felul în care era întrebuințată formula de credință, dar și modul în care era înțeleasă și, cel mai important, cum era explicată credincioșilor această mărturisire. O observație de căpătâi este aceea că textul crezului rostit la Ravenna este diferit de cel din Aquileia, dar este identic cu cel din Roma, cu

---

75 *Ibidem*.

76 J.N.D. Kelly, „Introduction", p. 18.

excepția adaosului „vitam aeternam”, care corespunde articolului final al versiunii grecești „ζωὴν αἰώνιον”.

Exordiile care pregătesc aceste laconice explicații evocă de fiecare dată caracterul tainic (arcanum) al mărturisirii de credință, care trebuie interiorizat și crezut ca atare, nu afișat într-o înțelegere superficială.

Chiar și când insistă asupra unei teme atât de importante, Petru Chrysologul dă dovadă de aceeași austeritate în exprimare, abținându-se de la perorații istovitoare și limitându-se la enunțarea informațiilor strict necesare, chiar dacă acest lucru presupune repetarea aceluiași argument de la o predică la alta. Reluarea ideilor indică o cristalizare a interpretării Simbolului de Credință, existența unui tipar care era probabil dezvoltat mai pe larg în cateheze, un set de chei hermeneutice pe care venerabilul episcop al Ravennei le preda cu regularitate creștinilor din comunitatea sa. Iar importanța unor astfel de chei de interpretare ale Simbolului de Credință Roman era subliniată acum un deceniu de Preafericitul Părinte Patriarh Daniel, când afirma că orice explicare a Crezului Apostolic „este și o tâlcuire a Crezului Niceo-Constantinopolitan”[77].

[77] † DANIEL, „Cuvânt înainte”, în Fericitul Augustin, *Despre credință și Crez*, trad. de Miruna Tătaru-Cazaban

O tâlcuire rătăcită

Invocând aceste idei recurente ale explicațiilor Sfântului Petru Chrysologul la Crez, Juan Francisco Bernardo Maria de Rubeis (De Rossi) și, două secole mai târziu, Alejandro Olivar[78] i-au atribuit cu destulă certitudine o scurtă *expositio symboli* anonimă (*CPL* 229a) care era în uzul Bisericii din Aquileia. De Rubeis publicase, în anul 1754, așa-zisul „Ordo scrutinii catechumenorum"[79], descoperit într-un vechi manuscris de secol XIV din Cividale del Friuli[80], în rânduiala căruia identifica această concisă explicație a Crezului pe care i-o atribuie Sfântului Petru Chrysologul[81].

și Bogdan Tătaru-Cazaban, EIBMBOR, București, 2010, p. 11.

78 Alejandro Olivar, „San Pedro Crisologo autor de la Expositio Symboli de Cividale", p. 294-312.

79 Juan Francisco Bernardo Maria de Rubeis, *Dissertationes duae de vetustis liturgicis aliisque sacris ritibus, qui vigebant olim in aliquibus Forojuliensis provinciae ecclesiis*, Veneția, 1754, p. 228-246.

80 Cividale del Friuli, Biblioteca del Museo Archeologico Nazionale, cod. 77 (C), f. 26v-28r.

81 Juan Francisco Bernardo Maria de Rubeis, *Dissertationes variae eruditionis*, Veneția, 1762, p. 19: „Quo vero hanc symboli ...expositionem attentius perpendo, eo magis pronus existimo, ut eadem inter Chrysologi Sermones locum habere possit, proque ejusdem sancti Patris inedito Sermone habeatur. Stylus namque convenit apprime. Id vero colligendum mihi est, hanc Symboli expositionem

Chiar și așa, De Rubeis era conștient că adaosul *credimus et vitam aeternam* nu se găsea în vechiul Simbol Roman, dar textul mărturisirii este identic cu versiunea de Crez explicată de episcopul Ravennei, fapt care, împreună cu numeroasele paralele din predicile Sfântului Petru despre Crez, ar duce la concluzia că autorul acestui text anonim este chiar Petru Chrysologul[82].

Fără acces la originalul în manuscris, August Hahn se arăta destul de rezervat față de această atribuire, remarcând totuși asemănările cu versiunea Simbolului de Credință întrebuințată în omiliile Sfântului Petru[83].

La finele secolului al XIX-lea, Ferdinand Kattenbusch aborda această cuvântare cu destulă rezervă, îndoindu-se că Sfântul Petru ar fi autorul ei. Din contră, considera textul mai degrabă o compilație din afirmațiile episcopului de Ravenna, și nu o lucrare autentică. Ba mai mult, contestă indentitatea formei crezului din această *expositio* anonimă și varianta folosită de Petru Chrysologul[84].

---

ipsumque Romanum Symbolum, quod exponitur, jam quinto aut sexto seculo esse in usu potuisse in ecclesia Aquilejensi”.

[82] *Ibidem*, p. 20-21.

[83] August Hahn, *Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der alten Kirche*, Breslau, 1842, p. 39-40.

[84] Ferdinand Kattenbusch, *Das apostolische Symbol: Die Grundgestalt des Taufsymbols*, Hinrichs, 1894, p. 107.

Pe de altă parte, Alejandro Olivar a adoptat opinia lui De Rubeis și a republicat textul omiliei în câteva rânduri (1961[85], 1962[86] și 1975[87]), incluzându-l în grupajul cuvântărilor Sfântului Petru despre Crez drept a opta omilie (LXII-bis sau LXIIA), atribuire care a fost unanim acceptată de specialiști, până de curând. Monahul catalan este de opinie că asemănările dintre omiliile LVII-LXII și LXIIA se pot constata atât la nivelul limbajului, cât și la cel al ideilor. O comparație amănunțită a frazeologiei și o întreagă listă de argumente de ordin filologic îl conduc la concluzia că „expositio Symboli" publicată de De Rubeis nu este o imitație, ci o omilie autentică a Sfântului Petru Chrysologul, tocmai pentru că autorul nu pare a fi un plagiator, ci stăpânește natural și perfect limbajul Sfântului Petru și tema pe care o abordează[88]. A. Olivar respinge categoric ideea unei compilații din alte texte ale episcopului de Ravenna. Nici chiar dimensiunea redusă a cuvântării LXIIA nu poate fi luată în considerare ca un contraargument al

---

[85] Alejandro Olivar, „San Pedro Crisologo autor de la Expositio Symboli de Cividale", p. 310-312.

[86] Idem, *Los Sermones de San Pedro Crisologo*, p. 494-495.

[87] Petrus Chrysologus, *Sermonum collectio a Felice episcopo parata, sermonibus extravagantibus adiectis*, edit. Alejandro Olivar, *CCSL* 24, Brepols, Turnhout, 1975, p. 354-355.

[88] Alejandro Olivar, „San Pedro Crisologo autor de la Expositio Symboli de Cividale", p. 308.

acestei atribuiri. Este dificil de apreciat dacă, în forma actuală, textul de la Cividale reprezintă o formă abreviată a originalului, dar este cert că, inițial, omilia ar fi cuprins o introducere mai mult sau mai puțin lungă, care nu s-a păstrat. Totuși, spre deosebire de exordiul pierdut, nu este cazul să considerăm că s-au pierdut și concluziile, tocmai pentru că Sfântul Petru își încheie foarte abrupt comentariul explicând expresia „vitam aeternam”, exact cum procedează și în cazul omiliilor LVIII și LXII[89].

Comparând textul din manuscris cu cel publicat în două ediții de Juan Francisco Bernardo Maria de Rubeis (1754[90], 1762[91]), dar și cu cele trei ediții publicate de Alejandro Olivar, Liuwe H. Westra trăgea concluzia că dintre cele 5 ediții nu există două care să ofere o variantă identică, ci diferă toate între ele și conțin numeroase greșeli, care nu doar că nu au fost corectate, dar au atras la rândul lor alte erori în edițiile următoare, varianta de text din 1975 – varianta critică și standard a traducerilor –, fiind considerată de departe cea mai proastă[92].

Determinat să conteste identificarea făcută de Alejandro Olivar, Liuwe Westra afirmă că

---

89 *Ibidem*, p. 309.

90 J.F.B.M. de Rubeis, *Dissertationes duae de vetustis liturgicis*, p. 242.

91 Idem, *Dissertationes variae eruditionis*, p. 19-20.

92 Liuwe H. Westra, *The Apostles' Creed. Origin*, p. 423.

există diferențe reale între Simbolul conținut de *expositio* și varianta de Crez folosită de Petru Chrysologul, dar mai ales diferențe de structură, formulare și accent între textul omiliilor episcopului de Ravenna și cuprinsul tâlcuirii anonime. Cercetătorul olandez este chiar dispus să accepte opinia lui Kattenbusch, considerând textul anonim o compilație din fraze aparținând lui Petru Chrysologul[93].

Pornind de la „autopsia" manuscrisului de secol XIV a sursei *Ordo scrutinii catechumenorum*, Liuwe Westra urmărește originea fiecărui termen din formula de credință care nu este identic cu varianta Sfântului Petru, postulând fie originea lor balcanică, fie influența spaniolă care s-au manifestat asupra Bisericii din nordul Italiei începând cu a doua jumătate a secolului al V-lea, deci după moartea lui Petru Chrysologul. Un astfel de termen este „catholicam", care completează sintagma „sanctam ecclesiam", pe care A. Olivar l-a păstrat doar în prima ediție publicată a tâlcuirii Crezului (1961), omițându-l din celelalte două. Dar „catholicam" indică faptul că *expositio Symboli* nu a putut fi scris mai devreme de începutul secolului al VI-lea, iar de aici Liuwe Westra concluzionează că scurta cuvântare anonimă este un text din nordul Italiei, datând din a doua

93 Liuwe H. Westra, *The Apostles' Creed*, p. 293-294.

jumătate a secolului al V-lea sau din secolele VI-VII[94].

Dezbaterea filologică și chiar paternitatea în sine a acestei concise explicații rămân totuși secundare, dacă ne concentrăm asupra textului și a funcției pe care trebuia să o îndeplinească în familiarizarea catehumenilor și chiar a neofiților cu adevărurile de credință. Chiar dacă nu este scris de mâna tahigrafilor care notau predicile Sfântului Petru Chrysologul, fondul ideilor și structura în sine sunt specifice episcopului de Ravenna, care poate fi considerat autorul de drept al textului pe care îl redăm în limba română.

Text

După conținut, între cele 8 omilii la Simbolul Apostolic (LVI-LXIIA) se distinge una (LVI) cu caracter general și introductiv, care mai degrabă pregătește *traditio symboli*, evidențiind importanța deprinderii Crezului în procesul de încreștinare. Următoarele șase cuvântări (LVII-LXII) urmează o structură fixă și, după un exordiu sumar, episcopul tâlcuiește fiecare articol al Simbolului de Credință, explicații completate de îndemnuri și referințe la așa-numita disciplina arcana. Ultima piesă omiletică (LXIIA) re-

94 *Ibidem*, p. 297.

prezintă restituirea relativ recentă, cu o evoluție aparte, care s-a conservat strict ca o expunere a Simbolului Roman, fiind eliminate atât introducerea, cât și epilogul rostit de Sfântul Petru Chrysologul.

Pentru a observa mai bine elementele recurente putem urmări fondul ideatic al conținutului sintetizat în cele ce urmează.

Sermo LVI

Dacă admitem uneori nașterea prematură ca proces natural de forțare a barierelor ordinii biologice, cu atât mai mult trebuie să o acceptăm și ca rezultat al înrâuririi dumnezeiești, mai ales când o astfel de (re)naștere are loc în plan spiritual (§1), iar convertirea Sfântului Apostol Pavel și a eunucului reginei Candachia ilustrează această naștere mai înainte de vreme (§2). Astfel, și catehumenii ce urmează să primească Botezul se află într-o stare în care, deși nenăscuți din pântecele Bisericii, experimentează viața de rugăciune și află conținutul învățăturii de credință. Totuși, din pricina limitelor inițierii lor, pentru moment este suficient să deprindă cuvintele Simbolului de Credință (§3). Acesta este un rezumat al credinței noastre în care este cuprinsă toată taina mântuirii oamenilor (§4) și de aceea o astfel de credință trebuie așezată în tainița minții și în adâncul inimii (§5).

Sermo LVII

Biologicul este limitat în redarea bogăției rațiunii și cu atât mai mult este neputincios să exprime realitățile spirituale (§1) și este necesară o purificare pentru a putea să vorbim despre tainele credinței cuprinse în Crez (§2). Mărturisindu-L pe Dumnezeu-Tatăl, ajungem la esența monoteistă a realității spirituale în care Îl recunoaștem pe Unul, Viul, Adevăratul Dumnezeu cel Singur, dar nu singuratic (§3), pentru că însuși atributul de Tată indică faptul că are un Fiu. Combătând doctrina ariană, episcopul subliniază că nașterea are loc în afara timpului altfel am postula un proces de devenire al divinității imuabile, ceea ce este un non-sens (§4). Cele două nume ale Mântuitorului sunt „titlurile" care dovedesc marea Sa bunătate: ca Uns, El Însuși revarsă peste noi mirul dumnezeirii și ca Izbăvitor ne smulge din căderea noastră (§5). Nașterea supranaturală a Fiului de la Sfântul Duh și din Sfânta Fecioară subliniază puterea dumnezeiască ce se unește cu virtutea (§6). Menționarea lui Pilat nu este deloc întâmplătoare pentru că indică momentul istoric al „pătimirii" și al morții reale a lui Hristos (§7), Care înviază după trei zile – răstimp în care i-a răscumpărat pe cei din iad, a restaurat cele de pe pământ și a înnoit cele din cer (§8), în care Se înalță doar pentru a duce cu Sine omenitatea asumată și răscumpărată (§9). Șederea

de-a dreapta este semnul puterii și al majestății Fiului, iar prin judecată se mărturisește implicit nemurirea sufletului (§10). Mărturisirea Sfântului Duh confirmă unitatea Sfintei Treimi (§11). Episcopul îi previne pe catehumeni că Simbolul trebuie păzit în inimă, fiind o pecete după care sunt recunoscuți de Dumnezeu (§12).

Sermo LVIII

Învățătura creștină trebuie primită prin credință fără a-i aplica un model de înțelegere logică sau rațională (§1). În așteptarea cuvintelor Simbolului, catehumenilor li se cere să își pregătească inimile și simțirile lăuntrice, ferindu-se de notarea Crezului pentru ca nu cumva conținutul său să ajungă în posesia necredincioșilor care l-ar putea defăima și batjocori (§2). Relația dintre Dumnezeu-Tatăl și Fiul este cu mult peste puterea noastră de înțelegere și ar fi eronat să-i aplicăm atribute specifice existenței umane (§3). Mântuitorul Iisus este și Hristos pentru că este uns de Sfântul Duh (§4), de la care Se și naște în trup, act prin care sfințește toată omenirea (§5). Adeverită istoric prin menționarea lui Pilat, jertfa Fiului dobândește o forță și mai mare, proporțională cu umilința îndurată (§6). Cele trei zile scurse între moartea pe cruce și înviere prefigurează deplina slavă a Sfintei Treimi (§7), în vreme ce înălțarea la cer a Fiului este

o întoarcere acolo de unde nici nu Se mutase (§8). Stânga – simbolul neorânduielii – nu există în raport cu divinitatea, de aceea Fiul șade de-a dreapta, marca ordinii (§9), ce se reflectă și mai deplin în actul Judecății finale (§10). Prin invocarea Sfântului Duh completăm mărturisirea celor trei Persoane într-o singură substanță (§11). De asemenea, mărturisim Biserica pentru că aceasta este unită cu Hristos (§12) și credem că prin iertarea dată semenilor ne vom împărtăși și noi înșine de iertarea și de unirea cu Mântuitorul nostru (§13). Învierea de obște este necesară pentru împlinirea judecății finale (§14), și astfel moare și moartea însăși, lăsând loc doar vieții celei de veci (§15).

Sermo LIX

Răspunzând la chemarea Tatălui Ceresc, se cuvine să ne asumăm angajamentul credinței sintetizat în Crezul pe care trebuie să-l repetăm pentru a-l putea păstra (§1). Dar pentru a asculta și a învăța Crezul este necesară o purificare trupească și sufletească deopotrivă (§2). Afirmându-ne credința în Dumnezeu cel Atotputernic abandonăm politeismul și idolatria (§3) și îi recunoaștem calitatea de Tată care nu poate fi concepută după paradigme omenești, nici nu se cuvine să iscodim tipul relației dintre El și Fiul (§4). Cele două nume ale Fiului Întrupat

descoperă alegerea Sa prin ungerea cerească și izbăvirea pe care a adus-o pentru întreaga făptură (§5). Fiind prin nașterea Sa divină Fiu al Tatălui, prin întrupare Își asumă și natura omenească, astfel încât în Hristos încetează distincția celor două esențe, împrumutându-și însușirile una alteia (§6). Nașterea supranaturală evidențiază de la bun început caracterul divin al Celui născut din Sfânta Fecioară de la Duhul Sfânt (§7). Răstignirea pe lemn readuce viața pierdută prin lemnul pomului cunoștinței binelui și răului, iar îngroparea face din trupul Mântuitorului sursa învierii tuturor oamenilor (§8). Răstimpul dintre moarte și înviere are de această dată o altă semnificație, simbolizând cele trei epoci ale omenirii: înainte de Lege, în Lege și în har (§9). Înălțarea este doar o revenire în cele proprii (§10), iar șederea de-a dreapta evidențiază majestatea și puterea egală pe care o posedă împreună cu Tatăl (§11). Certitudinea judecății finale trebuie să ne determine să ne pregătim viețile pentru a o întâmpina cu nevinovăție (§12). Mărturisirea Duhului Sfânt alături de Tatăl și de Fiul arată că propovăduim o singură dumnezeire, putere și slavă în Treime (§13). Biserica este întărită de Hristos (§14), prin a Cărui lucrare păcatul strămoșesc nu mai are nicio putere (§15). Ciclicitatea fenomenelor din natura înconjurătoare dau mărturie despre iminența învierii trupurilor spre judecată (§16), după care este absolut

necesar ca cel înviat să dăinuiască veșnic (§17). Simbolul este legământul nădejdii, un zălog al credinței, pe care nu trebuie să-l împărtășim profanatorilor sau celor rău-voitori (§18).

Sermo LX

Omilia pleacă de la premisa că nu doar împărăția se ia „cu sila”, ci însăși credința se înșfacă, iar convertirea și izbăvirea stau sub semnul clipei de dorință sinceră prin care creștinul poate dobândi raiul și viața eternă. Pregătiți prin post, catehumenii au ajuns la momentul încredințării Crezului (*traditio symboli*), un angajament ce dă fermitate credinței de o clipă care a declanșat convertirea, iar mărturisirea de credință devine astfel pridvor al mântuirii (§1-2). Explicând pe rând fiecare articol al Simbolului Apostolic, Sfântul Petru arată că întreaga taină a Treimii este mărturisită în chiar primul enunț al Crezului. Astfel se afirmă unicitatea lui Dumnezeu – o singură dumnezeire întreită în Persoane (§3). Modul succint, dar clar în care Petru Chrysologul prezintă relația dintre unicitatea ființei și treimea persoanelor reflectă cel mai bine abordarea temelor dogmatice de către episcopul Ravennei: nu le evită, dar nu insistă niciodată mai mult decât este necesar, mai ales când se adresează catehumenilor. Aceste teme ar urma să fie dezvoltate în Săptămâna Lu-

minată, când neofiții vor lua parte la catehezele mistagogice. De aceea își avertizează auditoriul să nu iscodească taina existenței Tatălui, imaginând ierarhii sau evuri înainte și după nașterea Fiului. Sfântul Petru combate radical obiecțiile aduse de ereticii semiarieni – care speculează pe această temă pentru a-și argumenta învățătura eronată. Aceste iscodiri se sting dacă înțelegem că dumnezeirea nu e supusă regulilor sau logicii omenești, aspect subînțeles în chiar atributul „Atotputernic" (§4). Explicând semnificația numelor Mântuitorului, Sfântul Petru arată că primul (Hristos) este numele tainei, iar al doilea (Iisus) este al triumfului asupra păcatului. Cuvântul Întrupat este în același timp singurul nostru Domn, deoarece doar Hristos are și deține prin natură calitatea de Fiu și Domn (§6). Nașterea Mântuitorului este reală și se petrece în afara legilor firii, iar menționarea pătimirii, morții și îngropării într-un moment istoric distinct, identificabil prin referința la Pilat, dă mărturie despre realitatea întrupării și a morții asumate nu din necesitate sau slăbiciune. Din contră, moartea lui Hristos dă mărturie despre puterea cu care a biruit moartea, iar în învierea lui Hristos este cuprins triumful întregii Treimi (§8-9).

Șederea de-a dreapta Tatălui nu înseamnă că dumnezeirea are și o stângă, ci evidențiază puterea și cinstea pe care le are Fiul, Care va fi și Judecător al întregii omeniri în Ziua de Apoi

(§10-12). Afirmarea divinității Duhului Sfânt completează învățătura triadologică (§13), în vreme ce menționarea Bisericii stă sub semnul relației extrem de intime dintre Hristos și creștinii care alcătuiesc Trupul Lui în extensiune comunitar-sobornicească (§14). Foarte interesantă este explicația învierii trupurilor, întrucât tratează problema conservării specificului individual al fiecărei persoane reanimate în ajunul Judecății de Apoi (§16). În remarcile finale, Sfântul Petru se referă la disciplina arcana, îndemnându-și auditoriul să nu lase la îndemâna „intrușilor" conținutul Crezului sau scurtele explicații. Este evidențiat caracterul vătămător al acestor învățături pentru cei neinițiați și, cu atât mai mult, pentru cei rău-intenționați: „Fără doctor, cupa vieții devine letală: astfel, taina credinței este foarte periculoasă pentru cei vicleni fără credință" (§18).

Sermo LXI

Pentru întoarcerea la Dumnezeu este de ajuns o clipă, iar descoperirea credinței este însoțită în mod necesar de mărturisirea credinței. Apropiindu-se momentul Botezului (în noaptea de Înviere), precedat de mărturisirea solemnă a Crezului (*redditio symboli*) în Săptămâna Patimilor, Sfântul Petru explică foarte succint Simbolul de Credință, rezumând „credința" ca astfel

cei ce de-abia reușesc să rețină textul simbolului pot cunoaște pe scurt, prin explicațiile sale, taina acestei mărturisiri (§1). Episcopul îi previne pe catehumeni să nu noteze cuprinsul cuvântării, ci s-o interiorizeze, desăvârșind lucrarea de purificare a trupului și a inimii pentru a putea mărturisi cu adevărat Simbolul Apostolic.

Mai întâi, trebuie primit prin credință întâiul articol al Crezului, fără a iscodi cele străine omului: „Este suficient a ști că Dumnezeu există, iar cel ce caută (să afle) de unde ar veni și cât ar fi de mare Dumnezeu nu știe cine e Dumnezeu. Soarele întunecă privirea obraznică; iar apropierea necuvenită de Dumnezeu este sortită orbirii. Cel ce vrea să Îl vadă pe Dumnezeu învață să păstreze măsura propriei vederi" (§3). Crezând în Dumnezeu cel Unic și recunoscându-I calitatea de Tată Atotputernic, omului nu îi este deloc greu să înțeleagă că divinitatea există în afara timpului și a legilor naturale cărora sunt supuse cele create (§4).

Explicând cele două nume ale Fiului întrupat, Sfântul Petru arată că ele dezvăluie două lucrări esențiale: ungerea cu întreaga plenitudine a dumnezeirii și răscumpărararea creației. Întruparea nu este rezultatul unei „însoțiri pământești, ci e o taină cerească", și de aceea trebuie trecută sub tăcere (§5).

Subliniind realitatea pătimirii și a morții Mântuitorului, episcopul arată că moartea nu a

fost aparentă, iar suportarea ei nu este un semn de slăbiciune, ci din contră: „a refuza moartea e însușirea specifică fricii omenești, a se scula din moarte este însușirea puterii dumnezeiești” (§6). Înălțarea la cer are menirea unei consfințiri a unirii firii dumnezeiești cu cea omenească, „ducându-l pe om acolo unde El Însuși a rămas întotdeauna” (§8). Mărturisindu-L pe Duhul Sfânt afirmăm credința în Sfânta Treime (§11), dar în același timp credem și în Biserica ce rămâne în perpetuă unire cu Hristos (§12). În final, Sfântul Petru se referă din nou la disciplina arcana, îndemnându-i pe catehumeni să păstreze aceste cuvinte în memorie, fără a le așterne pe hârtie, evitând divulgarea tainei credinței ori încredințarea „secretului credinței” celor necredincioși (§14).

Sermo LXII

Episcopul își începe cuvântarea evocând eforturile celui ce se dedică educării pruncilor și cere îngăduința auditoriului pentru a lăsa de-o parte obișnuitele artificii retorice pentru a coborî nivelul expunerii la puterea de înțelegere a catehumenilor care erau de față (§1).

Simbolul de Credință este martor și garanție ale legământului pe care Dumnezeu îl încheie cu omul. Deși nu are nevoie de vreun semn pentru rememorarea acestei înțelegeri, Dumnezeu „dorește un simbol pentru că Cel ce vine spre

moartea ta nu dispreţuieşte să încheie o înţelegere cu tine. Doreşte un simbol pentru că Cel ce oferă întotdeauna totul a vrut să fie dator. Doreşte un simbol pentru că te cheamă în acest fel nu la ceva palpabil, ci la credinţă" (§3). În virtutea acestui simbol sau zălog al Legământului, creştinul poate aştepta să fie numărat între moştenitorii lui Dumnezeu, împreună-moştenitor cu Hristos, părtaş al Împărăţiei Cerurilor.

Întâiul articol afirmă Atotputernicia lui Dumnezeu (§5) şi calitatea de Tată (§6), dar suntem preveniţi că iscodirea relaţiei Lui cu Fiul şi cercetarea existenţei Tatălui anterioară apariţiei Fiului sunt inutile atâta timp cât credem că Dumnezeu este Atotputernic şi are, deci, puterea de a exista şi de a acţiona într-un mod ce depăşeşte capacitatea omenească de înţelegere (§7). Articolul II şi III sunt organic legate între ele, exprimând două taine fundamentale: naşterea din veac din Tatăl şi naşterea în timp din Fecioara Maria. Din nou sunt ridiculizate tentativele de a cuprinde în categorii logice omeneşti profunzimea divinităţii (§8).

Jertfa de bunăvoie este apogeul chenozei, al micşorării de bunăvoie a Fiului Care Se lasă cuprins de limite şi se expune unui tratament atât de crud doar pentru a ajunge mai lesne la făptura Sa: „De aceea a venit la inima ta, a venit la cugetul tău, Şi-a asumat sufletul tău, pentru că a căutat de la început să fie iubit de tine cu sufle-

tul, cu inima și cu trupul” (§9). Vorbind despre învierea cea de-a treia zi, Petru Chrysologul arată cât de greu este de primit o astfel de învățătură atât de iudei, cât și de eretici (§10).

Restul articolelor urmează schema clasică: Înălțarea la cer este un act necesar pentru firea omenească și împlinirea răscumpărării ei (§11). Șederea de-a dreapta Tatălui nu este o poziționare spațială de vreme ce nu există stângă (simbol al răului, al neorânduielii) la Dumnezeu (§12). Judecata universală este și ea afirmată ca o necesitate (§13). Mărturisirea Duhului Sfânt confirmă și desăvârșește credința în Sfânta Treime (§14). Biserica este indisolubil legată de Hristos (§15), iar iertarea păcatelor este condiționată de iertarea (celorlalți și a sinelui) (§16). Învierea trupurilor în ziua Judecății de Apoi reprezintă dovada deplină a credinței și este o altă manifestare a atotputerniciei lui Dumnezeu (§17), în vreme ce viața veșnică dă sens învierii trupurilor (§18).

Sermo LXIIA

Afirmând credința într-un Dumnezeu, mărturisim întreaga Sfântă Treime (§1). Numele Fiului întrupat exprimă calitatea Lui de Mântuitor care a fost uns cu deplinătatea dumnezeirii (§2), și doar El este Fiul natural al Tatălui ce posedă în esența Sa atributele divinității (§3). Întruparea se face printr-o unire cerească a Duhului

Sfânt cu umanitatea în Fecioară, mai presus de înțelegere, un act ce se cere primit prin credință (§4). Răstignirea Mântuitorului aduce reînnoirea firii noastre prin lemn, în vreme ce îngroparea confirmă realitatea morții (§5). Dacă pătimirea este proprie omenității, învierea este dovada puterii dumnezeiești (§6), iar înălțarea are menirea de a ne duce pe noi la cer (§7). Șezând de-a dreapta Tatălui, Fiul arată că e părtaș puterii și cinstei părintești (§8). Judecata finală îi are în vedere atât pe cei vii, cât și pe cei morți (§9).

Episcopul respinge categoric orice subordonare în Treime și Îl mărturisește pe Duhul Sfânt împreună cu Tatăl și cu Fiul, trei Persoane distincte, dar Care nu sunt separate în substanță (§10). Sfânta Biserică este trupul lui Hristos și de aceea în Biserică Îl mărturisim pe Hristos (§11). Iertarea păcatelor este necesară intrării în Împărăția Cerurilor (§12), iar prin învierea de obște trupurile vor deveni părtașe recompensei sau pedepselor eterne (§13).

Subtext

Aceste omilii reprezintă importante mărturii despre strânsa legătură dintre *expositio symboli* și așa-numita *traditio et redditio symboli*, două practici esențiale care presupun transmiterea Crezului și interpretarea lui de către catehet, respectiv reproducerea sau rostirea lui de către ca-

tehumen în fața episcopului în săptămâna premergătoare Botezului.

Solemnitatea celor două acte reflectă gradul de conștientizare a importanței Simbolului de Credință pentru fiecare creștin în parte, fie el cleric sau mirean, deoarece doar conștient poți mărturisi adevărul de credință fără a fi vătămat de el. Acesta este un topos al operelor catehetice și omiletice din secolele IV-V și este, în general, asociat *disciplinei arcane*, sintagmă care exprima grija creștinilor de a nu împărtăși păgânilor și nici chiar catehumenilor adevărurile de credință cele mai profunde.

Întemeiată pe îndemnul Mântuitorului „nu dați cele sfinte câinilor, nici nu aruncați mărgăritoarele voastre înaintea porcilor" (*Mt* 7, 6), această rezervă va dobândi, încă din timpul propovăduirii apostolice, o motivație pedagogică, după cum arăta Sfântul Pavel: „n-am putut să vă vorbesc ca unor oameni duhovnicești, ci ca unora trupești, ca unor prunci în Hristos. Cu lapte v-am hrănit, nu cu bucate, căci încă nu puteați mânca și încă nici acum nu puteți, fiindcă sunteți tot trupești" (*1Co* 3, 1-3). Căci „hrana tare este pentru cei desăvârșiți, care au prin obișnuință simțurile învățate să deosebească binele și răul" (*Evr* 5, 14).

Prin urmare, rezerva de a împărtăși informațiile prea sensibile avea inițial un aspect pedagogic, de inițiere și transmitere treptată a

conținutului dogmatic al kerigmei apostolice, dar, după izbucnirea persecuțiilor, *disciplina arcana* devine un mijloc de protecție a creștinilor care viețuiau în mijlocul păgânilor ostili. Interesant este faptul că și după publicarea Edictului de la Milano în anul 313, această rezervă se menține, dar revine la semnificația inițială de predare graduală și limitată a elementelor de doctrină din rațiuni pedagogice, pentru a nu zdruncina convingerile sau simțurile spirituale încă insuficient dezvoltate ale celui ce se apropia de Taina Sfântului Botez.

În același timp se poate spune că, în secolele IV-V, menținerea *disciplinei arcane* reprezintă un test pentru întreaga comunitate creștină: o provocare pentru catehetul care trebuia să se limiteze la un anumit set de informații, o probă pentru catehumenii care trebuiau să facă dovada răbdării, a modestiei și a înțelepciunii de a nu pretinde accesul la dogmele care le depășeau capacitatea de a crede cu statornicie, dar și pentru restul membrilor Bisericii, care nu trebuiau să deconspire învățăturile esențiale nici catehumenilor și sub nicio formă necreștinilor, pentru a nu profana, răstălmăci sau batjocori ceea ce nu înțeleg. Prin urmare, cele două valențe ale acestei atitudini rămân strâns împletite chiar și după epoca persecuțiilor.

Revenind la *traditio symboli* sau încredințarea Crezului, trebuie specificat faptul că nu se măr-

ginea strict la predarea mărturisirii de credință în forma ei sintetică, ci presupunea adesea și explicații sau interpretări ale adevărurilor exprimate, accentuându-se în același timp limitele cunoașterii omenești în pătrunderea tainelor dumnezeiești. De aceea *traditio* presupune un test pentru catehumenul care trebuie să accepte prin credință ceea ce el nu poate explica în mod rațional.

În mod analog, și *redditio symboli* reprezintă mult mai mult decât simpla repetare sau redare a Crezului învățat pe de rost, este un moment solemn de confirmare a dorinței de a participa la sacramentele Bisericii, fiind o condiție *sine qua non*. Este mărturisire și, totodată, legământ în fața sacerdotului, dar și a nașului, care avea o funcție activă în inițierea catehumenului, contrar tendinței simpliste de a-i accepta prezența doar odată cu generalizarea pedobaptismului. În acest sens ar trebui reluată *in extenso* mărturia Egeriei, care descrie această ultimă fază a catehumenatului care precedă primirea Sfântului Botez, potrivit rânduielii Bisericii din Ierusalim, cârmuită la acel moment de către Sfântul Chiril (cca 348-386):

> „Rânduiala este aici ca cei care vin la botez în aceste zile ale Patruzecimii, în care se postește, să fie mai întâi exorcizați, de dimineață, de către clerici, imediat după terminarea slujbei de dimineață, în biserica

Învierii. Îndată se pune un scaun pentru episcop la Martyrion în biserica cea mare, și cei ce urmează a se boteza, bărbați și femei, stau strânși roată, aproape, în jurul episcopului. Sunt de față nașii și nașele și cei din popor care vor să audă intră și stau și ei, dar numai credincioșii.
Catehumenii însă nu intră acolo în timpul cât episcopul învață (pe candidați) Legea, astfel: începând cu Geneza, în cursul Păresimilor parcurge întreaga Scriptură, explicitând întâi sensul literal, apoi pe cel spiritual; de asemenea, îi învață în acele zile despre înviere și toate cele despre credință; aceasta se numește cateheză. Și când s-au împlinit cinci săptămâni de când sunt instruiți, atunci primesc Simbolul de Credință, al cărui cuprins, la fel ca cel al întregii Scripturi, le este explicat articol cu articol, mai întâi literal, apoi spiritual, și așa explică și Crezul. Astfel că, în aceste locuri, toți credincioșii urmăresc Scriptura, când se citește în biserică, pentru că toți sunt instruiți în aceste zile ale Patruzecimii, în fiecare zi, de la ceasul întâi din zi, până la ceasul al treilea. [...] După ce s-a terminat cateheza la ceasul al treilea, îndată episcopul este condus de acolo, cu imne, la Biserica Învierii și se face sfârșitul Ceasului al treilea. Și așa se face catehizarea câte trei ore zilnic, timp de șase săptămâni. Iar în săptă-

mâna a opta a Păresimilor, adică cea care se numește «Săptămâna Mare», nu mai e timp de catehizare, ca să se poată împlini cele ce s-au spus mai înainte.

Recitarea Simbolului de Credință. După ce au trecut șapte săptămâni și nu mai rămâne decât săptămâna Paștilor, care se numește aici «Săptămâna Mare», atunci vine episcopul de dimineață, în biserica mare, la Martyrion. Se așază un jilț pentru episcop în fundul absidei, după Sfânta Masă, și aici vin, unul câte unul, bărbații cu nașii, iar femeile cu nașele lor, și rostesc, în fața episcopului, Simbolul Credinței.

După recitarea Simbolului în fața episcopului, acesta se adresează tuturor zicând: «În aceste șapte săptămâni ați fost instruiți asupra întregii Legi din Scripturi, vi s-a vorbit despre credință; ați auzit vorbindu-se despre învierea trupurilor; ați auzit, pe cât vă este cu putință să înțelegeți, ca niște catehumeni, întreaga învățătură din Simbolul Credinței. Dar adevărurile cele despre o taină mai înaltă, aceea a Botezului, nu le puteți auzi, pentru că nu sunteți încă decât catehumeni. Și ca să nu socotiți că prin aceasta se face fără noimă, acestea le veți asculta după ce veți fi fost botezați în numele Domnului, în cele opt zile ale Paștilor, după terminarea slujbei, în Biserica Învierii; deocamdată, însă,

fiindcă sunteți numai catehumeni, tainele mai adânci ale lui Dumnezeu nu vă pot fi spuse»”[95].

Prezența nașului atât în timpul încredințării Crezului și a explicațiilor inerente, cât și la rostirea sau împreună-rostirea solemnă a Simbolului de Credință în fața episcopului, evidențiază importanța lui ca martor și garant chiar și pentru adulții care urmau să primească Taina Botezului. În același timp subliniază importanța, erodată de timp, a acestui act, precum și discrepanța între semnificația de atunci a Crezului și indiferența cu care îl repetăm noi la fiecare Sfântă Liturghie.

Un alt aspect care trebuie punctat este faptul că, deși aceste cuvântări sunt rostite cel mai probabil între Sinodul al III-lea Ecumenic (Efes, 431) și moartea Sfântului Petru (450), ele nu se referă deloc la *Simbolul Niceo-Constantinopolitan*, ci la cel *Apostolic* sau *Vechi Roman*, foarte uzitat în Occident în secolele IV-V. Acest detaliu reflectă cât de mic era încă impactul formulei de credință de la Constantinopol în viața liturgică a Bisericii Universale. Prin urmare, în prima jumătate a veacului al V-lea, Simbolul Niceo-Constantinopolitan era departe de a deveni etalonul

---

[95] *Itinerarium Egeriae*, XLVI-XLVII, trad. Marin M. Braniște, în Marin M. Braniște, „Însemnările de călătorie ale peregrinei Egeria, sec. IV – teză de doctorat”, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 4-6/1982, p. 375-377.

dogmatic de azi, a cărui unanimă recunoaștere obișnuim să o proiectăm și în trecut.

Sursa

Traducerea din latină a fost realizată după ediția critică publicată în volumul Petrus Chrysologus, *Sermonum collectio a Felice episcopo parata, sermonibus extravagantibus adiectis*, edit. Alejandro Olivar, în coll. *Corpus Christianorum Series Latina* (*CCSL*) 24, p. 318-355, reluată în *Opere di San Pietro Crisologo. Sermoni*, vol. 1 [1-62bis], edit. Gabriele Banterle, Biblioteca Ambrosiana/Citta Nuova Editrice, Milano/Roma, 1997, p. 378-428.

Omilia a LVI-a
Întâia despre Crez

1. Neliniștitorul și subitul moment al nașterii înainte de soroc m-ar fi îngrijorat, iar deschiderea mai înainte de vreme a mugurilor m-ar fi tulburat grav, dacă barierele timpului n-ar fi adesea rupte și dacă pecețile pântecelui n-ar fi sparte printr-o brutală violență de către cei născuți care se grăbesc să smulgă câștigurile neașteptate ale vieții. Acesta este motivul pentru care omul adesea, neglijând sorocul de zece luni, părăsește în luna a șaptea pasajele înguste ale primei locuințe și lasă în urmă strâmtoarea uterului, ca noul luptător să se bucure că a biruit timpul chiar înainte de a deveni rob al timpului. Și dacă aceasta e posibil pentru natura omenească, ce s-ar putea opune naturii cerești și dumnezeiești? Sau ce nu i-ar fi cu putință Duhului Sfânt, dacă trupul poate aceasta? Sau cum să nu împlinească harul ceresc ceea ce obține și realizează slăbiciunea omenească?

2. Oare nu așa Pavel a prigonit calea și pântecele mamei noastre [Biserica] cu cruntă ranchiună, ca să prevină, precum o tornadă din cer

și o furtună violentă, sorocul la care Biserica avea să nască, doar pentru ca deodată să se nască pe cale tocmai el, cel ce avea să aducă neamurilor calea credinței? Nu pe drept se numește pe sine născut înainte de vreme[96] și se miră că s-a și născut, cel care știa că nu ajunsese la termenul sarcinii? Totuși (fiind) el încă vrăjmaș (al Bisericii) când lovea din afară pântecele sfintei mame și strivea cinstitele ei odrasle în chiar momentul nașterii, deodată este prefăcut în sfânt vlăstar tocmai el, care fusese cel mai neînduplecat persecutor al vlăstarului însuși. Chiar și eunucul s-a născut pe cale, iar dacă forțata castitate îl adusese la curtea regelui, fecioria de bunăvoie și oferită în dar [lui Dumnezeu] l-a mutat și l-a înălțat la slava cancelariei cerești și la slujirea veșnicului Împărat pe acela pe care îndrăzneala omenească l-a castrat spre slujirea omului. Fericit este acela căruia i-a fost dat nu să piardă însemnele palatului, ci să le schimbe [cu altele].

3. Aceasta înseamnă, fiilor, că într-una și aceeași clipă vă îndreptăm preafericiți spre pântecele mamei pe voi pe care mai înainte v-am primit triști. Ascultați credința, învățați rugăciunea. Dar, întrucât suntem împiedicați de timp, nici noi nu putem să vă descoperim taina și nici voi nu puteți să ne redați (din memorie) cu solemnitatea cuvenită cele ce v-au fost

---

96 Abortivum – lit. lepădat, avorton.

încredințate, luați aminte ca să învățați acum doar cuvintele Simbolului, și în timpul Paștilor, în care acestea vor fi încredințate mai pe îndelete, să puteți înțelege (sensurile) mai profunde ale aceleiași taine. Luați lucrul pe care îl vreți, aflați lucrul pe care îl doriți, pentru că *Împărăția cerurilor se ia prin stăruință și cei ce se silesc pun mâna pe ea* (*Mt* 11, 12). Primiți lucrul pe care îl vreți și prin har să prisosească ceea ce forța poate să ia cu sila. Intrarea vieții, poarta mântuirii, ușa credinței este arătată neîndoielnic drept mărturisirea curată, dreaptă și unică, cum spune profetul: *Intrați pe porțile lui cu mărturisire* (*Ps* 99, 3). De aceea, același profet, îndemnat în acest chip, cere apoi apropierea de Dumnezeu, Căruia să îi grăiască, zicând: *Deschideți-mi mie porțile dreptății ca intrând pe ele să îl mărturisesc pe Domnul* (*Ps* 117, 19). Vedeți că nu poate mărturisi cel care nu a intrat în această casă a mântuirii și a credinței, în care, precum mărturisirea îl lasă să intre, tot așa negarea ei îl scoate, fără îndoială, afară.

4. Dar noi să auzim ce trebuie mărturisit. Zice Apostolul: *Cu inima se crede spre dreptate, cu gura se mărturisește spre mântuire* (*Rm* 10, 10). Și ceea ce este crezut s-a arătat: dacă tu crezi, zice, în Domnul Iisus în inima ta și Îl vei mărturisi cu gura, te vei mântui (cf. *Rm* 10, 9). *Cu inima se crede spre dreptate, cu gura se mărturisește spre mântuire* (*Rm* 10, 10). De aceea, fiilor, ve-

dem că mare lucru este acest rezumat al credinței noastre, când toată taina mântuirii omenești este purtată și se sălășluiește între inimă și limbă. Tu, omule, cunoști felul în care[97] trebuie să crezi: *cu inima se crede spre dreptate*, cunoști felul în care trebuie să mărturisești: *cu gura se mărturisește spre mântuire*. Și ce zic? Omul care se are pe sine are totul în sine, dar se are pe sine cel care Îl are pe Dumnezeu: într-adevăr, Îl are pe Dumnezeu cel care crede în El și îl mărturisește pe Făcătorul Său.

5. Însemnați-vă [cu semnul crucii]! Credința, care este primită prin auzire, este crezută cu inima, este exprimată cu gura spre mântuire, trebuie așezată în tainița minții și încredințată inimii[98] din pieptul nostru, până ce nu este înscrisă cu cerneală pe foaie, ca, în loc să fie destinată celor ce cred spre viață, să fie descoperită celor vicleni spre pierzare. Omule, trebuie să păzești înlăuntrul tău ceea ce, [dacă ar fi] în afara ta, va putea să piară.

---

[97] Habes unde – lit. ai de unde

[98] Vitalibus – lit. organelor vitale.

Omilia a LVII-a
A doua despre Crez

1. Fericitul Isaia, (fiind) un evanghelist nu mai prejos decât proroc, a plâns că avea buze necurate și că locuia în mijlocul unui popor cu buze necurate, zicând: *Vai mie, că sunt pierdut, de vreme ce om sunt cu buze spurcate și locuiesc în mijlocul unui popor cu buze necurate. Și pe Domnul Savaot L-am văzut cu ochii mei (ca) împărat!* (*Is* 6, 5). Este mereu mâhnit de această durere omenească că nu reușește să exprime, că nu poate să vestească și să mărturisească ceea ce simte și vede cu privire la Dumnezeu. Precum carnea este limitată de propriul suflet, pe atât sunt buzele strânse, pe atât limba este un tălmaci neputincios[99] al propriei minți. În carne oftează închis un foc, încălzește venele, aprinde măruntaiele, fierbe în străfunduri și arde mereu toate cele dinlăuntru ale omului, întrucât nu reușește să exprime într-o cuvântare completă, să iasă pe gură, să se reverse pe buze, să articuleze cu limba ceea ce este contemplat cu ochii minții[100]. Iată de

[99] Brevis – lit. scurt, concis.

[100] În ediția lui Al. Olivar: *mentis contemplatur aspectu*. În versiunea reeditată de J.P. Migne (*PL* 52:357A) găsim

ce Isaia, când Îl vede pe Împăratul cerului, adică pe Hristos, a înțeles printr-o viziune clară că El însuși este Domnul Savaot, (și) a deplâns buzele necurate ale sale și ale poporului său, pentru că, precum divinitatea mărturisită a lui Hristos luminează inimile, purifică gurile și curăță buzele, tot așa negarea măreției lui Hristos le întinează.

2. Dar să ascultăm la ce a servit acest suspin al profetului: *și unul dintre serafimi a zburat spre mine, având în mâna sa un cărbune, pe care îl luase cu cleștele de pe jertfelnic și l-a apropiat de gura mea și a zis: Iată s-a atins de buzele tale și va șterge toate păcatele tale, și fărădelegile tale le va curăța* (*Is* 6, 6-7). Nu este momentul a spune de ce a fost trimis unul (dintre serafimi), și cine este acesta care a fost trimis și cât de mare este cel care astfel netulburat duce cu mâna cărbunele focului ceresc nu ca să ardă buzele profetului, ci, din contră, potolește (arsura) cu atingerea sa ca să le curețe. Iar acum să ne pocăim și noi cu toată simțirea inimii și să recunoaștem că suntem nefericiți în acest chin al cărnii, și să plângem cu suspine cuvenite pentru că avem buzele întinate, ca acel serafim, apucând cleștele legii și al harului de pe altarul ceresc, să ne ofere taina aprinsă a credinței. Și cu o astfel de îndrumare să atingă gura buzelor noastre ca să înde-

---

mentis contemplatur affectu: este contemplat cu simțirea inimii, o sintagmă recurentă în textele Sfântului Petru Chrysologul.

pârteze nedreptățile, să curețe păcatele, și astfel gura noastră să se aprindă în făclia deplinei mărturisiri (de credință), ca această ardere să fie una a mântuirii, iar nu a durerii. Să mai cerem și ca această căldură a cărbunelui să ajungă în inima noastră, ca să dobândim gustul nu doar cu buzele, ci (să dobândim) cu mintea și înseși simțurile deplina săturare cu privire la o atât de mare dulceață a tainei. Și precum Isaia, după curățarea buzelor, a vestit nașterea de negrăit din Fecioară, zicând: *Iată, Fecioara va lua în pântece și va naște fiu* (*Is* 7, 14), așa și noi să vestim taina pătimirii și slava învierii.

3. *Cred în Dumnezeu Tatăl Atotputernic* (*Credo in Deum Patrem omnipotentem*). Pe drept mărturisiți voi, astăzi, că ați crezut în Dumnezeu, de vreme ce vă bucurați că au fugit zeițele și zeii diferiți după gen, incerți la număr, bădărani prin zarva lor, neînsemnați după origine, dezgustători prin renume, cei mai necuviincioși, primii în răutate, notorii în vinovăție, acuzați de însăși priveliștea statuilor lor; pentru că este specific chinului, durerii și nefericirii ca robii să fi avut atâția și astfel de stăpâni, câți și precum ați îndurat până acum. Dar bucurați-vă că ați ajuns la unul, viul, adevăratul, singurul, dar nu singuraticul Dumnezeu, zicând:

4. *Cred în Dumnezeu Tatăl*. Îl mărturisește deja pe Fiul, Cel care Îl numește pe Tatăl, întrucât Cel care este numit Tată vrea să fie chemat

Tată și arată subtil că El are un Fiu, pe care nu L-a dobândit în timp, nu L-a născut în timp, nici nu L-a adoptat la un moment dat. Dumnezeirea nu are un început, nici nu îngăduie un sfârșit, nici nu admite o posteritate (divinitate) care nu cunoaște apus. Dumnezeu nu-L naște pe Fiul în dureri, ci Își manifestă esența prin puteri (supranaturale), nu că Îl face (pe Fiul) ca fiind din El, ci Îl naște (pe Fiul), Îl descoperă și Îl arată pentru că este întru El. Fiul a ieșit de la Tatăl, nu s-a despărțit (de El); nici nu a apărut din Tatăl ca să urmeze după Tatăl, ci a ieșit, rămânând mereu în Tatăl. Ascultă-l pe (apostolul) Ioan când zice: *Acesta era întru început* (*1In* 1, 2). Și în alt loc: *Cel ce era de la început* (*1In* 1, 1). „Cel ce era" cu siguranță nu a apărut (cândva); „Cel era de la început" cu siguranță că nu începuse (cândva în timp). *Eu sunt*, zice, *Cel dintâi și Cel de pe urmă* (*Apoc* 1, 17, *Is* 44, 6). Cel ce este Cel dintâi nu apare după un altul; Cel ce este Cel de pe urmă nu rămâne după El un altul, iar când spune acestea nu Îl exclude pe Tatăl, ci Îl include în Sine și pe Tatăl tuturor. Dar să ne întoarcem la cele spuse mai înainte.

5. *Și în Hristos Iisus, Unicul Lui Fiu, Domnul nostru* (*Et in Christum Iesum, filium eius unicum, dominum nostrum*). Precum regii sunt aclamați cu titlurile triumfurilor lor și adună foarte numeroase denumiri după numele neamurilor supuse, astfel Hristos este aclamat cu

titlurile bunătăților sale: chiar la mirungere este numit Hristos, Cel Care varsă mirul dumnezeirii pe mădularele deja uscate ale muritorilor ca tămăduitor devotat; și precum din pricina ungerii (este numit) Hristos, așa este numit Iisus din pricina izbăvirii, Cel Care varsă pentru noi din acest mir dumnezeiesc, ca să redea izbăvirea certă celor bolnavi, care au pierdut veșnica sănătate. *Și în Hristos Iisus, Unicul Lui Fiu*. Pentru că, deși sunt mulți fii prin har, Acesta este unul și singurul (Fiu) după natură. *Domnul nostru*. Care ne cercetează pe noi liberi față de robii atâtor stăpâni atât cruzi, cât și dezgustători, nu ca să ne readucă la starea cea dintâi, ci ca să ne elibereze spre libertate continuă.

6. *Care S-a născut de la Duhul Sfânt* (*Qui natus est de Spiritu sancto*). Astfel și într-un asemenea chip se naște pentru tine Hristos, ca să schimbe pentru tine, omule, rânduiala nașterii, ca să ai un nou răsărit în viață tu, cel pe care te aștepta întotdeauna un vechi apus în moarte. *Care S-a născut de la Duhul Sfânt și Fecioara Maria* (*Qui natus est de Spiritu sancto et Maria virgine*). Când Duhul zămislește, Fecioara ia în pântece, se împlinește (printr-o lucrare) complet dumnezeiască și deloc omenească, nici nu se găsește loc pentru slăbiciune acolo unde virtutea este unită cu puterea[101]. Adam a fost ador-

[101] Ubi virtus est sociata virtus.

mit ca din bărbat să fie scoasă o fecioară, acum Fecioara a fost uluită, ca din Fecioară să fie reînnoit bărbatul. Ce ar putea să pretindă rânduiala firii cu privire la o astfel de naștere? Când vede că propria rânduială îi este înnoită, când observă că toate legile ei sunt schimbate, înțelege și se minunează că Făcătorul ei a venit la făptura Sa[102]. Lucrul acesta li se pare neînsemnat necredincioșilor, dar mare este taina (aceasta) pentru cei ce cred.

7. *Care în vremea lui Pilat din Pont a fost răstignit și îngropat* (*Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus*). Auzi numele guvernatorului[103] ca să afli și vremea pătimirii. Auzi de răstignire ca să știi că mântuirea pierdută de noi a fost recâștigată prin ceea ce a pierit și să vezi că viața celor ce cred stă atârnată acolo unde (mai înainte) atârnase moartea înșelătorilor. Auzi de îngropare ca să nu crezi că moartea Lui a fost o farsă. Acesta este semnul puterii divine, când moartea moare prin moarte, autorul morții este sfârtecat de propria sabie, tâlharul este prins de prada sa, iadul este sfâșiat când înghite viața.

8. *A înviat a treia zi din morți* (*Tertia die surrexit a mortuis*). Hristos a întrebuințat cele trei zile ale îngropării Sale spre folosul celor trei

---

[102] In suam sobolem – lit. la odrasla sa.

[103] Iudex – lit. judecător. În textele juridice însă, termenul desemnează și reprezentanții administrației imperiale în teritoriu: prefecți, guvernatori, proconsuli etc.

locuri: din iad, pe pământ, în cer; reînnoind cele ce sunt în cer și restaurând cele ce sunt pe pământ și răscumpărând cele din iad, și ca să arate în același timp prin taina celor trei zile harul Treimii, dat spre mântuirea omului.

9. *S-a înălțat la cer* (*Ascendit in caelum*). S-a înălțat nu pentru a Se întoarce în cer, Cel care a rămas mereu în cer, ci ca să te poarte pe tine pe care astfel te-a dezlegat de lanț și te-a scos din iad. Înțelege, omule, de unde și până unde ai fost înălțat de Dumnezeu ca să devii locuitor întru cele cerești, tu, cel ce erai nesigur și mereu nestatornic pe pământ.

10. *Șade de-a dreapta Tatălui* (*Sedet ad dextram Patris*). Dar Tatăl Său nu are nimic la stânga. Mărturisirea noastră nu indică spații[104] ale așezării dumnezeiești, ci semnul puterii: Dumnezeu transcede[105] locurile, dumnezeirea nu acceptă nimic de-a strânga.

11. *De unde va veni să judece viii și morții* (*Inde venturus iudicare vivos et mortuos*). Îi va judeca pe cei vii, dar în ce fel ar putea să-i judece pe cei morți? Dar cei ce sunt numărați de noi între cei morți trăiesc. Prin urmare voi mărturisiți că vor învia spre judecată cei pe care necredința socotește că ar fi pierit, până când cei care sunt morți și care vor fi aflați vii vor da, deopotrivă, socoteală pentru viața și faptele lor.

---

[104] Loca – lit. locuri.

[105] Nescit – lit. ignoră.

12. *Cred în Sfântul Duh* (*Credo in Spiritum sanctum*). După ce ai mărturisit taina întrupării[106], se cuvine ca tu să mărturisești dumnezeirea Duhului, ca unitatea Treimii, egală a Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh, să păzească prin toate și în toți și să păstreze cu putere adevărul neștirbit al credinței în mărturisirea noastră.

13. *În Sfânta Biserică* (*Sanctam ecclesiam*). Întrucât nici mădularele nu se despart de cap, nici soția de soț, ci, mai degrabă, printr-o asemenea alipire devin un singur suflet, Dumnezeu devine toate în toți. Deci cel care mărturisește Sfânta Biserică în Dumnezeu crede el însuși în Dumnezeu.

14. *Și în iertarea păcatelor* (*Et in remissionem peccatorum*). Cel ce crede că prin Hristos îi pot fi iertate păcatele, acela își dă sieși iertarea.

15. *În învierea trupului* (*Carnis resurrectionem*). Bine crede acela că poate să învieze din moarte prin (voința lui) Dumnezeu, pentru Care elementele (naturale) reapar întotdeauna: astfel timpul [răsare] din timp, astfel ziua din noapte, astfel sămânța din propriul mormânt.

În viața veșnică (*Vitam aeternam*).

16. Această credință, această taină nu trebuie înscrisă în cărți, nu trebuie scrisă cu litere, deoarece cărțile și literele sunt mai potrivite contractelor decât harului. Dar unde (este) harul lui

[106] Susceptae carnis – lit. asumarea trupului.

Dumnezeu rămâne darul dumnezeiesc, credința este de ajuns pentru legământ, profunzimea inimii (este de ajuns) pentru taină, ca Judecătorul divin să recunoască acest simbol al mântuirii, acest legământ al vieții, [iar] martorul fals să nu-l cunoască. Însemnați-vă (cu semnul crucii)! Și însuși Domnul Dumnezeul nostru să vă păzească simțirile voastre, inimile voastre, și ca ocrotitor să vă fie alături în cele pe care vi le-a poruncit vouă.

Omilia a LVIII-a
A treia despre Crez

1. Cel ce urmărește credința nu caută explicații; cel ce caută cele dumnezeiești lasă deoparte cele omenești. Cel ce Se naște, având-u-L pe Dumnezeu ca Tată, depășește natura și nu are nevoie nici de timp Cel ce este născut de Făcătorul timpului[107]. Iată, vedem evlavioasa mlădiță a credinței că a vrut să vă nască pe voi chiar înainte de a fi fost zămisliți, să dobândiți Împărăția cerului înainte de a apărea dinlăuntrul pântecelui. În acest fel să tindă spre bucuria tatălui depășind chinurile facerii[108], și nu vă gândiți la un (prunc) născut înainte de vreme, pentru că voi credeți că prin Hristos s-a născut matur. Așa se naște matur prin credință apostolul Pavel, care spune că el este un născut înainte de vreme (cf. *1Co* 15, 8). Primiți deci credința doar prin credință și să nu căutați ca să vă fie descoperită rațiunea credinței înseși, de care voi nu ați avea nevoie, ci v-ați poticni

---

[107] Qui temporis meretur auctorem – lit. cel ce a fost dobândit de Făcătorul timpului.

[108] Ut matris transeatis angores – lit. ca să depășească leșinurile mamei.

în credință prin graba voastră. Astăzi, fiilor, la credință vă cheamă credința în Ziditorul vostru, Cel care a împlinit credința în făgăduința Sa înainte să afle credință în angajamentul vostru și aceasta reînnoiește condiția umană, cum promisese oarecând cu cuvântul prin profet. *Deschide gura ta și o voi umple pe ea* (*Ps* 80, 9). Adică tu deschide (gura) în mărturisire, și eu o voi umple cu taina mărturisirii înseși și te voi îmbogăți cu cuvântarea mistică și o voi umple pe ea cu întreaga rostire a tainei cerești. Fiilor, de fapt, fiecare dintre cei ce ascultă, fiecare dintre cei ce răspund [repetând Crezul] arată ascultare. Aceasta revarsă harul lui Dumnezeu care ni-l oferă și ne învață.

2. Urmând deci să primiți Simbolul, adică legământul vieții, dulceața mântuirii și legătura de nedezlegat a credinței între voi și Dumnezeu, pregătiți inimile, nu foile, ascuțiți-vă simțirea, nu tocul de scris, și înscrieți cele auzite nu cu cerneală, ci slujind cu duhul; pentru că nu poate să fie încredințat secretul ceresc și veșnic instrumentelor trecătoare și coruptibile, ci trebuie să se sălășluiască în însuși chivotul sufletului, în însăși biblioteca dinlăuntru a duhului; pentru ca intrusul[109] și puterea vrăjmașului să nu descopere

---

[109] Arbiter profanus – lit. martorul profan. La Sfântul Ciprian întâlnim pentru întâia oară această sintagmă cu sensul de „intrus” sau „străin” în cele ale Bisericii, cf. *Ad Donatum*, 1, în *CCSL* 3A, ed. M. Simonetti, 1976, p. 1. A

ceva de iscodit și de sfâșiat în bucăți. Căci ar fi spre pierzarea ignorantului și a defăimătorului ceea ce este dat spre mântuirea celui ce crede și mărturisește. Iar când îți spune ție profetul: *Deschide gura ta și o voi umple pe ea* (*Ps* 80, 9), tu vei putea răspunde: *Am ascuns în inima mea cuvintele Tale ca să nu-ți greșesc Ție* (*Ps* 118, 11).

3. *Cred în Dumnezeu Tatăl Atotputernic* (*Credo in Deum Patrem omnipotentem*). Cine a mărturisit pe Tatăl mărturisește și pe Fiul, pentru că fără Fiul nu se poate spune Tată. Și pentru că nu se poate să Îl faci mai mare pe Dumnezeu, nici să-I adaugi lui Dumnezeu, Fiul a fost întotdeauna pentru că și Tatăl a fost întotdeauna. Fiul nu cunoaște să aibă început, pentru că Tatăl nu știe să piară; nici Cel născut nu crește acolo unde Părintele nu îmbătrânește: firea (substantia) veșnică și coeternă a Tatălui și a Fiului nu trebuie apreciată potrivit criteriilor omenești, ci potrivit puterilor dumnezeiești.

4. *Și în Hristos Iisus, Unicul Lui Fiu, Domnul nostru* (*Et in Christum Iesum, filium eius unicum, dominum nostrum*). Primește pe Hristos uns nu cu ulei obișnuit, ci cu Sfântul Duh de la care S-a născut.

---

se vedea și Beatrice Pier Franco, „On the Meaning of 'Profane' in the Pagan-Christian Conflict of Late Antiquity: The Fathers, Firmicus Maternus and Porphyry before the Orphic 'Prorrhesis' (OF 245.1 Kern)", în *Illinois Classical Studies*, vol. 30 (2005), p. 137-165.

5. *Care S-a născut de la Duhul Sfânt* (*Qui natus est de Spiritu sancto*). Printr-o astfel de naștere în Dumnezeu, omenirea este sfințită, iar dumnezeirea nu este micșorată în om printr-o astfel de cinste. *Care s-a născut de la Duhul Sfânt și Fecioara Maria* (*Qui natus est de Spiritu sancto et Maria Virgine*). Fecioria L-a crezut pe Dumnezeu pentru că, dacă nu prin (mijlocirea lui) Dumnezeu, aceeași Fecioară nu ar fi putut fi și mamă.

6. *Care în vremea lui Pilat din Pont a fost răstignit și îngropat* (*Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus*). Îl menționează pe guvernator ca să indice timpul; amintește de răstignire ca să arate felul pătimirii: și atunci credința leagă dovada puterii dumnezeiești de cea a adevăratei învieri, tocmai acolo unde impietatea caută motiv de ofensă și pretexte pentru rătăcire. Răstignit (*Crucifixus*). În loc înalt a primit moartea pe cruce înaintea tuturor vrăjmașilor și în fața celor ce-L priveau cu deplină cruzime și în fața celor ce asistau plini de ură. A pătimit îngropare ca să nu fie batjocorit de cei nelegiuiți că nu ar fi asumat moartea ca s-o biruie pe ea, ci doar a simulat-o ca să scape de ea.

7. *A treia zi a înviat* (*Tertia die resurrexit*). Și dacă a dovedit în patimire că a avut, într-adevăr, natura cărnii noastre, prin chipul celor trei zile înviază în deplina slavă a Treimii.

8. *S-a înălțat la cer* (*Ascendit in coelos*). Îndeplinind aceasta, ne înalță pe noi, nu Se întoarce

pe El însuși (la cer), Cel care niciodată nu S-a mutat din cer.

9. *Șade de-a dreapta Tatălui* (*Sedet ad dextram Patris*). Acolo este o rânduială dumnezeiască, nu omenească; în așa fel șade Fiul la dreapta ca Tatăl să nu rămână la stânga: împreună-șederea dumnezeiască este unică și singulară, acolo puterea cerească nu acceptă (parte de) stânga.

10. *De unde va veni să judece viii și morții* (*Inde venturus est iudicare vivos et mortuos*). Să înceteze oamenii, să înceteze ereticii să-L judece pe Judecătorul lor, să nădăjduiască la iertare ca să nu întâlnească judecata pentru o astfel de îndrăzneală.

11. *Cred în Duhul Sfânt* (*Credo in sanctum Spiritum*). Acum este completă mărturisirea ta despre Treime, când L-ai mărturisit cu glas credincios pe Sfântul Duh într-o singură substanță cu Tatăl și cu Fiul.

12. *Și în Sfânta Biserică* (*Et sanctam Ecclessiam*). Pentru că este unită cu Hristos astfel încât este strămutată în toată slava dumnezeirii.

13. *În iertarea păcatelor* (*Remissionem peccatorum*). Agonisește-ți prin credința ta iertarea pentru că își este luiși vrăjmaș de ajuns cel care nu crede că i-a fost dată iertarea, pe care Dăruitorul cel preabogat o promite cu toată bunăvoința.

14. *În învierea trupului* (*Carnis resurectionem*). Pentru că cel ce nu crede aceasta nu crede nici în cele spuse mai înainte, cum zice aposto-

lul: *Dacă morții nu vor învia, nici Hristos nu a înviat* (*1Co* 15, 16). Pe cine va judeca Dumnezeu și peste cine va împărăți dacă învierea nu i-ar readuce la viață și nu i-ar supune judecății pe cei pe care moartea i-a smuls din lume?

15. *În viața veșnică* (*Vitam aeternam*). Este clar că, murind însăși moartea, urmează viața veșnică.

Omilia a LIX-a
A patra despre Crez

1. Ați auzit glasul Tatălui, ați auzit glasul care vă cheamă: Veniți, fiilor! Veniți, veniți, că a venit vremea credinței, ziua încrederii, ceasul mărturisirii. Veniți, căutătorii credinței, aduceți sufletul sincer, inima curată, vocea pură, ca voi să înțelegeți cu ascultarea sfântă ceea ce ne îndeamnă bine-venita cuvântare. *Credința este din auzire, (iar) auzirea din cuvânt* (*Rm* 10, 17). Cu toată simplitatea înțelegerii ascultați angajamentul credinței, legământul harului, Crezul (Symbolum) mântuirii, ca să puteți auzi și repeta la vremea mărturisirii, pentru că ceea este repetat înseamnă că este păstrat: cel care repetă darul divin nu îl pierde.

2. Urmând să dea Legea, Dumnezeu a poruncit ca poporul să își spele hainele, să își spele trupurile lor și să se curețe toți de toată atingerea cărnii (*Iș* 19, 10), pentru că nu se poate apropia omul de Dumnezeu cu murdăria trupească, întinat prin mizeria lumească. Și dacă acea lege, care a ținut umbră și este preînchipuire a harului, pretinde pe drept o astfel de purificare și obține pe drept atâta curăție, de câtă curăție a minții

și a trupului (au nevoie) cei ce vor asculta toată taina dumnezeirii? Să curățăm deci inimile, să purificăm trupurile, să deschidem ochii, să ne descoperim simțirea, să deschidem toate porțile sufletului, ca să-l ascultăm, să înțelegem și să ne amintim Crezul (Symbolum), care este legământul credinței, și să putem întotdeauna să-l păstrăm în însăși taina inimii noastre.

3. *Cred în Dumnezeu Tatăl Atotputernic* (*Credo in Deum Patrem omnipotentem*). Noi credem în Dumnezeu dacă îi negăm pe zei, dacă renunțăm la idoli, dacă îl respingem pe diavol și pe îngerii lui. *Ascultă*, zice, *Israele, Domnul Dumnezeul tău este unul singur* (*Dt* 6, 4). Și iarăși: *Să nu ai alți dumnezei afară de mine* (*Iș* 20, 3). Cel care nu va avea alt dumnezeu va avea deci un Dumnezeu adevărat pe singurul Dumnezeu.

4. Credem în Dumnezeu și Îl mărturisim pe El Tată, întrucât noi credem că El a avut întotdeauna un Fiu. A avut un Fiu, nu apărut cândva prin concepție, nu despărțit la naștere, nu crescut de-a lungul timpului, nu inferior în grad, nu schimbat cu vârsta, ci este mlădița care rămâne veșnic în Părintele etern. *Eu*, zice, *(sunt) întru Tatăl și Tatăl întru Mine* (*In* 14, 11). L-am ascultat pe Tatăl, să credem în Fiul prin puterea dumnezeiască, nu din ierarhie omenească, ci din taina lui Dumnezeu, nu din socoteală lumească, nu din legea lumii, ci din puterea cerească. Nu e permis a contesta ceea ce este îngăduit a ști; se

cuvine a crede, nu se cuvine a iscodi, căci din acest motiv L-am numit pe Dumnezeu Atotputernic, întrucât nu am putea considera nimic imposibil pentru Dumnezeu.

5. *Și în Hristos Iisus, Unicul Lui Fiu, Domnul nostru* (*Et in Christum Iesum, filium eius unicum, dominum nostrum*). A fost numit Hristos pentru ungere și Iisus pentru mântuire, deoarece, precum ungerea care se făcea pentru regi, profeți și sacerdoți, sub chipul uleiului, în acest rege al regilor, sacerdot al sacerdoților, profet al profeților s-a vărsat în toată plinătatea Duhul dumnezeirii și s-au întors înapoi și s-au făcut etern în Însuși Făcătorul împărățirea și sacerdoțiul, pe care le preînchipuise prin alții în timp. Și Iisus, pentru că este numit Mântuitor – Iisus înseamnă Mântuitor –, pe drept este numit izbăvire, întrucât a dat existență lucrurilor și a dat aceeași mântuire celor ce au pierit.

6. *Și în Hristos Iisus, Unicul Lui Fiu, Domnul nostru* (*Et in Christum Iesum, filium eius unicum, dominum nostrum*). El însuși este Fiul unic care, pentru că oferă altora prin harul său (înfierea), posedă pentru El însuși (calitatea de Fiu) prin natura unică. Domnul nostru (*Dominum nostrum*). Precum am spus mai înainte, Domnul Dumnezeu, unul Dumnezeu este în Hristos: pentru că ceea ce este El, și prin dumnezeire, și prin omenitate, este un singur Dumnezeu. În Hristos încetează distincția substanțelor (sub-

stantiarum diversitas), când începe în trup să fie ceea ce (e) duh, ceea ce (e) Dumnezeu Om, pentru că este o singură măreție (maiestas) a dumnezeirii și a trupului nostru.

7. *Care S-a născut de la Duhul Sfânt și Fecioara Maria* (*Qui natus est de Spiritu sancto et Maria Virgine*). Ce se (poate) naște pământesc când o fecioară este chemată să nască prin lucrarea Duhului? Cine nu ar crede [că este rodul] dumnezeiesc când cea care a născut nu a simțit nimic omenește? Femeia Îl purta pe Dumnezeu (ca) într-un templu în feciorie, prin urmare, a dobândit cinstea maternității și nu pierde slava fecioriei.

8. *Care în vremea lui Pilat din Pont a fost răstignit și îngropat* (*Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus*). Spunem numele guvernatorului ca să fie cunoscută vremea pătimirii și realitatea întâmplării. A fost răstignit (*Crucifixus est*). Întrucât moartea a venit prin lemn, viața s-a înnoit prin lemn. Și (a fost) îngropat (*Et sepultus*). Ca să împlinească toate cele datorate morții, ca moartea să moară prin moarte, ca, din sămânța trupului Aceluia, toată plămada trupurilor omenești să crească și să ajungă la recolta de viață.

9. *A treia zi a înviat* (*Tertia die resurrexit*). Ca în cele trei zile să răsfrângă binefacerea Treimii, ca în răstimpul de trei zile să fie izbăvit neamul omenesc din cele trei epoci, adică de dinainte de lege, în lege și în har.

10. *S-a înălțat la cer* (*Ascendit in coelos*). Nu ca să Se ducă, ci ca să Se întoarcă în ceruri. *Nimeni nu s-a suit în cer*, zice, *decât Cel ce S-a pogorât din cer* (*In* 3, 13).

11. *Șade de-a dreapta Tatălui* (*Sedet ad dextram Patris*). Dar nu Îl are pe Tatăl la stânga. Armonia dumnezeirii nu admite nicio stângă. Șade de-a dreapta, nu că ar fi pe o poziție inferioară[110], următorul la rând, ci (este) una prin dumnezeirea Tatălui și cârmuiește împreună cu putere egală, căci zice: *Eu și Tatăl una suntem* (*In* 10, 30).

12. *De unde va veni să judece viii și morții* (*Inde venturus est iudicare vivos et mortuos*). Dacă noi credem că vine judecătorul, ne pregătim (să fim) nevinovați la judecată. Cel ce nu crede că va veni [Judecătorul] neagă că ar exista Judecător; cel ce duce o viață rea[111] nu e convins de ajuns că trebuie să fie judecat. Judecă pe cei vii, judecă și pe cei morți, pe care, cu siguranță, Cel ce va judeca îi va fi trezit (din somnul morții).

13. *Cred în Duhul Sfânt* (*Credo in Spiritu Sanctum*). Până aici mărturisind taina nașterii Domnului, a pătimirii, a învierii, a înălțării (și) a venirii [din nou], ajungem deja la mărturisirea Sfântului Duh: că, precum în Tatăl și în Fiul, așa să se creadă și în Duhul Sfânt, ca să propovăduim o singură dumnezeire, putere și slavă în

---

[110] Ne sit minor gradu – lit. nu ar fi într-un grad mai mic.
[111] Qui male vivit – lit. cel ce trăiește rău.

Treime (ut unam in trinitate deitatem, virtutem, gloriam praedicemus).

14. *Și în Sfânta Biserică* (*Et sanctam Ecclessiam*). Credem și în Biserica pe care o credem și o mărturisim primită și întărită în slava lui Hristos.

15. *În iertarea păcatelor* (*Remissionem peccatorum*). Ce ar avea din străvechea vină și din vechiul păcat cel ce s-ar naște în omul cel nou? Cel ce nu crede că datoriile trecute i-au fost iertate se îndoiește că va dobândi viitoarele (răsplătiri).

16. *În învierea trupului* (*Carnis resurectionem*). Să crezi, omule, că poți să te ridici din moarte, pentru că înainte să fi fost viu (nici) nu ai existat. Oare cum te îndoiești că vei învia, când tot ce ți se întâmplă zilnic[112] se reîntoarce astfel la viață? Soarele apune și răsare, ziua se încheie și revine, lunile, anii, anotimpurile, roadele, semințele, când se trec, acestea mor, când se întorc, trăiesc prin însăși moartea lor. Și ca să înveți printr-un exemplu obișnuit și la îndemână că tu vei învia: de câte ori tu dormi și te trezești, de atâtea ori mori și te întorci la viață.

17. *În viața veșnică* (*Vitam aeternam*). Este de trebuință ca cel care a înviat să trăiască veșnic, pentru că, dacă nu ar trăi veșnic, nu ar învia spre viață, ci spre moarte.

---

[112] Cum tibi totum quod in rebus est – lit. când tot ce îți este în lucruri.

18. Însemnați-vă (cu semnul crucii)! Acesta este legământul nădejdii, învoiala mântuirii, simbolul vieții, iar mintea să țină această chezășie a credinței, să păstreze amintirea, pentru ca hârtia cea ieftină să nu înjosească[113] prețiosul dar al dumnezeirii, ca neagra cerneală să nu întunece taina luminii, ca ascultătorul nevrednic și neavenit să nu dețină taina lui Dumnezeu.

19. Dacă iubirea voastră mi-ar arăta mereu o astfel de liniște, ați reuși să ascultați toate cuvintele predicii mele. Iar Dumnezeul nostru să ne găsească vrednici a ne da: mie curajul de a cuvânta și vouă dorința de a asculta.

---

[113] Depretiet – lit. să devalorizeze, să deprecieze.

Omilia a LX-a
A cincea despre Crez

1. Dacă femeia canaaneancă, prin strigătul neașteptat, din credință grabnică, pe când Hristos era pe cale, a primit și ceea ce ceruse și a smuls ceea ce i-a fost refuzat (*Mt* 15, 22-28); dacă eunucul etiopian, trecând pe cale, a descoperit taina băii vieții (arcanum vitalis lavacri), a înșfăcat-o pe cale și a primit-o pe drum (*FA* 8, 26-38); dacă centurionul Corneliu, până să primească botezul, a luat Duhul[114] (*FA* 10, 44-48); dacă tâlharul a reușit în chiar momentul morții (să dobândească) raiul și viața; cine vă va refuza ceea ce căutați (chiar) în acel moment? Deci primiți credința din credință și puteți cunoaște taina credinței, lucrați, căci vremea este aproape. Moise, înainte de a primi Legea, a invocat cerul și pământul; deci în ce chip va invoca episcopul care dă harul? Acela a zis: *Ia aminte, cerule, și voi grăi; ascultă, pământule, cuvintele gurii mele* (*Dt* 32, 1). Eu zic: Ia aminte, Dumnezeule, și voi grăi și să audă omul cuvintele gurii mele. Acela a zis: *Ca ploaia să curgă învățătura mea și graiurile*

---

[114] Pervenit ad spiritum – lit. a ajuns la Duhul.

mele să se coboare ca roua (*Dt*. 32, 2). Eu aş zice: să vină Duhul Tău precum roua, și harul tău să inunde precum râul, iar valul cuvântului ceresc să fie acum izvor de viață eternă. Acela a spus: *Căci numele Domnului voi preamări, dați slavă Dumnezeului nostru* (*Dt* 32, 3). Eu zic: Întrucât am preamărit credința, încredeți-vă în Dumnezeul vostru.

2. Și pentru că vasele trupurilor sunt deja înnoite de postul Patruzecimii, e de trebuință ca să luăm la cunoștință deja angajamentul credinței, simbolul neguțătoriei cerești, pentru ca, fiind întăriți în nădejde statornică, să căutăm câștigurile netrecătoare prin toată întinderea lumii și prin valurile necredincioase ale acestui veac. Deci primiți credința, așteptați înfăptuirea, căci cine nu are mai înainte credința drept sământă, acela nici nu mai ajunge la înfăptuire ca rod. Însemnați-vă (cu semnul crucii)! Cuvântarea duce la ascultare, ascultarea dă naștere credinței (*Rm* 10, 17), credința dă naștere încrederii, încrederea hrănește mărturisirea, mărturisirea dă mântuirea veșnică. Iată că, în gura mea și a voastră, credința se întâlnește pe sine, încrederea se îmbrățișează astfel pe sine, mântuirea se întâmpină pe sine prin sărutarea mărturisirii:

3. *Cred în Dumnezeu Tatăl Atotputernicul*. (*Credo in Deum Patrem omnipotentem*). Această afirmație mărturisește și descoperă întreaga taină a Treimii. Vorbește despre Dumnezeu, nu

dumnezei, deoarece crede într-un singur Dumnezeu în Treime. Credința creștină Îl cunoaște pe Tatăl, Îl cunoaște pe Fiul, Îl cunoaște pe Duhul Sfânt, nu știe de dumnezei: Dumnezeirea e întreită în persoane, dar o singură dumnezeire în Treime (Divinitatis personis trina est, sed una est in trinitate divinitatis). Treimea persoanelor e distinctă, nu e împărțită în substanțe (Personis trinitas distinca est, non est divisa substantiis). Dumnezeu este unul singur, iar Dumnezeu este în unitate; este singur, dar nu singuratic. Nici dumnezeirea nu este împărțită în Treime, nici nu e confundată în unitate. Credința înțelege aceasta când spune: Cred în Dumnezeu.

4. Apoi a adăugat: Tatăl. Cel ce crede în Tatăl mărturisește că există Fiul. Cel ce crede în Tatăl și în Fiul nu concepe perioade [înainte și după naștere], nu cugetă la poziții ierarhice, nu își dă cu părerea despre [succesiunea] timpurilor, nu cercetează zămislirea, nu cunoaște (felul) nașterii. Cel ce crede în Dumnezeu mărturisește cele dumnezeiești, nu cele omenești. Dar ereticul zice: „Cum e Tată dacă nu a fost mai înainte? Cum e Fiu dacă nu i-a urmat (Tatălui)? Cum nu dă început Cel ce naște? În ce fel Cel născut nu dobândește început de la Cel ce naște? Aceasta ne învață rațiunea, iar natura demonstrează aceasta”. Greșești, ereticule. Aceasta învață socoteala omenească, nu rațiunea dumnezeiască, aceasta este însușirea naturii lumii, nu a naturii

dumnezeirii. Slăbiciunea omenească e concepută și concepe, e născută și naște, dă naștere și se naște, primește început și dă moarte, primește și restituie, și păstrează în progenituri orice este specific condiției și naturii sale. Dar Dumnezeu Tatăl nu a născut în timp, pentru că ignoră timpul, nu a dat început, cel ce nu cunoaște început; nu curge către sfârșit, cel ce nu are sfârșit; ci așa Îl naște pe Fiul din Sine, ca tot ceea ce era în Sine să fie și să rămână în Fiul. Cinstea Celui născut e cinstea Celui ce naște, perfecțiunea Celui născut este chipul Celui ce naște; inferioritatea Celui născut Îl ofensează pe Cel ce a născut. Dar, ascultând acestea, ereticule, să nu spui: în ce fel sunt acestea? Ai spus Dumnezeu, ai crezut în Tatăl, ai mărturisit că este Atotputernic. Dacă te îndoiești, ești mincinos. Dacă zici „cred”, cum crezi dacă te sfădești? Dacă consideri imposibil, tu subestimezi atotputernicia pe care o mărturisești. Dar noi, care mărturisim pe Tatăl și pe Fiul și pe Sfântul Duh într-o singură maiestate și slavă, să vorbim acum despre credință privind trupul Domnului.

5. *Și în Iisus Hristos, Unicul Lui Fiu, Domnul nostru* (*Et in Christum Iesum, filium eius unicum, dominum nostrum*). După ce, precum ploaia pe lână (*Ps* 71, 6), Fiul lui Dumnezeu S-a turnat în carnea noastră prin deplina ungere a dumnezeirii, de la această ungere este numit Hristos. Și a fost singurul purtător al acestui nume, Cel

care S-a revărsat din Dumnezeu și S-a turnat ca un singur Dumnezeu[115] să fie om și Dumnezeu. Deci, prin această ungere, numele (Lui) s-a revărsat peste noi, cei care suntem numiți creștini de la Hristos, și astfel este împlinit ceea ce se cânta în Cântarea Cântărilor: *Mir vărsat este numele tău* (1, 2). Și în Hristos Iisus, Fiul Lui (*Et in Christum Iesum, filium eius)*. Primul este numele tainei, iar al doilea (este) al triumfului, căci precum Își primește de la ungere numele de uns al lui Dumnezeu, tot așa, pentru că a redat lumii mântuirea pierdută, Şi-a luat numele de Mântuitor de la izbăvire. Cum am spus deja adesea, ceea ce Iisus semnifică în limba ebraică, în latină, înseamnă „salvator".

6. *Și în Iisus Hristos Fiul Lui* (*Et in Christum Iesum filium eius*). Al cui Fiu? În orice caz, al lui Dumnezeu Tatăl. Deci când spui (cred) în Iisus, Fiul Lui, mărturisești că Iisus, Care S-a născut din Maria, este Fiul lui Dumnezeu. Deci evită să te preocupi mai mult de cum a fost omul în Hristos, dar întotdeauna să mărturisești că El este Dumnezeu, precum zice Apostolul: *Și dacă L-am cunoscut pe Hristos după trup, dar acum nu-L mai cunoaștem* (*2Co* 5, 16). Unicul nostru Domn (*Unicum Domimum nostrum*). Acest (atribut) este potrivit fiecăruia dintre cele două (înțelesuri),

---

[115] Reunirea celor două naturi este atributul strict al Fiului; prin urmare, sensul textului este: ca un singur ipostas al dumnezeirii să fie om și Dumnezeu.

pentru că e și singurul (Fiu) al Tatălui, și singurul nostru Domn. Alții se consideră că sunt fii și domni prin har, (dar) doar Hristos are și deține prin natură calitatea de Fiu și de Domn.

7. *Care S-a născut de la Duhul Sfânt și Fecioara Maria* (*Qui natus est de Spiritu sancto et Maria Virgine*). Dacă, după evanghelist, *ceea ce Se naște din Duh Duh este*, pentru că Duh este Dumnezeu (*In* 3, 6; 4, 24); ereticul mărturisește deja că Dumnezeu S-a născut din trup feciorесc, dar să nu reducă taina cerească, a nașterii fecioreşti, la o zămislire lumească, la o ofensă a slăbiciunii pământești.

8. *Care în vremea lui Pilat din Pont a fost răstignit și îngropat* (*Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus*). Auzi numele guvernatorului ca să recunoști timpul pătimirii. Auzi de răstignire ca să înțelegi măreția iubirii din grozăvia morții și să știi că moartea care a venit prin lemn a fost omorâtă prin lemn; și să crezi că ai o răsplată mai mare prin pomul crucii decât cea după care ai suspinat că ai pierdut-o prin pomul raiului. Zici îngropat ca mărturia îngropării să dovedească faptul că trupul lui Hristos (a fost) adevărat, iar moartea nu a fost simulată.

9. Nu este slăbiciune, ci putere faptul că a primit moartea și a biruit-o, că a intrat în cele mai de jos (ale pământului) și S-a întors (de acolo), că S-a supus legii iadului și a dezlegat legea iadului. Tu mărturisești că a înviat a treia zi; a

treia zi: ca să înțelegi că în învierea lui Hristos a fost victoria întregii Treimi.

10. Tu zici că *S-a înălțat la cer* (*Ascendit in coelos*): ca să crezi în Domnul cerului, căci mărturisești că S-a întors acolo de unde a venit, pentru că, fiind învins diavolul, moartea zdrobită, lumea eliberată, Hristos, Cel ce era considerat biruit pe pământ, biruie în ceruri.

11. Tu declari *Șade de-a dreapta Tatălui* (*Sedet ad dextram Patris*): deoarece una este dumnezeirea Tatălui și a Fiului prin puterea [Lor comună], în adunarea cerească nu există nicidecum ofensa șederii la stânga.

12. *De unde va veni să judece viii și morții* (*Inde venturus est iudicare vivos et mortuos*). Întrucât înviază morții când va veni Hristos, viii vor fi opriți [la judecată], ca să dea deopotrivă seamă de faptele lor. Și pentru că deja am spus taina trupului Domnului, am ajuns să mărturisim dumnezeirea Duhului.

13. *Credem în Duhul Sfânt* (*Credo in sanctum Spiritum*), pe care glasul dumnezeiesc pentru noi L-a numit Dumnezeu, când spune: *Duh este Dumnezeu* (*In* 3, 6; 4, 24). Credem în Sfântul Duh, pe care prorocul l-a numit astfel împreunălucrător cu Tatăl și cu Fiul: *cu Cuvântul Domnului cerurile s-au întărit și cu Duhul gurii Lui toată puterea lor* (*Ps* 32, 6). [Duhul este] Dumnezeu deplin și are toată puterea lui Dumnezeu, fiind arătat drept Ziditor al puterilor cerești.

14. Credem *în Sfânta Biserică* (*sanctam Ecclessiam*): pe care astfel Hristos o primește în Sine, ca să o facă părtașă dumnezeirii Lui.

15. Credem *în iertarea păcatelor* (*remissionem peccatorum*). Pentru că cel născut ca om nou prin Hristos și prin Biserică nu mai are nimic din cel vechi.

16. Credem *în învierea trupului* (*Carnis resurectionem*). Ca să credem că aceasta a fost cauza pătimirii, morții și învierii lui Hristos ca noi să înviem din morți. Carnea înviază, înviază ca să fim noi înșine, ca să se păstreze identitatea persoanelor, ca și martirul să primească fericirea din pedeapsa persecutorului, și persecutorul să primească suferința din cinstirea martirului.

17. Credem în viața veșnică, pentru ca nici cele bune, nici cele rele să nu aibă sfârșit după înviere.

18. Însemnați-vă (cu semnul crucii)! Credința pe care o credem și o învățăm să nu o încredințăm scrierii cu cerneală, ci spiritului; să o dăm inimii, nu hârtiei; memoriei, nu cărții, ca cele omenești să nu necinstească darul dumnezeiesc; ca să nu afle intrusul[116] secretul ceresc; ceea ce e spre viață pentru cei ce cred va fi spre ruina celor vicleni. Soarele nu dă lumină ochilor bolnavi, ci întuneric; vinul nu îi vindecă pe bărbații cuprinși de febră, ci îi slăbănogește.

---

[116] Arbiter profanus – lit. martorul profan. Vezi supra nota 109.

Fără doctor, cupa vieții devine letală: astfel, taina credinței este foarte periculoasă pentru cei vicleni fără credință. Precum spune apostolul, credința este primită din auzire, iar auzirea este primită din cuvânt (cf. *Rm* 10, 17). Și angajamentul vieții, legământul credinței, legea mântuirii vine nu să se alăture celor ce vor muri, ci să se alăture prin simțiri celor vii.

Omilia a LXI-a
A șasea despre Crez

1. Dacă nu m-ar mângâia neașteptata și grabnica convertire a fericitului Pavel, cu greu aș fi crezut că atât de ușor voi ați putea să fiți mutați din tina pământească în slava cerească. De fapt, grabnica mărturisire l-a făcut pe acela din persecutor apostol și l-a dat Bisericii pe dascălul excepțional, pe care l-a descoperit în sălbaticul prigonitor al neamului creștinesc. Și nu mai puțin mă însuflețește pilda acelui eunuc pe care credința l-a răpit spre har, mai înainte de a fi dus de car în India (sic!), unde l-a chemat înapoi stăpâna lui (*FA* 8, 27-39). [La acestea] se alătură chiar acea mărturie minunată a tâlharului care a înșfăcat paradisul atunci când a fost spânzurat ca să plătească pentru păcatele tâlhăriei sale. De aceea, fiilor, pentru că astfel v-ați pregătit timpul renașterii voastre, încât nici noi nu putem spune (tot) ceea ce este de trebuință, nici voi nu puteți asculta (tot) ceea ce se cuvine, apropiindu-vă de credință, vă încredințăm (pe) scurt credința, deoarece nu putem să o explicăm mai pe larg. Căci, în acest fel, voi,

cei care de-abia reușiți să rețineți[117] Simbolul însuși, puteți să cunoașteți taina Simbolului cu explicațiile noastre.

2. Vă sfătuim doar ca să nu încredințeze careva [înscrierii cu] litere ceea ce este încredințat inimii ca să creadă, așa cum învață Apostolul: *cu inima crede spre dreptate, cu gura mărturisește spre mântuire* (*Rm* 10, 10). Cei ce veți asculta forma credinței, norma voinței de a crede și rânduiala mărturisirii, pregătiți-vă deopotrivă auzul trupului și al inimii. Precum izvorul, curgând prin gura strâmtă, devine mai mare (primind) apele mari ale râurilor, așa credința rezumată în cuvintele Crezului dă curs unei lărgiri a dorinței de a crede. Și precum rădăcina înfiptă adânc își întinde în sus vlăstarul, așa și credința înrădăcinată în adâncul inimii își înalță spre cele de sus crengile dorinței de a crede. Deci curățați din inimile voastre mizeria înșelăciunii, ca să curgă degrabă spre voi apele curate ale credinței, tăiați din rădăcină din voi lăstarii necredinței, ca, înălțându-se spre cele de sus, să crească pomul cel viguros al credinței voastre. Și precum îndeamnă apostolul: *cu inima se crede spre dreptate, cu gura se mărturisește spre mântuire* (*Rm* 10, 10), în acest fel mărturisiți cu glas ceea ce credeți deja cu inima.

3. *Cred în Dumnezeu Tatăl Atotputernicul* (*Credo in Deum Patrem omnipotentem*). Cel ce

---

[117] Memoria capere – lit. să cuprindeți cu memoria.

crede în Dumnezeu nu îndrăznește să dezbată despre Dumnezeu. Este suficient a ști că Dumnezeu există, iar cel ce caută (să afle) de unde ar veni și cât ar fi de mare Dumnezeu nu știe cine e Dumnezeu. Soarele întunecă privirea obraznică; iar apropierea necuvenită de Dumnezeu este sortită orbirii. Cel ce vrea să Îl vadă pe Dumnezeu învață să păstreze măsura propriei vederii, cel ce vrea să-L cunoască pe Dumnezeul său să îi ignore pe zeii neamurilor. Cel ce vorbește despre zei Îl neagă pe Dumnezeu. Libertatea este a sluji unui [stăpân], (iar a sluji) multora este robie[118]. L-ai mărturisit pe Dumnezeu care crește în Tatăl, deoarece când crezi în Tatăl afli că există și Fiul. Aflând de Fiul, cunoști că e născut de la Tatăl, Îl cunoști pe Cel născut din Tatăl; nu căuta în ce fel S-a născut pentru că ai zis: Cred în Dumnezeu Tatăl Atotputernic (*Credo in Deum Patrem omnipotentem*). Cel Atotputernic poate toate, și dacă poate toate, cine va nega ceea ce (este) din Sine și în Sine și că L-ar avea pe Fiul cu Sine întotdeauna? Existența lui Dumnezeu nu are început, nu cunoaște sfârșit, nu acceptă moartea, când Cel născut rămâne în Cel ce naște, și Cel ce naște continuă să rămână în Cel născut, zicând Domnul Însuși: *Eu în Tatăl și Tatăl în Mine* (*In*

---

118 Pare să fie o aluzie la fraza lui Homer: „Rău e când domnii sunt mulți, numai unul să fie-ntre oameni cârmuitor și stăpân”, cf. Homer, *Iliada*, trad. G. Murnu, II, p. 204-205.

14, 10), *Eu și Tatăl una suntem* (*In* 10, 30). Tu Îl mărturisești pe Tatăl, Îl mărturisești pe Fiul, mărturisești o taină a dumnezeirii: mărturisești taina întrupării Domnului.

4. *Și în Hristos Iisus, Fiul Lui* (*Et in Christum Iesum filium eius*). Este numit Hristos de la mirungerea de sus: este uns cu întreaga plenitudine a dumnezeirii. Numele de Iisus înseamnă mântuire, nume care este mărturisit plecând genunchiul și cutremurându-I-se tot ceea ce este în cer, pe pământ și în cele de jos (cf. *Flp* 2, 10). Și în Hristos Iisus, Unicul lui Fiu, Domnul nostru (*Et in Christum Iesum*, *Filium eius unicum*, *Dominum nostrum*): ca precum pentru noi e o singură dumnezeire a Tatălui și a Fiului, așa este pentru noi o singură stăpânire.

5. *Care s-a născut de la Duhul Sfânt și Fecioara Maria* (*Qui natus est de Spiritu sancto et Maria Virgine*). Duhul și Fecioara nu formează o însoțire pământească, este o taină cerească. Prin urmare Ceea ce S-a născut este dumnezeiesc. Deci Ceea ce S-a născut trebuie mărturisit (iar) felul în care S-a născut trebuie trecut sub tăcere. Pentru că ceea ce e secret nu poate fi cunoscut, ceea ce este inaccesibil nu știe să fie revelat, ceea ce este singular nu poate fi desemnat printr-un exemplu.

6. *Care în vremea lui Pilat din Pont a fost răstignit și îngropat* (*Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus*). Tu auzi numele guverna-

torului ca să nu ignori momentul (din istorie), ai auzit de răstignire ca să ți se facă cunoscut felul morții și să înțelegi că S-a sacrificat pentru tine Cel ce te-a scutit de pedeapsa unei astfel de morți. Auzi de îngropare ca să ști că moartea nu a fost simulată, ci adevărată. A refuza moartea e însușirea specifică fricii omenști, a se scula din moarte este însușirea puterii dumnezeiești. Deci auzirea de moarte nu jignește aici, unde slava învierii umbrește nedreptatea morții.

7. *A înviat a treia zi* (*Tertia die resurrexit*): deoarece faptul că a murit este însușirea omenității, iar că a înviat este specific Treimii.

8. *S-a înălțat la cer* (*Ascendit in coelos*): ducându-l pe om acolo unde El Însuși a rămas întotdeauna.

9. *Șade de-a dreapta Tatălui* (*Sedet ad dextram Patris*): Șade de-a dreapta pentru că nu există vreo stângă în dumnezeire[119].

10. *De unde va veni să judece viii și morții* (*Inde venturus est iudicare vivos et mortuos*). Va judeca pe cei vii și pe cei morți, întrucât înviază spre judecată aceia despre care se crede că nu mai există după moarte, pe care păgânii îi socotesc că au pierit cu veacul.

11. *Cred în Duhul Sfânt* (*Credo in Sanctum Spiritum*), ca să crezi și să înțelegi că în Tatăl și în Fiul și în Sfântul Duh este o singură dumnezeire.

---

[119] Habet deiteas nil sinistrum – lit. dumnezeirea nu are nicio stângă.

12. Cred *în Sfânta Biserică* (*sanctam Eccles-siam*): ca să mărturisești că Biserica, mireasa lui Hristos, rămâne perpetuu în unirea cu Hristos.

13. Cred *în iertarea păcatelor și în învierea trupului* (*Remissionem peccatorum. Carnis resu-rectionem*). Cel care nu crede în iertarea păcatelor și nici în învierea trupului se lipsește pe sine de iertare și se îndepărtează de viață.

14. Ceea ce ați auzit și ați crezut, ceea ce ați mărturisit, inima să țină, memoria să păstreze, foaia să nu cunoască, scribul să le ignore, ca să nu fie divulgată public taina credinței, nici să fie încredințat celui necredincios secretul credinței (fidei arcanum). Dumnezeu, Care v-a dat să auziți și să credeți taina credinței (sacramentum fidei), să vă ajute să ajungeți la mântuirea veșnică.

Omilia a LXII-a
A șaptea despre Crez

1. Dacă nu se dedică cu totul pruncului, îngrijitorul conștiincios nu îl duce niciodată pe copil la starea de adult. Și, de aceea, atunci își subțiază glasul, rostește [rar] cuvintele, gesticulează, lasă de-o parte judecata, își slăbește pântecele, își diminuează puterile, își neglijează postura[120], își împiedică pasul, nu e dornic să se plimbe, ci să se târască, pretinde că râde, simulează teama, se face că plânge, pentru că în acest caz minciuna arată dedicarea, nechibzuința este prudență, slăbiciunea este putere. Aceasta cred că a făcut fericitul Pavel când spune: *M-am făcut neînsemnat (ca un copil) în mijlocul vostru, ca o doică care are grijă de fiii ei* (*1Tes* 2, 7). Dar poate altcineva s-ar mira când vede pe careva făcând cele specifice doicii; însă, dacă e părinte, nu râde; dacă e tată, nu e mirat: cel ce știe să iubească nu poate spune că acest lucru este nebunie. De aceea pe voi, [care sunteți] deja tați, deja puternici și deja prudenți, vă rog să-mi îngăduiți a îndeplini slujba de a-i învăța

---

[120] Membra dissolvit – lit. își desface membrele.

după datorie pe pruncii Domnului meu și de a aduce astăzi cuvintele potrivite mai degrabă înțelegerii practice decât delectărilor [retorice]; nu [vreau] să potrivesc cuvintele, ci să le diluez și pe ele până le fac moi, pentru a le turna în chipul laptelui, cum învață apostolul: *Lapte v-am dat de băut, nu hrană tare* (*1Co* 3, 2). [Îngăduiți-mi] să-mi schimb vocea, să iubesc stările felurite, și – ce să mai zicem multe – să fiu ocupat cu mintea, cu inima și cu trupul de mințile neputincioase ale pruncilor.

2. Dar pe voi, evlavioase vlăstare ale Bisericii, vă îndemn acum prin cuvântul profetic: *Veniți, fiilor, ascultați-mă* (*Ps* 33, 12). Mai mult, ascultați prin mine, iar prin vocea mea ascultați poruncile adevăratului Părinte, pentru că Dumnezeu vă cheamă pe voi prin gura mea. *Veniți, fiilor.* Unde să veniți? Ca să ce? *Frica Domnului*, zice, *vă voi învăța* (*Ps* 32, 12). Și cine vine la frică? Acela *care dorește viața* (*Ps* 33, 13), acela *care dorește să vadă zile bune* (*Ps* 33, 13), acela care vrea să facă binele și să fugă de rău, acela care, după lupta dintre carne și duh, dorește să obțină liniștea păcii divine. *Veniți, fiilor, ascultați-mă, frica Domnului*, zice, *vă voi învăța. Cine este omul care dorește viața și vrea să vadă zile bune. Oprește-ți limba de la rău și buzele tale să nu grăiască vicleșug* (*Ps* 33, 12-14). Precum conștiința vinovată strică trupul, așa vicleșugul spurcă bu-

zele, insulta întinează limba, și așa spurcat[121] nu poate să-L mărturisească pe Dumnezeu cu buzele și cu limba. Și pentru că se crede *cu inima spre dreptate, iar cu gura se mărturisește spre mântuire* (*Rm* 10, 10), sfințiți-vă inimile, curățați-vă buzele, faceți dreaptă limba, ca să purtați vocea credinței ieșită din inimă curată în manifestarea deplină a sfințeniei.

3. Însemnați-vă (cu semnul crucii)! Suntem învățați că, și într-o înțelegere omenească, un acord sau un pact este numit simbol, care cuprinde speranța răsplății imediate sau viitoare; totuși, dublul înscris[122] confirmă întotdeauna simbolul dintre cele părți, și garanția omenească îl face (pe om) prevăzător în clauze ca înșelăciunea, vrăjmașa dintotdeauna a înțelegerilor, să nu se strecoare spre paguba cuiva sau să-l înșele. Dar între oameni [se procedează] astfel între aceia pe care îi păgubește frauda, fie de la cel care a făcut, fie a celui căruia i-a fost făcută. Într-adevăr, între Dumnezeu și oameni, Simbolul de Credință este întărit doar de credință, nu e crezut în litera lui, ci în duhul, e crezut și încredințat inimii, nu înscrisului, pentru că împrumutul divin nu are nevoie de chezășia omenească. Dumnezeu nu știe

---

121 Al. Olivar înlocuiește „inquinatus” (mânjit) din ediția lui J.P. Migne cu „dilatatus” (lărgit).

122 *Geminata conscriptio* se referă la contractul în dublu exemplar, urmând ca fiecare parte contractantă să păstreze câte un exemplar.

să înșele, nu poate să sufere aceasta, pentru că nu este supus timpului, nici nu este constrâns de vârstă, nici nu este înșelat de ceva ascuns; El vede cele ascunse, păstrează cele ce i se fură și le ține pe cele ce-i sunt refuzate. Pentru Dumnezeu, socoteala Sa este întotdeauna impecabilă, pentru că El nu încredințează ceva spre a fi pierdut. Astfel, [aceasta se face] pentru om, nu pentru Dumnezeu: se pierde pentru cel ce refuză, dar nu și pentru Cel ce împrumută. Dar tu zici: De ce încheie un acord Acela care nu poate să fie înșelat? De ce dorește un simbol? Acela îl dorește pentru tine, nu pentru El, nu pentru că Acela se îndoiește, ci pentru ca tu să crezi. Dorește un simbol pentru că Cel ce vine spre moartea ta nu disprețuiește să încheie o înțelegere cu tine. Dorește un simbol pentru că Cel ce oferă întotdeauna totul a vrut să fie dator. Dorește un simbol pentru că te cheamă în acest fel nu la ceva palpabil[123], ci la credință. Apostolul avertizează când spune: *din credință în credință* (*Rm* 1, 17) și în alt loc: *Dreptul din credință va fi viu* (*Rm* 1, 17).

4. Deci nimeni să nu uite Crezul, nimeni să nu uite înțelegerea făcută cu Dumnezeu și, abia primind în acest fel credința, să pretindă un anumit lucru și, abia ajungând la nădejde, să se plângă că nu ar dobândi îndată cele sperate. Ascultă-l pe apostol care spune: *prin nă-*

---

123 Ad rem convocat – lit. cheamă la realitate.

dejde ne-am mântuit, dar nădejdea care se vede nu mai e nădejde. Cum ar nădăjdui cineva ceea ce vede? Iar dacă nădăjduim ceea ce nu vedem, așteptăm prin răbdare (*Rm* 8, 24-25). Nădejdea tinde spre cele viitoare, credința trimite spre cele promise. Când [cele nădăjduite] vor deveni realitate și se vor împlini cele promise, nădejdea ia sfârșit, credința încetează. Dulce e scrisoarea, dar doar până ce vine cel care a trimis-o. Este necesar zapisul, dar doar până la plata datoriei. Plăcute (sunt) florile, dar doar până ce apar roadele. Iar prezența (autorului) face inutilă scrisoarea, achitarea (datoriei) anulează zapisul, florile se preschimbă în roade și, de aceea, în acest fel te vei ști pe tine fiu însemnat prin credință al Împăratului Ceresc, moștenitor al lui Dumnezeu, împreună-moștenitor cu Hristos, părtaș al Împărăției cerești, mărturisitor al judecății divine, locuitor al cerului, posesor al paradisului. În acest fel te vei ști înălțat [la această stare] prin nădejde, nu din cele văzute. Și de aceea primiți credința, păstrați nădejdea, însușiți-vă Crezul, ca să reușiți să ajungeți la cele bune și la lucrurile pe care le-am menționat mai înainte. Însemnați-vă (cu semnul crucii)! Astăzi, omule, sufletul tău s-a înfățișat înaintea lui Dumnezeu.

5. *Cred în Dumnezeu* (*Credo in Deum*). Câtă vreme (sufletul tău) Îl numea pe Dumnezeu, nu Îl cunoștea, îl chema pe Dumnezeu, dar îl ignora – îl ignora într-atât încât Îl căuta printre pietre și

lemne – să zică deci acum, să zică: *Cred în Dumnezeu Tatăl Atotputernic* (*Credo in Deum Patrem omnipotentem*). Câtă vreme vedea pietrele, nu Îl vedea pe Cel în Care credea. Și cu adevărat este Dumnezeu, Cel care ți-a dăruit să vezi nu văzând, și pe Care zeii păgânilor nu te lăsau să Îl vezi văzând. Ascultă-L pe Domnul care spune: *Spre judecată am venit în lumea aceasta, ca cei care nu văd să vadă, și cei care văd să devină orbi* (*In* 9, 39).

6. Cred în Dumnezeu Tatăl (*Credo in Deum Patrem*). În Dumnezeu este evlavie, în Dumnezeu este întotdeauna afecțiune, paternitatea rămâne la El. Deci să crezi că Fiul a existat întotdeauna și nu huli [zicând că Dumnezeu] nu a fost întotdeauna Tată. Dar tu zici: „Dacă (Tatăl) L-a născut, în ce fel L-a avut dintotdeauna? Dacă L-a avut dintotdeauna, în ce fel L-a născut?". Dacă îți pui astfel de întrebări, negi credința pe care o mărturisești. Ai spus: cred. Dacă tu crezi, de unde a venit acest „în ce fel"? „În ce fel" este expresia specifică celui ce se îndoiește, nu a celui ce crede. Ai spus: cred în Dumnezeu Tatăl Atotputernicul. Dacă există ceva ce nu poate, nu este atotputernic. Dar tu consideri că L-a născut pe Fiul din altceva, El, Cel pe care Îl mărturisești că a făcut totul din nimic, în orice caz din altceva, cândva, la un moment dat. Dar, dacă Tatăl nu este supus timpului, Fiul nu cunoaște început. Dar cât de trist [e] că tu Îl faci obiect al timpu-

lui pe Acela care te-a făcut pe tine veșnic. Prin urmare, nu printr-o concepere în timp, nici prin chinurile pântecelui, ci Tatăl Îl naște pe Fiul pe măsură ce Îl revelează.

7. *Și în Hristos Iisus, Unicul Lui Fiu, Domnul nostru* (*Et in Christum Iesum*, *Filium eius unicum*, *Dominum nostrum*). Fii atent cu ce respect este învățată credința și îți este transmisă: auzi (vorbindu-se) despre Tată ca să simți, să înțelegi și să crezi, iar nu să Îl contești pe Fiul. Și pentru că Îl mărturisești (pe Fiu), să nu fi îndrăzneț să cauți și să iscodești de unde și când și în ce fel (este El). De aceea, îndată ce învățătura cerească ți-L vestește pe Tatăl, menționează cu motiv întemeiat de Hristos, de Iisus, de Fiul, de singurul nostru Domn, ca atunci când vei vedea că nu poți să-ți împropiezi, să înțelegi, nici să cuprinzi (cu mintea) cele omenești ale Lui să nu îndrăznești să te atingi de cele dumnezeiești ale Lui.

8. *Cred în Dumnezeu Tatăl Atotputernic. Și în Hristos Iisus Unicul Lui Fiu, Domnul nostru, Care S-a născut de la Duhul Sfânt și Fecioara Maria* (*Credo in Deum Patrem omnipotentem*. *Et in Christum Iesum*, *Filium eius unicum*, *Dominum nostrum*, *qui natus est de Spiritu sancto et Maria Virgine*). Vino, omule, dacă încă (ești) om, înaintează cu inima ta, înalță-te cu mintea, lărgește-ți simțirile tale, pune stăpânire pe manifestările capacităților tale naturale, deșteaptă puterile științei tale, trezește în tine orice este specific

rațiunii, cercetează, dezbate, scrutează și atunci dezvăluie tu singur lumii uimite cum procreează Duhul, (cum) zămislește Fecioara, naște și rămâne fecioară după naștere, în ce fel S-a făcut Cuvântul carne, Dumnezeu (S-a făcut) om, (în ce fel) omul este asumat de Dumnezeu, în ce fel leagănul Îl cuprinde pe Cel pe care nu-L încape cerul, în ce fel Cel ce susține întreaga lume Se lasă purtat pe umeri, de ce însuși Cel ce a făcut toate, Care le-a rânduit pe toate și le cârmuiește pe toate, a vrut să Se nască din tine și să fie stăpânit de tine, a rânduit să fie hrănit la sân și să trăiască (avându-te) pe tine drept părinte, cunoscându-ți mai înainte starea de robie. Și dacă vei putea înțelege acestea cu privire la profunzimea divinității și vei putea descoperi cele cu privire la taina lui Dumnezeu, atunci pătrunde și mai înăuntru, înalță-te și mai sus, caută și mai îndrăzneț. Ca un nou explorator, singur descoperitor și revelator al dumnezeirii, explică vârsta Tatălui (Patris tempora) și începutul Fiului. Să fii mai mare decât Isaia, care a spus: *Ca o oaie spre junghiere a fost adus, și ca un miel fără de glas înaintea celui ce îl tunde, așa nu Și-a deschis gura Sa întru smerenia Lui. Judecata Lui s-a ridicat și neamul Lui cine îl va spune?* (*Is* 53, 7-8) Al cui? Neamul Aceluia Care ca o oaie spre junghiere a fost dus. Dacă obârșia omenească al lui Hristos s-a dovedit, [la fel] și cea dumnezeiască, iar cum a fost născut nu se poate spune; ce valuri, omule,

ce revărsare (de ape) te-a dus la acest naufragiu [al iscodirii tainei]? Ce duh te-a împins să zbori prin aer ca să te prăbușești? Tatăl, Fiul și Sfântul Duh (sunt) o dumnezeire, o putere, o existență fără sfârșit, o măreție [Pater, Filius et Spiritus Sanctus una deitas, una virtus, una sempiternitas, maiestas una]. Dar (pentru că) Fiul S-a micșorat, orice primește sau nu cunoaște este propriu trupului meu, nu firii Sale [substantiae suae]. Sau ce te miri, omule, că Îl cheamă pe Tatăl în cer, Cel care găsește lucru vrednic să aibă o mamă pe pământ?

9. *Care în vremea lui Pilat din Pont a fost răstignit și îngropat* (*Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus*). Omule, de ce Îl învinovățești pe cel care este egal cu Tatăl doar pentru că a vrut să fie mai mic, ca tine? Tu auzi că El stă în picioare în vreme ce Pilat din Pont șede, știind că este judecat de Pilat. De ce accepți doar faptul că a fost învinuit de acuzatori nedrepți și condamnat de sentința unui om vinovat? Dar Acela a vrut să Se nască din carnea ta, a vrut să fie cuprins la sânii tăi, să se arunce la pieptul tău, a vrut să fie purtat pe umerii tăi, Cel care a vrut întotdeauna să fie iubit de tine, nu să te înspăimânte. Caută ce a poruncit El mai întâi în Lege și atunci vei vedea ce a urmărit [să se împlinească] în har. Întrebat fiind Domnul, astfel zice evanghelistul, care ar fi prima poruncă a Legii, a zis: *Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău cu toată inima ta, și*

cu tot sufletul tău și cu tot cugetul tău (*Mc* 12, 20, *Mt* 22, 37). De aceea a venit la inima ta, a venit la cugetul tău, Şi-a asumat sufletul tău, pentru că a căutat de la început să fie iubit de tine cu sufletul, cu inima și cu trupul. Care în vremea lui Pilat din Pont a fost răstignit și îngropat.

10. Până aici iudeul urmărește, iar ereticul așteaptă: nimeni să nu se apropie de [părerile] acelora despre cele spuse mai înainte, pentru că ei sunt hrăniți și sunt îngrășați de nedreptățile (făcute) împotriva lui Hristos. Dar voi, fiilor, ascultați, ca, după ce v-ați întristat pentru pătimire, moarte, și îngropare, să străluciți de bucuria învierii. A treia zi a înviat (*Tertia die resurrexit*): ca învierea trupului nostru să fie puterea, harul și binefacerea Treimii.

11. *S-a înălțat la cer* (*Ascendit in coelos*): pentru mine, întrucât în ceea ce-L privea nu lipsise din cer.

12. *Șade de-a dreapta Tatălui* (*Sedet ad dextram Patris*): după rânduiala puterii divine, și nu după cinstea omenească. Am spus: astfel șade Fiul la dreapta, încât Tatăl nu stă niciodată de-a stânga.

13. *De unde va veni să judece viii și morții* (*Inde venturus est iudicare vivos et mortuos*). Și cum va da cel mort socoteală înaintea Judecătorului? Dar tocmai de aceea înviază, ca să dea socoteală.

14. *Cred în Duhul Sfânt* (*Credo in Sanctum Spiritum*). Cel care neagă pe Sfântul Duh neagă pe Cel în Care a crezut.

15. *În Sfânta Biserică* (*sanctam Ecclessiam*): pentru că Biserica este în Hristos și Hristos este în Biserică. Deci cel care mărturisește Biserica mărturisește că a crezut în Biserică.

16. *În iertarea păcatelor* (*Remissionem peccatorum*). Dă-ți, omule, iertarea, crezând tu, care, din disperare, ai căzut în toate păcatele. În iertarea păcatelor.

17. *În învierea trupului* (*Carnis resurectionem*). Aceasta este dovada deplină a credinței, dacă crezi că trupul[124] care s-a descompus, care a putrezit, care a pierit, poate să reînvie, să fie reconstituit, să se întoarcă prin Dumnezeu, despre Care ai jurat atunci că poate toate, când ai mărturisit că este Atotputernic.

18. *În viața veșnică* (*vitam aeternam*). Pe drept s-a adăugat viața veșnică[125], pentru ca să creadă [omul] că va învia.

---

[124] Carnem – lit. carne.

[125] Ierarhul subliniază că *vitam aeternam* este, totuși, un adaos la Simbolul Apostolic, dar care își merită locul în această mărturisire de credinţă.

Omilia a LXIIA-a
A opta despre Crez

1. *Cred în Dumnezeu Tatăl Atotputernic* (*Credo in Deum Patrem omnipotentem*). Dacă ai crezut, nu te îndoi; nu preschimba încrederea în necredință; nu uni viciul cu virtutea. Ai spus: Cred în Dumnezeu Tatăl. Într-un singur Dumnezeu ai mărturisit întreaga Treime.

2. *Și în Hristos Iisus* (*Et in Christum Iesum*). Iisus înseamnă, în chip mistic, Mântuitor și Hristos înseamnă Uns. Este numit Mântuitor pentru că El S-a făcut izbăvitor al făpturii Sale. Iar precum regii erau unși prin ulei, la fel a fost îmbibat și El de deplinătatea dumnezeirii [ca de un mir].

3. *Unicul Lui Fiu, Domnul nostru* (*Filium eius unicum*, *Dominum nostrum*). [Îl numim așa] pentru că alții au primit prin harul Lui a fi fii și a fi stăpâni; iar El însuși posedă [aceste calități] prin natura (naturam) Sa, fiind Fiul și Domnul.

4. *Care S-a născut de la Duhul Sfânt și Fecioara Maria* (*Qui natus est de Spiritu sancto et Maria Virgine*). Între Fecioară și Sfântul Duh este o unire a puterii, o uniune cerească, un semn

al maiestății. Deci ceea ce Fecioara a născut este dumnezeiesc, nu omenesc. Lumea nu înțelege, rațiunea nu pricepe; credința înțelege, dar nu pricepe iscoditorul acestei lumi.

5. Se spune: *Care în vremea lui Pilat din Pont a fost răstignit și îngropat* (*Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus*). Ai auzit de răstignire ca să știi că viața s-a reînnoit prin lemn. Ai auzit de îngropare ca să nu te îndoiești de realitatea morții. Fuga de moarte este [însușirea] fricii, înfrângerea ei [este însușirea] puterii.

6. *A treia zi a înviat* (*Tertia die resurrexit*). Că a pătimit este propriu doar cărnii, dar că a înviat [este propriu] slavei întregii Treimi.

7. *S-a înălțat la cer* (*Ascendit in coelos*): pe noi ducându-ne, nu întorcându-se pe Sine, Cel ce nu lipsea din cer.

8. *Șade de-a dreapta Tatălui* (*Sedet ad dextram Patris*): având tot ceea ce este propriu puterii și cinstei părintești.

9. *De unde va veni să judece viii și morții* (*Inde venturus est iudicare vivos et mortuos*), pe care fie îi va duce întru slavă, fie îi va osândi la pedeapsă.

10. *Cred în Duhul Sfânt* (*Credo in sanctum Spiritum*). Cum s-ar putea crede că Duhul Sfânt este mai mic în dumnezeire? Îi înțelegem pe Tatăl și pe Fiul și pe Sfântul Duh indicați (distinct) prin cuvinte, dar nu împărțiți în substanță; și

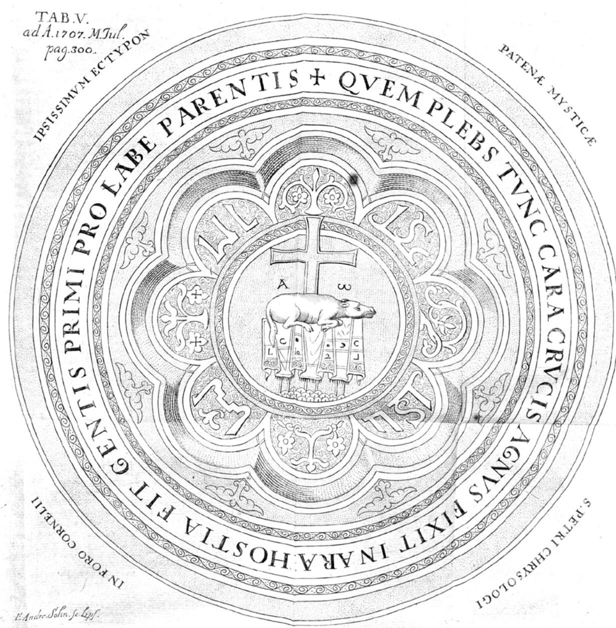
mărturisim că sunt desăvârșiți în persoane (perfectos personis), iar nu inferiori într-o ierarhie.

11. *În Sfânta Biserică* (*sanctam Ecclessiam*). Care este ea însăși trupul lui Hristos, iar Hristos însuși este capul (ei). Deci în Sfânta Biserică Îl mărturisim pe Hristos.

12. *În iertarea păcatelor* (*Remissionem peccatorum*). Cum nu va crede că i s-au iertat păcatele cel ce crede că i-a fost dată Împărăția? Cerul îi primește pe cei nevinovați, nu pe cei vinovați. Noi credem că trebuie iertate chiar toate păcatele, pentru că, dacă nu suntem sfinți, nu putem avea cele sfinte.

13. *În învierea trupului* (*Carnis resurectionem*). Deci carnea noastră înviază, ca cea care a fost părtașă atât virtuții, cât și păcatului, pentru a se putea împărtăși fie de recompense, fie de pedepse.

14. *Credem și în viața veșnică* (v*itam aeternam*). Pentru că omul atunci începe să trăiască, când nu mai știe să moară.

Replică a patenei atribuite
Sfântului Petru Chrysologul

Omiliile Sfântului Petru Chrysologul despre Rugăciunea domnească (LXVII-LXXII)

Introducere

Tot între creațiile omiletice atribuite episcopului Ravennei găsim un alt grupaj foarte interesant de 6 tâlcuiri succinte ale Rugăciunii domnești, în care este evidențiat miezul învățăturii de credință, așa cum poate fi el desprins din rostirea celor șapte cereri adresate Tatălui ceresc. Claritatea doctrinară și simplitatea cu care abordează conținutul acestei rugăciunii fac din contribuțiile omiletice ale Sfântului Petru Chrysologul o interpretare sumară, dar provocatoare, atingând numeroase teme de interes pentru contemporanii săi, dar valabile și pentru creștinul de astăzi.

Context

Considerat textul biblic cel mai comentat în literatura creștină a Antichității[126], rugăciunea *Tatăl nostru* s-a bucurat de timpuriu de interpretări laconice sau comentarii substanțiale ale

---

[126] O sinteză a tâlcuirilor din primele 5 veacuri găsim în teza Pr. Dr. Vasile Vlad, *Comentariile patristice la Tatăl nostru în Biserica primelor cinci secole. Perspectiva morală*, EMIA, Deva, 2005.

părinților și scriitorilor bisericești atât în Răsărit, cât și în Apus[127]. În Orient, un prim astfel de comentariu ni s-a păstrat de la Origen (*Despre rugăciune*, cca 233-234)[128], deschizând calea pentru cele cinci omilii *Despre Rugăciunea domnească* (cca 379-380) ale Sfântului Grigorie de Nyssa[129], *Cateheza a V-a mistagogică* a Sfântului Chiril al Ierusalimului[130], *Omilia a XI-a catehetică* (cca 388-392) a lui Teodor de Mopsuestia[131]

---

127 Karlfried Froehlich, „The Lord's Prayer in Patristic Literature", în Roy Hammerling (ed*.), A history of prayer: the first to the fifteenth century*, Brill, Leiden/Boston, 2008, p. 59.

128 Origen, *De oratione*, în P. Koetschau (ed.), *Origenes Werke*, vol. 2, *Griechische Christliche Schriftsteller* (*GCS*) 3, Hinrichs, Leipzig, 1899, p. 297-403. A se vedea și traducerea română a Părintelui Profesor Teodor Bodogae în Origen, *Scrieri alese*, partea a II-a, *PSB* 7, EIBMBOR, București, 1982, p. 199-290.

129 Sfântul Grigorie de Nyssa, *De oratione dominica*, *PG* 44: 1120-1193. A se vedea și traducerea română a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae în Sfântul Grigorie de Nyssa, *Scrieri*, partea I*,* traducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae și Pr. Ioan Buga, *PSB* 29, EIBMBOR, București, 1982, p. 403-452, republicată în extras: Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre Rugăciunea domnească*, EIBMBOR, București, 2009.

130 Sfântului Chiril al Ierusalimului, *Catecheses mystagogicae V*, *PG* 33: 1109-1128. A se vedea și traducerea română a Părintelui Profesor Dumitru Fecioru în Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, EIBMBOR, București, 2003, p. 359-366.

131 *Liber ad Baptizandos*, în A. Mingana, *Commentary of Theodore of Mopsuestia on the Lord's Prayer and on the*

sau Omilia a XIX-a din *Comentariul la Matei* al Sfântului Ioan Gură de Aur[132], respectiv Omiliile LXXI-LXXVII din *Comentariul la Evanghelia după Luca* al Sfântului Chiril al Alexandriei[133].

Autorii latini au acordat și ei o atenție deosebită Rugăciunii domnești, după cum dau mărturie: tratatul lui Tertulian *De Oratione* (cca 200)[134], lucrarea Sfântului Ciprian al Cartaginei *De Dominica Oratione* (cca 252)[135], catehezele

---

Sacraments of Baptism and the Eucharist, Woodbrooke Studies, 6, Cambridge, 1933, p. 1-16.

132 Sfântul Ioan Gură de Aur, *Homiliae super Matheum*, cap. XIX, *PG* 57: 278-283. A se vedea și traducerea română a Părintelui Profesor Dumitru Fecioru în Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri*, partea a III-a, *Omilii la Matei*, *PSB* 29, EIBMBOR, București, 1994, p. 244-260.

133 Textul siriac a fost publicat în ediția *Sancti Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi Commentarii in Lucae Evangelium*, edit. Robert Payne Smith, Oxford, 1858, urmată și de traducerea în engleză: Cyril of Alexandria, *Commentary on Luke*, trad. de Robert Payne Smith, Oxford, 1859, p. 325-354.

134 Tertulian, *De oratione*, edit. A. Reifferscheid & G. Wissowa, *CSEL* 20, Viena, 1890, p. 178-200. A se vedea și traducere română: Tertulian, *Despre rugăciune*, traducere de Prof. Nicolae Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol și David Popescu, *PSB* 3, EIBMBOR, București, 1981, p. 229-246.

135 Sfântul Ciprian al Cartaginei, *De Dominica Oratione*, edit. G. Hartel, *CSEL* 3.1, Viena, 1868, p. 267-294. A se vedea și traducerea română: Sfântul Ciprian al Cartaginei, *Despre Rugăciunea domnească*, traducere de Prof. Nicolae Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol

mistagogice ale Sfântului Ambrozie de Mediolanum cuprinse în *De sacramentis* (cca 390-391)[136] sau cele câteva abordări ale acestei teme în corpusul augustinian[137].

Fără a continua firul unei cercetări care nu face obiectul acestei introduceri, din simpla enumerare de mai sus reiese destul de clar că a existat o puternică tradiție de interpretare a Rugăciunii domnești, ceea ce atestă locul central pe care l-a deținut de timpuriu în viața creștinilor, rostirea ei fiind inseparabilă de cultul divin public și privat. Acest fapt este atestat și de *Didahia* sau *Învățătura celor 12 Apostoli către neamuri* (cap. VIII), unde *Tatăl nostru* apare ca miezul vieții de rugăciune al Bisericii. Deși sursele creștine nu ne oferă mai multe informații privind modul în care Biserica folosea Rugăciunea domnească, este destul de clar că aceasta se bucura de o importanță deosebită[138].

Robert F. Taft a încercat să identifice momentul în care *Tatăl nostru* dobândește un loc

---

și David Popescu, *PSB* 3, EIBMBOR, București, 1981, p. 464-486.

[136] Sfântul Ambrozie, *De sacramentis libri sex*, V.4.18-30, *PL* 16:469-474.

[137] Fericitul Augustin, *De sermone Domini in monte*, ed. A. Mutzenbecher, *CCSL* 35, Brepols, Turnhout, 1967, p. 99-131; *Sermones* 56-59, *PL* 38:377-402.

[138] G.J. Bahr, „Use of the Lord's Prayer in the Primitive Church", în *Journal of Biblical Literature*, vol. 84: 2 (1965), p. 153.

bine definit în cadrul ritualului de frângere a pâinii, pornind de la câteva afirmații ale lui Tertulian și ale Sfântului Ciprian al Cartaginei, însă dovezi irefutabile privind includerea Rugăciunii domnești în celebrarea euharistică nu apar în literatura patristică decât abia din a doua jumătate a veacului al IV-lea[139]. Dar este cert că, de la bun început, această rugăciune a avut un caracter sacramental[140] și putem distinge trei funcții pe care le avea rugăciunea *Tatăl nostru* în viața Bisericii: era destinată devoțiunii personale, era folosită în ceremonialul liturgic de obște și avea un rol important în inițierea și instruirea viitorilor creștini[141].

Asupra acestui ultim aspect insistă Robert Taft arătând că exista practica recitării rugăciunii *Tatăl nostru* îndată după Botez, precedând administrarea primei Euharistii, fapt care a facilitat introducerea rugăciunii și în ritualul ce preceda împărtășirea la fiecare Liturghie. Dar, în mod evident, *Tatăl nostru* apare în celebrările sacramentale ale Bisericii în acest context precis al ritualu-

---

139 Robert F. Taft, *A History of the Liturgy of St. John Chrysostom. V: The Precommunion Rites*, Pontificio Istituto Orientale, Roma, 2000, p. 140. Îi mulțumesc și pe această cale Părintelui Iustin Gârleanu pentru facilitarea accesului la lucrarea ilustrului cercetător iezuit.

140 *Ibidem*, p. 147.

141 Timothy N. Boyd, „The Churches' Use of the Lord's Prayer", în *Biblical Illustrator*, vol. 39: 1 (2012), p. 58-61.

rilor de inițiere în creștinism[142]. Autorii creștini timpurii au considerat că *Tatăl nostru* era deopotrivă un rezumat al învățăturilor evanghelice (breviarium totius Evangelii[143]) care cuprindea doctrinele esențiale ale creștinismului, cât și o veritabilă sinteză a preceptelor morale[144]. De aceea nu ne miră că acest tezaur doctrinar, alături de Simbolul de Credință, este transmis neofiților ca parte esențială a acelui *arcanum* creștin și, prin urmare, este mai mult decât o rugăciune: este o cateheză continuă, care oglindește viața primită prin Botez, și o reamintire continuă a angajamentului făcut cu acel prilej[145].

Omiliile Sfântului Petru Chrysologul la *Tatăl nostru* sugerează rostirea lor într-un context prebaptismal, care păstrează reminiscențe din *disciplina arcana*[146], chiar dacă în cuprinsul acestor cuvântări nu găsim interdicția de a transcrie textul pe hârtie cum o făcuse în repetate rânduri în omiliile la Simbolul de Credință[147]. Poate de aceea Jean-Paul Bouhot consideră că

---

[142] Robert F. Taft, *A History of the Liturgy*, p. 146.
[143] Tertulian, *De oratione*, 1, *CSEL* 20, p. 181.
[144] Roy Hammerling, *The Lord's prayer in the early church: the pearl of great price*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, p. 7.
[145] Robert F. Taft, *A History of the Liturgy*, p. 146-147.
[146] A se vedea și Dragoș Boicu, „Trei omilii (LX-LXII) ale Sfântului Petru Chrysologul despre Crezul Apostolic”, în *Revista Teologică*, nr. 4/2020, p. 208-230.
[147] Roy Hammerling, *The Lord's prayer*, p. 61-62.

predicile la *Tatăl nostru* ar fi mai degrabă niște cateheze postbaptismale[148], având aceeași funcție precum cea de-a *V-a Cateheză mistagogică* a Sfântului Chiril al Ierusalimului, care le expune neofiților semificațiile cererilor din Rugăciunea domnească. Pe de altă parte, cei mai mulți cercetători, între care Pierre Patrick Verbraken[149], Klaus Bernhard Schnurr[150] și, mai recent, Roy Hammerling[151] insistă asupra faptului că „traditio" sau predarea Rugăciunii domnești avea loc la Ravenna în timpul Postului Mare. Liturgistul anglican Kenneth Stevenson merge și mai departe și face un inventar al dovezilor interne care susțin contextul prebaptismal în care sunt rostite aceste omilii, cel mai probabil în dimineața Sâmbetei Mari[152].

Rămâne de văzut dacă această „traditio" a rugăciunii *Tatăl nostru* în timpul Postului Mare era o influență regională preluată din practica baptismală nord-africană, atestată de Fericitul

---

148 Jean-Paul Bouhot, „Une ancienne homélie catéchétique pour la tradition de l'oraison dominicale", în *Augustinianum*, vol. 20 (1980), p. 73.

149 Pierre Patrick Verbraken, „Les sermons CCXV et LVI de saint Augustin 'De symbolo' et 'De oratione dominica'", în *Revue Bénedictine*, vol. 68 (1958), p. 5-40.

150 Klaus Bernhard Schnurr, *Hören und handeln*, Herder, Freiburg, 1985, p. 250.

151 Roy Hammerling, *The Lord's prayer*, p. 75.

152 Kenneth Stevenson, *Liturgy and Interpretation*, SCM Press, London, 2011, ebook.

Augustin[153], sau s-a dezvoltat astfel paralel și independent în zona Italiei. Ceea ce putem afirma însă cu destulă certitudine este că omiliile Sfântului Petru erau rostite în fața comunității – credincioși și catehumeni deopotrivă – cu puțin timp înaintea administrării Botezului în ajunul Praznicului Învierii.

Text

Predicile Sfântului Petru Chrysologul urmează un tipar care poate fi sesizat în lucrări dedicate aceleiași teme de autori din secolul al III-lea (Tertulian, Ciprian, Origen), dar și în cuvântările lui Chromatius de Aquileia (†407) și Augustin (†430), tipar perpetuat în secolele următoare de Caesarius de Arles (†543) și Martin de Braga (†579). Această structură pornește de la o introducere pe marginea naturii rugăciunii și unicitatea Rugăciunii domnești ca învățătură predată de Mântuitorul Însuși. De aici se conti-

---

153 Fericitul Augustin, *Sermo 58*.1, *PL* 38: 393; Roy Hammerling, *The Lord's prayer*, p. 75. A se vedea și Gian Carlo Ceriotti, „Introduzione", în Sant'Agostino, *La fede cristiana*, traduzione di Antonio Pieretti & Federico Cruciani, Citta Nuova Editrice, Roma, 1998, p. 31: „În Africa *traditio symboli* se petrecea în duminica a IV-a a Păresimilor; opt zile mai târziu, în duminica a V-a, avea loc *redditio symboli*, urmată de *traditio orationis dominicae*, cum menționează același Augustin, care era apoi recitată în duminica următoare (a VI-a a Păresimilor)".

nuă cu tratarea fiecărei cereri în parte, care este apoi urmată de perorație. În cazul Sfântului Petru Chrysologul este repetată aceeași structură, cea mai notabilă diferență fiind înregistrată la nivelul exordiului[154]. Dar chiar și aceste introduceri diferite sunt construite în jurul câtorva motive sau teme recurente pe care episcopul Ravennei le reia constant, după cum se poate observa din acest rezumat al celor șase cuvântări.

Sermo LXVII

În prima omilie, Sfântul Petru îi îndeamnă pe catehumeni să ia aminte la modelul de rugăciune lăsat de Mântuitorul, Care ne-a învățat să ne rugăm scurt, anticipând toate nevoile noastre în câteva cereri concentrate în puține cuvinte (§1). Toată făptura este, deopotrivă, înfricoșată și uimită de generozitatea Creatorului, Care Se apropie cu dragoste și milostivire și dorește să ne fie și Tată (§2). Localizarea Lui în ceruri are menirea de a ne aminti originea noastră și de a ne determina să ne înălțăm mai presus de existența noastră pur terestră (§3). Sfințirea numelui se face prin armonizarea vieții și a faptelor noastre cu exigențele calității de creștin (§4). Venirea Împărăției implică supunerea vieții noastre lui Dumnezeu (§5), ceea ce se concretizează prin atingerea unei singure voințe a lui Dumnezeu,

[154] Kenneth Stevenson, *Liturgy and Interpretation.*

când toate dorințele noastre corespund voii lui Dumnezeu (§6). Episcopul insistă asupra faptului că cererea pâinii este statornicită de Mântuitorul Hristos, chiar dacă poate părea o solicitare oarecum trivială față de cele precedente, dar sensul ei ne descoperă că, fiind fii cerești, cerem pâinea cea cerească, care este însuși Hristos (§7). Iertarea noastră este condiționată de iertarea pe care o acordăm semenilor noștri, căci, „trecând altuia cu vederea, ție îți dai iertare" (§8). Cerem apoi ca Tatăl să ne îngrădească viețile „ca să nu fim abandonați alegerii noastre" (§9). Răul este identificat cu diavolul, sursa tuturor relelor (§10), iar în final suntem avertizați să nu iscodim relația Tatălui cu Fiul, așa cum fac arienii, căutând diferența dintre filiația naturală și cea adoptivă. Din contră, ar trebui să stăruim asupra minunii prin care până și celor încă nebotezați li s-a încredințat acest mărgăritar de mult preț al Rugăciunii domnești (§11).

Sermo LXVIII

Oamenii au toate motivele să fie uimiți în fața făgăduințelor dumnezeiești și a darurilor primite și cu atât mai mult se cuvine să se cutremure când sunt înfiați prin har de Dumnezeu (§1). În consecință sunt eliberați de frică și dobândesc starea de fii, postură din care Îl pot numi Tată pe Dumnezeu (§2). Afirmăm

natura cerească a Tatălui și, implicit, a obârșiei noastre (§3), iar numele Lui trebuie sfințit și confirmat în viețile noastre (§4). Prin venirea Împărăției cerem ca însăși prezența dumnezeiască să domnească în noi (§5) și împlinind voia Tatălui petrecem în pace și armonie și stăruim în har (§6). Pâinea este *viaticum* – merindea cu care ne hrănim pe calea vieții până ne vom sătura la însăși masa lui Hristos în eshaton (§7). Iertarea păcatelor este condiționată de manifestarea îngăduinței față de semeni și doar iertând pe alții putem cere cu încredere iertarea propriilor păcate (§8). Este esențial să cerem să nu fim duși în ispită, adică să nu fim lăsați să ne încredem în puterile noastre și astfel abandonați de Dumnezeu (§9). Cerând izbăvire de cel rău, afirmăm, implicit, umilința și neputința noastră de a ne salva prin propriile puteri (§10). Acest dar nespus al Rugăciunii domnești nu este încredințat doar creștinilor botezați, ci și catehumenilor, care încep încă de acum să se împărtășească de binecuvântările ce se revarsă asupra fiilor lui Dumnezeu (§11).

Sermo LXIX

Dovezile iubirii lui Dumnezeu pentru noi sunt nenumărate și, cu toate acestea, El vrea să ne demonstreze acest lucru într-un chip și mai lămurit (§1). De aceea, de-a lungul istoriei S-a

apropiat de om pe măsura credinței și a puterilor lui spirituale de a-L vedea pe Dumnezeu, dar a mers și mai departe, asumându-Şi, de dragul omului, inclusiv suferințele și nedreptățile lumii. Prin întrupare, Dumnezeu a venit în proximitate maximă de zidirea Sa și a pecetluit această lucrare prin descoperirea Rugăciunii domnești, oferindu-ne toate mijloacele care ne pot apropia pe noi de divinitate (§2). Spunând „Tatăl nostru”, admitem obârșia noastră cerească și calitatea noastră de fii (§3), iar cerând sfințirea numelui Său, așteptăm lucrarea puterii Lui în noi, care avem datoria de a-L cinsti prin viața și faptele noastre (§4). Cerem venirea Împărăției pentru noi ca să ne putem alătura lui Dumnezeu, Care este veșnic nedespărțit de Împărăția Sa (§5). Puterea de a-L numi pe Dumnezeu Tată a fost dată chiar și catehumenilor, fiind o dovadă a lucrării deosebite a harului (§6).

Sermo LXX

Miraculoase sunt toate lucrările lui Dumnezeu și totuși niciuna nu se poate compara cu întruparea Fiului și înfierea noastră de către Tatăl cel ceresc (§1). De aceea e și firească întoarcerea noastră către El și invocarea Celui care ne-a dat nenumărate dovezi pentru a-L recunoaște drept Părintele nostru (§2). Încă dinainte de Botez Îl putem invoca pe Tatăl, pe care Îl numim

ceresc pentru a ne aminti de originea noastră (§3), și cerem ca să se sfințească numele Său, Care are puterea de a ne sfinți pe noi (§4). Deși avem încredințarea că Împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul nostru, cerem să vină aievea și astfel să înceteze stăpânirea morții și a păcatului (§5). Tocmai de aceea cerem împlinirea voii dumnezeiești și pe pământ, abolind influența diavolului (§6). Pâinea pe care o cerem este una cerească, prin care vom fi vii în eternitate dacă ne împărtășim continuu (§7). Iertându-i pe semenii noștri devenim măsura iertării pe care o vom primi și astfel ne iertăm pe noi înșine (§8). Dumnezeu nu ispitește pe nimeni, deci putem spune că El doar îi abandonează pe cei ce caută cu încăpățânare capcanele celui rău (§9), de al cărui meșteșug în vătămarea sufletelor cerem să fim izbăviți (§10). În doar câteva cuvinte, Hristos ne-a predat o foarte cuprinzătoare metodă de a ne ruga, oferindu-ne toate mijloacele necesare pentru a obține, în virtutea afecțiunii filiale, toate cererile de folos (§11).

Sermo LXXI

Vrând să ceară un lucru oarecare, copilul își înduplecă părinții cu rugăminți simple și scurte, izvorâte din afecțiune, dar și din dorința de a le fi pe plac (§1). Și noi, fiind făcuți fii ai lui Dumnezeu-Tatăl și împreună-moștenitori cu

Mântuitorul Hristos ai Împărăției, avem datoria de a ne ruga cu simplitate Tatălui ca niște fii vrednici (§2). Dacă îndrăznim să-l numim „Tatăl nostru”, o facem din îndemnul și cu puterea Duhului Sfânt, pentru că altfel firea muritoare nu s-ar putea apropia de El (§3). Și noi avem datoria să cinstim și să sfințim prin viața noastră numele lui Dumnezeu cel sfânt și înfricoșător până și pentru puterile îngerești (§4), și cerând Împărăția așteptăm să vină vremea când va pieri diavolul și toată zidirea va împărăți în slava lui Hristos (§5), iar prin suprapunerea voii cerești cu a noastră vom transfigura lumea, pământul devenind cer (§6). Nu există nicio contradicție între îndemnul Mântuitorului de a nu căuta cele imediate și cererea pâinii, pentru că această hrană este Hristos Însuși, al Cărui Trup este frânt pentru păcatele noastre în fiecare zi, până ce vom dobândi desăvârșit, în ziua cea veșnică, hrana eternă (§7). Omul este rânduit săvârșitorul propriei iertări și devine etalonul milostivirii de care se va împărtăși la judecată (§8). De asemenea, ne rugăm ca nu cumva, fiind împinși de păcate, să ajungem în cursele ispitelor, iar Dumnezeu să ne abandoneze pentru că am căutat răul (§9), un rău generic care îl desemnează pe diavolul de care cerem să fim izbăviți (§10). Și cei ce se pregătesc de primirea Botezului sunt deja fii ai Bisericii și ai lui Dumnezeu prin credință, de aceea sunt îndemnați să se adreseze cu încredere

Tatălui, de la care vor dobândi moștenirea tuturor lucrurilor și cu care vor putea fi împreună veșnici, fără a fi vreodată puși în situația de a-și deplânge părintele defunct, precum fac copiii cu părinții biologici (§11).

Sermo LXXII

Natura omenească, slabă și neputincioasă, este întotdeauna cuprinsă de groază la simțirea prezenței dumnezeiești (§1), dar frica a fost înlăturată de afecțiunea care se manifestă prin Rugăciunea domnească (§2). Chemându-L Tată pe Dumnezeu, nu putem să nu ne mirăm de iconomia divină prin care am fost adoptați fii după har, dar în același timp ne obligăm să ne înălțăm sufletele și să ne armonizăm viețile cu intențiile Părintelui nostru (§3). Cerem sfințenia numelui ca acesta să stăruie în noi (§4), iar Împărăția o urmărim cu înfocare (§5). Unindu-se voia cerească cu cea de pe pământ, ajungem la o unificare firească a noastră întreolaltă și a noastră cu Dumnezeu (§6). Pâinea este Hristos, de care împărtășindu-ne acum, vom fi săturați și în eshaton (§7). Omul milostiv se întrece cu Dumnezeu Însuși în manifestarea iubirii pentru ceilalți oameni, dar în același timp dorește și să I se dăruiască cât a dăruit la rândul Său (§8). Ne rugăm, de asemenea, ca să nu se deschidă înaintea pașilor noștri cursele ispitelor (§9) și

cerem ca Dumnezeu să ne izbăvească de rău și să ne călăuzească la tot binele (§10).

Subtext

Dincolo de conținutul moral și doctrinar al acestor cuvântări se pot observa câteva detalii și particularități specifice comunității din Ravenna la mijlocul veacului al V-lea.

Întâi de toate avem textul rugăciunii *Tatăl nostru*:

	Pater noster, qui es in caelis,
1	*sanctificetur nomen tuum.*
2	*Veniat regnum tuum,*
3	*fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra.*
4	*Panem nostrum cotidianum da nobis hodie.*
5	*Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.*
6	*Et ne nos inducas in temptationem,*
7	*sed libera nos a malo.*

Remarcăm la a doua cerere (*vie împărăția Ta*) întrebuințarea formei „veniat”, în loc de mult mai popularul „adveniat”, pe care îl regăsim în marea majoritate a variantelor latine ale Rugăciunii domnești. Această substituție nu alterează sub nicio formă sensul rugăciunii, dar este o curiozitate și poate fi marca unei predilecții pentru simplitate de care episcopul Ravennei obișnuia adesea să dea dovadă. Doar că, spre deosebire de „adveni-

at”, care implică acțiunea de a veni, de a sosi, de a ajunge, verbul *venio* acoperă o paletă mai largă de nuanțe, precum ideea de a crește, de a se dezvolta.

O altă particularitate o reprezintă prezența adjectivului „cotidianum” (de fiecare zi) ca atribut pentru „pâinea noastră”, așa cum apare în varianta consemnată în *Itala* sau *Vetus Latina*, în vreme ce în *Vulgata* găsim „supersubstantialem” (de subzistență)[155]. De altfel, și citatele veterotestamentare, precum cele din Psalmi sau de la prorocul Avdie, capitolul 3, sunt redate tot după *Vetus Latina*. Aceasta este și o dovadă a faptului că traducerea Sfintei Scripturi realizată de Fericitul Ieronim (*Vulgata*), deși cunoscută, încă nu era normativă.

Un argument că Sfântul Petru apelează totuși și la Vulgata, și nu folosește doar versiunea de text din *Vetus Latina* pentru *Tatăl nostru*, reiese și din modul în care este formulată cea de-a șasea cerere, unde întâlnim structura „*Et ne nos inducas in temptationem*” (în omiliile 67 și 72 apare „*Et ne inducas nos in temptationem*”). Această versiune este specifică *Vulgatei*. Concluzia logică impusă de acest melanj de termeni și formulări în Rugăciunea domnească ar fi acela că la Ravenna, în prima jumătate a veacului al

---

155 În mod straniu, Fericitul Ieronim întrebuințează „supersubstantialis” doar în versiunea mateiană a Rugăciunii domnești, în vreme ce în pasajul paralel din Evanghelia de la Luca lasă pe mai departe *quotidianum.*

V-lea, circula o variantă proprie a rugăciunii *Tatăl nostru*, care era în uzul liturgic și pe care Sfântul Petru o folosește în virtutea tradiției locale deja conturate.

Pe de altă parte, este interesantă întrebuințarea verbului *induco*[156] fără alte construcții explicative, cum găsim de obicei în tradiția latină, care cunoaște 3 tipuri de variațiuni sau adaosuri la această cerere. A.J.B. Higgins[157] le clasifica astfel:

1. interpolarea atributivei „pe care nu o putem suport/îndura” (quam ferre non possumus)

---

[156] Fericitul Augustin folosește *infero* cu un sens similar: „Sexta, inquit, petitio: Et ne nos inferas in tentationem. Nonnulli codices habent, Inducas, quod tantumdem valere arbitror. Nam ex uno Graeco quod dictum est, εἰσενέγκῃς, utrumque translatum est. Multi autem precando ita dicunt: Ne nos patiaris induci in tentationem, exponentes quomodo dictum sit, Inducas: non enim per seipsum inducit Deus; sed induci patitur eum quem suo auxilio deseruerit, ordine occultissimo ac meritis. Causis etiam saepe manifestis dignum iudicat ille quem deserat et in tentationem induci sinat. Aliud est autem induci in tentationem, aliud tentari: nam sine tentatione probatus esse nemo potest, sive sibi ipsi, sive alii. Non ergo hoc oratur, ut non tentemur; sed ut non inferamur in tentationem; tamquam si quispiam, cui necesse est igne examinari, non oret ut igne non contingatur, sed non exuratur. Inducimur enim, si tales inciderint, quas ferre non possumus”. *De sermone Domini in monte*, 34, *PL* 34:1282.

[157] A.J.B. Higgins, „‘Lead Us not into Temptation’: Some Latin Variants”, în *The Journal of Theological Studies*, vol. 46, nr. 183/184 (1945), p. 179-183.

determinată de substantivul „ispită”, cum găsim la Sfântul Ilarie de Pictavium (non derelinquas nos in temptatione, quam sufferre non possumus)[158], Sfântul Ambrozie de Milano (et ne patiaris induci nos in tentationem, quam ferre non possumus)[159] și Fericitul Ieronim (ne inducas nos in tentationem, quam ferre non possumus)[160].

2. Interpolarea verbului *patior*, de care este determinat *induco*, inclus într-un nominativum cum infinitivo, având sensul de „nu îngădui să fim duși în ispită”, cum găsim la Tertulian (ne nos inducas in temptationem, id est, ne nos patiaris induci, ab eo utique qui temptat)[161], Sfântul Ciprian (et ne patiaris nos induci in temptationem)[162] și Sfântul Ambrozie (et ne patiaris induci nos in tentationem, quant ferre non possumus)[163].

---

[158] Sfântul Ilarie de Pictavium, *Tractatus in psalmum CXVIII*, 15, edit. A. Zingerle, *CSEL* 22, Viena, 1891, p. 369. Textul este completat de precizarea: „Fidelis este Deus, qui non permittat nos temptari supra quam possumus”.

[159] Sfântul Ambrozie de Milano, *De Sacramentis*, V. 4, 29, *PL* 16:473.

[160] Ieronim, *In Ezechielem*, XLVIII.16, *PL* 25:485.

[161] Tertulian, *De Oratione*, 8, *CSEL* 20, p. 186.

[162] Sfântul Ciprian al Cartaginei, *De Dominica Oratione*, 25, *CSEL* 3.1, p. 285.

[163] Sfântul Ambrozie de Milano, *De Sacramentis*, V. 4, 29, *PL* 16:473: „et ne patiaris induci nos in tentationem, sed

3. Înlocuirea verbului *induco* cu *derelinquo* sau *relinquo*, cum am văzut deja la Sfântul Ilarie, având sensul de abandon: „nu ne lăsa pe noi în ispită".

Fără să apeleze la vreunul dintre aceste adaosuri, parafrazări sau substituiri, Sfântul Petru Chrysologul îi conferă verbului *induco* sensul de abandon, așa cum găsim explicit menționat în tâlcuirile sale (LXVII.9, LXVIII.9, LXX.9, LXXI.9), arătând că prin cuvintele „ne duce" înțelegem de fapt că Dumnezeu nu face decât să-i lase pradă propriului arbitru (LXVII.9) și prea marii lor îndrăzneli (LXVIII.9) „pe cei ce merg cu încăpățânare spre lațurile ispitelor" (LXX.9) și îi abandonează „pe cei ce aleargă spre păcat" (LXXI.9).

Urmând acestei linii de interpretare, în ultimele decenii, în Biserica Romano-Catolică s-au putut constata modificări ale textului scripturistic, cum a fost, în limba spaniolă, trecerea de la „no nos metas en tentación" la „no nos dejes caer en tentación" (NVI, 1984) sau, ceva mai moderna formă, „No permitas que cedamos ante la tentación" (NTV, 2010). Acest înțeles a fost adoptat și la Conferința episcopilor italieni din anul 2002, care a revizuit textul Rugăciunii domnești,

---

libera nos a malo. Vide quid dicat: et ne patiaris induci nos in tentationem, quam ferre non possumus. Non dicit: non inducas in tentationem, sed quasi athleta talem vult tentationem quam ferre possit humana conditio".

publicat în Biblia editată în 2008, înlocuind cererea „non ci indurre in tentazione” cu varianta „non abbandonarci alla tentazione”. Această variantă a fost inclusă din 2019 și în noua ediție de *Messale Romano*. În decembrie 2017, episcopatul francez a operat o modificare similară a traducerii franceze, înlocuind forma „ne nous soumets pas à la tentation” cu „ne nous laisse pas entrer en tentation”[164]. La 25 ianuarie 2018, episcopatul german a refuzat să modifice textul, invocând motive de ordin exegetic, liturgic și ecumenic. Aceștia au argumentat că actuala formă exprimă mai bine convingerea că suntem purtați și răscumpărați de Atotputernicul Dumnezeu[165].

Revenind la cuvântările Sfântului Petru Chrysologul, mai trebuie să insistăm asupra momentului tâlcuirii Rugăciunii domnești, plasat înaintea administrării Botezului în Sâmbăta Mare sau în noaptea de Înviere. În acest sens avem la dispoziție câteva mărturii interne:

---

164 Hannah Brockhaus, „Holy See confirms changes to Italian liturgical translation of Our Father, Gloria”, în *Catholic News Agency* (7 June 2019) https://www.catholicnewsagency.com/news/holy-see-confirms-changes-to-italian-liturgical-translation-of-our-father-gloria-63355 (10 februarie 2021).

165 Greg Daly, „German hierarchy resists temptation to change Our Father translation”, în *Irish Catholic* (26 January 2018). https://www.irishcatholic.com/german-hierarchy-resists-temptation-change-father-translation/ (10 februarie 2021).

a) inițierea în sensurile rugăciunii *Tatăl nostru* pare să completeze rezumatul doctrinar sau *traditio symboli*, care s-ar fi petrecut cu puțin timp înainte: „Ați auzit cele ce trebuie crezute, preaiubiți frați, (și acum) ascultați modelul Rugăciunii domnești” (LXVII.1)[166]. Totuși, următoarea cuvântare (LXVIII.3) pare să indice că este ținută curând după *redditio symboli* sau reproducerea/rostirea solemnă în fața episcopului a mărturisirii de credință de către catehumen împreună cu nașul său în Vinerea Mare: „Iată cât de grabnic este răsplătită mărturisirea credinței, îndată ce tu Îl mărturisești pe Dumnezeu, Tatăl unicului Fiu, tu însuți ești adoptat ca fiu al lui Dumnezeu-Tatăl, ca să fii moștenitor al cerului”. Ceva și mai explicit este următorul pasaj din *Sermo* LXXI: „Iată întreita mărturisire a Treimii v-a înălțat pe voi din robia pământească la (starea de) odraslă cerească. Iată, credința care l-a numit pe Dumnezeu Tată, astăzi, l-a făcut Tată pentru voi pe Dumnezeu. Iată, glasul care L-a mărturisit pe Fiul lui Dumnezeu v-a adoptat și pe voi ca fii ai lui Dumnezeu. Iată, credința care l-a proclamat Dumnezeu pe Duhul v-a schimbat pe voi din esența muritoare a cărnii în esența vie a spiritului” (§2);

b) Repetiția lui „hodie” în exordiul cuvântărilor (LXVII.1, LXVIII.1, LXX.1, LXXII.1) și

---

166 Invitație foarte asemănătoare celei folosite de către Fericitul Augustin în *Sermo* 58, 1.1, și *Sermo* 59, 1.1.

în cuprinsul lor (LXVIII.2, LXIX.3, LXXI.2x2, LXXI.11x3) indică, dincolo de prezentul liturgic – acel „astăzi" etern –, un eveniment special concret, cu o semnificație aparte pentru catehumeni: „astăzi ești arătat mlădiță dumnezeiască [...] Astăzi este ziua înfierii, astăzi este vremea făgăduinței" (LXXI.11). Inevitabilitatea Botezului, săvârșit îndată după rostirea predicii, este sugerată și de graba cu care Sfântul Petru își curmă argumentația: „timpul nu îmi îngăduie să stărui prea mult asupra acestei frici: avântul nașterii cerești a celor ce se nasc nu poate fi oprit" (LXXII.2);

c) evidențierea calității de moștenitori („haeres" și „cohaeres") ai Împărăției cerurilor pe care o dobândesc ascultătorii, evident că în urma Botezului (LXVII.2, LXVIII.3, LXX.1-2, LXXI.2);

d) frecventele menționări ale catehumenilor și apelul la imaginea pruncilor încă nenăscuți ce pot încă din pântece să Îl numească Tată pe Dumnezeu, rostind *Tatăl nostru* (LXVII.11, LXVIII.3.11, LXXII.2): „Nimeni să nu se minuneze că cel încă nenăscut Îl numește Tată" (LXIX.6, LXX.3) sau „cel încă nenăscut Îl cheamă pe Tată, cere sfințirea, revendică Împărăția, dă legi celor pământești, face egale voile pământești cu cele cerești" (LXVIII.11). Totuși nu trebuie să uităm că această rugăciune ar fi putut fi încredințată doar catehumenilor ce se pregăteau de luminare, deci tot cu puțin timp înainte de primirea Botezului.

Kenneth Stevenson considera că putem citi printre rânduri resemnarea Sfântului Petru în fața realității pastorale: aceea că disciplina baptismală pe care o moștenise decăzuse[167] și de aceea devansează *traditio orationis dominicae*. Concomitent, este un argument că, în acest stadiu avansat al catehumenatului, cei încă nebotezați se rugau spunând rugăciunea *Tatăl nostru*. Astfel, pruncii lui Dumnezeu participă încă din pântece pe deplin la darurile de care se bucură cei gata născuți prin baia Sfântului Botez.

Roy Hammerling este de părere că episcopul Ravennei a simțit nevoia să-și apere poziția teologică inovatoare și de a aceea face trimitere la trei exemple biblice în apărarea afirmației sale că și catehumenii nebotezați participă pe deplin la viitoarea lor înfiere prin Botez[168]. Petru Chrysologul amintește aici reacția Sfântului Ioan Botezătorul care își recunoaște Ziditorul încă dinainte de a avea conștiință de sine (LXIX.6, LXX.3, LXXII.3) și lupta ce se dă între gemenii Fares și Zara în pântecele Tamarei (LXXII.3), respectiv între Iacov și Esau (Edom) în pântecele Rebecăi (LXIX.6, LXX.3, LXXII.3). În viziunea Sfântului Petru, filiația și, implicit, posibilitatea de a-L numi pe Dumnezeu Tată nu este condiționată de naștere, ci de chiar zămislirea lor în pânte-

---

167 Kenneth Stevenson, *Liturgy and Interpretation*.
168 Roy Hammerling, *The Lord's prayer*, p. 75-76.

cele Bisericii. Roy Hammerling concluzionează că la finele secolului al IV-la și începutul celui următor există o perioadă de schimbare a atitudinii episcopilor față de includerea Rugăciunii domnești în catehezele prebaptismale, cum o face Fericitul Augustin argumentând că *Tatăl nostru* este sămânța care încolțește în sufletele catehumenilor, pentru a se naște, prin Botez, creștini și fii îndreptățiți să-L numească Tată pe Dumnezeu[169]. Fără îndoială, Petru Chrysologul s-a confruntat și el cu provocările pastorale de la sfârșitul Antichității și a devansat transmiterea „rugăciunii perfecte"[170] în Postul Mare, înainte de administrarea Botezului, pentru a servi drept „model și regulă" pentru toate rugăciunile pe care aveau să le înalțe de acum „cei spre luminare".

Aparent simple în formă și în conținut, cele șase omilii la *Tatăl nostru* ale Sfântului Petru Chrysologul reprezintă o suită de tâlcuiri pe măsura Rugăciunii domnești: un veritabil „compendiu al învățăturilor lui Hristos", restrâns pentru a nu solicita memoria învățăceilor, și un suport eficient pentru a deprinde degrabă ceea ce este necesar unei credințe simple[171].

---

[169] *Ibidem*, p. 77.

[170] Simon Kistemaker, „Lord's Prayer in the First Century", în *Journal of the Evangelical Theological Society*, vol. 21: 4 (1978), p. 328.

[171] Sfântul Ciprian al Cartaginei, *De Dominica Oratione*, 28; *CSEL* 3.1, p. 286-287.

Aceste cuvântări, redate acum integral în limba română[172], ne pun în vedere că *Tatăl nostru* este nu doar un exemplu de comunicare cu Dumnezeu, ci și un model de a ne raporta la El, de a relaționa cu El, accentuând calitatea Lui de Tată iubitor și a noastră de copii ai Săi. Deși îi neglijăm conținutul, rostit la repezeală și mecanic, rugăciunea *Tatăl nostru* ne reamintește de fiecare dată cine este Dumnezeu pentru noi și cine ar trebui să fim noi în relație cu El, reîmprospătând în noi convingerea că a deveni fiii Săi după har este un adevărat privilegiu.

Sursa

Traducerea din latină a fost realizată după ediția critică publicată în volumul Petrus Chrysologus, *Sermonum collectio a Felice episcopo parata, sermonibus extravagantibus adiectis*, edit. Alejandro Olivar, în coll. *Corpus Christianorum Series Latina* (*CCSL*) 24A, p. 402-433, reluată în *Opere di San Pietro Crisologo. Sermoni*, vol. 2 [63-124], edit. Gabriele Banterle, Biblioteca Ambrosiana/Citta Nuova Editrice, Milano/Roma, 1997, p. 40-78.

---

172 Pasaje traduse din omiliile Sfântului Petru Chrysologul găsim și la Pr. Dr. Vasile Vlad, *Comentariile patristice la Tatăl nostru*, p. 435-462.

Omilia a LXVII-a
Întâia despre Rugăciunea domnească

1. Ați auzit cele ce trebuie crezute, preaiubiți frați, (și acum) ascultați modelul rugăciunii domnești. Hristos, Cel care a vrut să împlinească grabnic cele cerute, ne-a învățat să ne rugăm scurt. Oare ce nu va da celor ce cer El, Care S-a dat pe Sine celor ce nu I-au cerut acest lucru? Sau cât va întârzia să răspundă Cel care anticipează în cererile alcătuite dorințele celui ce se roagă? Îngerii sunt uimiți, cerul se minunează, pământul se înspăimântă, carnea nu poate îndura, auzul nu pricepe, mintea nu poate cuprinde, toate făpturile nu pot suporta ceea ce trebuie auzit astăzi. Eu nu îndrăznesc să spun, (dar) nu pot să tac. Dumnezeu să vă dăruiască (puterea) ca și voi să puteți și asculta și rosti (rugăciunea).

2. Oare ce este mai înfricoșător: faptul că Dumnezeu S-a pogorât pe pământ sau că v-a dat pe voi cerului? Că a intrat în tovărășia cărnii sau că vă face pe voi să intrați în comuniune cu dumnezeirea? Că acceptă El însuși moartea sau că v-a smuls pe voi din moarte? Că El însuși Se naște în starea voastră de robie sau că

vă naște pe voi liberi prin Sine? Că primește sărăcia voastră sau că vă face pe voi moștenitorii Săi, împreună-moștenitorii Unicului Său (Fiu)? Cu siguranță, mai înfricoșător este faptul că pământul a fost mutat la cer, faptul că omul este preschimbat în dumnezeire, faptul că starea de robie are drepturile puterii absolute. Dar oricare ar fi motivul înfricoșării, totuși faptul menționat nu este luat în considerare din pricina motivului, ci a Celui ce-l poruncește. Să ne apropiem, fiilor, de Cel pe Care milostivirea Îl strigă, iubirea Îl atrage, afecțiunea Îl invită. Cele dinlăuntru Îl simt pe Dumnezeu ca Tată, glasul răsună, limba grăiește, duhul strigă; tot ce e în noi răspunde harului, nu fricii, pentru că L-a preschimbat pe judecător în Tată, [întrucât și] El a vrut să fie iubit, nu temut.

3. *Tatăl nostru, Care ești în ceruri* (*Pater noster, qui es in caelis*). Când spui aceasta, să nu consideri astfel ca și cum El nu ar fi pe pământ, să nu-L concepi astfel ca și cum Cel care a cuprins toate ar fi limitat într-un loc. Ci înțelege că din cer este stirpea ta, al cărui Tată este crezut în cer, și străduiește-te să răspunzi Sfântului Tată viețuind în sfințenie. Fiu al lui Dumnezeu se dovedește pe sine cel care nu este întunecat de greșelile omenești, [ci] strălucește prin virtuțile dumnezeiești.

4. *Sfințească-se numele Tău* (*Sanctificetur nomen tuum*). Noi suntem neam al Aceluia pe care

Îl recunoaștem și prin nume. Ne rugăm deci ca numele Lui, care în Sine și prin Sine este sfânt, să se sfințească în noi. De fapt numele lui Dumnezeu fie este cinstit prin lucrarea noastră, fie este hulit prin faptele noastre. Ascultă-l pe apostolul ce zice: *Numele lui Dumnezeu, din pricina voastră, este hulit între neamuri* (*Rm* 2, 24).

5. *Vie împărăția Ta* (*Veniat regnum tuum*). Dar când nu a împărățit Dumnezeu? Cerem deci ca Cel care a împărățit întotdeauna prin Sine să împărățească acum în noi, ca și noi să putem împărăți în El. A domnit diavolul, a domnit păcatul, a domnit moartea, și (firea) muritoare a fost timp îndelungat captivă. Deci, împărățind Dumnezeu, cerem să piară diavolul, să dispară păcatul, să moară moartea, să fie luată prizonieră captivitatea, ca noi să împărățim liberi în viața veșnică.

6. *Fie voia Ta, precum în cer, așa și pe pământ* (*Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra*). Aceasta este Împărăția lui Dumnezeu, când în cer și pe pământ este o singură voie a lui Dumnezeu, când în toți oamenii Dumnezeu este mintea, Dumnezeu trăiește, Dumnezeu lucrează, Dumnezeu împărățește, Dumnezeu este totul, ca potrivit acelui (cuvânt) al apostolului să fie Dumnezeu *toate în* noi *toți* (*Col* 3, 11).

7. *Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi* (*Panem nostrum cotidianum da nobis hodie*). Cel care ni S-a dat nouă prin Tatăl,

Care ne-a adoptat pe noi drept fii, Care ne-a făcut moștenitori ai lucrurilor (Sale), Care ne-a ridicat pe noi prin nume, Care a dat pentru noi cinstea și Împărăția Sa, (Acela) însuși a statornicit să cerem pâinea de fiecare zi. În Împărăția cerului, între darurile divine ce (poate) cere sărăcia omenească? Oare un Tată atât de bun, atât de iubitor, atât de generos nu ar oferi pâine fiilor care i-ar cere-o? Și unde e acel (îndemn): *Nu vă îngrijiți de ce veți mânca sau ce veți bea sau cu ce vă veți îmbrăca* (*Mt* 6, 31). Astfel, (acum) poruncește să ceri lucrul la care interzicea să te gândești? [Ce poruncă] să ținem?[173] Tatăl ceresc ne încurajează ca noi, fiii cerești, să cerem pâinea cerească. (Hristos) Însuși a zis: *Eu sunt pâinea care s-a pogorât din cer* (*In* 6, 51). El Însuși este pâinea, Cel care S-a sădit în fecioară, dospit în carne, frământat prin patimire, copt în cuptorul mormântului, păstrat nealterat în biserici, oferit pe altare, Cel care oferă zilnic hrană cerească credincioșilor.

8. *Și ne iartă nouă greșeșile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri* (*Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*). Omule, dacă nu poți fi fără de păcat și vrei să ți

---

[173] Am citit *quid tenemus* în loc de *quatenus*. A se vedea și G. Böhmer, *Des heiligen Kirchenlehrers Petrus Chrysologus Erzbischofs von Ravenna ausgewählte Predigten. Aus dem Lateinischen übersetz*, BKV 43, Verlag Kösel & Pustet, Kempten-München, 1923, p. 78.

se ierte întotdeauna, iartă și tu întotdeauna; iartă atâtea câte vrei să ți se ierte; iartă tu, de atâtea ori, de câte ori vrei să fii iertat; ba chiar, întrucât vrei să ți se ierte tot, iartă tot. Omule, înțelege că trecând altuia cu vederea, ție îți dai iertare.

9. *Și nu ne duce pe noi în ispită* (*Et ne inducas nos in temptationem*). Pentru că, în acest veac viața însăși este ispită. *Încercare*, zice, *este viața omului* (*Iov* 7,1). Ne rugăm deci ca să nu fim abandonați alegerii noastre, ci în orice lucrare (Tatăl) să ne îngrădească pe noi cu afecțiunea părintească și să ne întărească pe calea vieții prin îndrumarea cerească.

10. *Ci ne izbăvește de rău* (*Sed libera nos a malo*). De care rău? Desigur că de diavolul, de la care provine orice rău. Ne rugăm să fim izbăviți de rău pentru că cel care nu se abține de la rău nu poate să se bucure de bine.

11. De ce mai iscodim cele despre Fiul lui Dumnezeu, Care rămâne întotdeauna în taina Tatălui, dacă până și cei încă nenăscuți, dacă cei cuprinși încă în pântece cer pâinea, așteaptă Împărăția? Dacă Biserica îi naște, nu este un lucru rațional, ci este o taină cerească. Cum ar putea rațiunea omenească să înțeleagă cum S-a aflat Fiul lui Dumnezeu în Dumnezeu Tatăl? Nu trebuie, nu trebuie judecată dumnezeirea în mod omenesc. Ai auzit (vorbindu-se) despre Dumnezeu: nu cugeta pământește, nici omenește. Ai auzit (vorbindu-se) despre Tatăl lui Hristos: cre-

de că (paternitatea) aceasta (este) prin substanță. Ai auzit (vorbindu-se) despre Tatăl tău: crede că (paternitatea) aceasta (este) prin har. Acela (Hristos) a fost considerat Fiu din întotdeauna [prin natura consubtanțială], ție doar ți s-a dat să fii fiu [prin har]. Deci astfel te știi pe tine fiu, (dar) neuitând că ești rob. Prin urmare, bucură-te că (ai fost) readus la asemănarea lui Hristos, ca să cunoști că ești întotdeauna supus lui Hristos.

Omilia a LXVIII-a
A doua despre Rugăciunea domnească

1. Condiția muritoare, însoțirea pământească, substanța noroioasă, suspendată între viață și moarte, tocită prin truda nesigură, consumată de pedepse, supusă prin natură putrezirii, nu reușește să înțeleagă, nu e în stare să aprecieze, nu cutează să-și imagineze, se teme să creadă ceea ce astăzi este silită să mărturisească. Slăbiciunea omenească nu poate găsi motivul pentru care ar fi meritat atâta har al darurilor lui Dumnezeu, așa mulțime de făgăduințe și generozitate a darurilor. Cred că profetul Avacum văzuse aceasta cu ochii minții când, cuprins de atâta spaimă din cele auzite, este astfel mânat de frică când zice: *Doamne, am auzit auzul Tău și m-am temut, am cugetat la lucrările Tale și m-am înspăimântat* (*Avc* 3, 2). S-a temut de ceea ce a auzit, nu pentru că un astfel de profet L-a ascultat doar atunci pe Domnul, ci pentru că atunci slujitorul Îl descoperă pe Domnul său și L-a auzit schimbat în Tată, nici nu s-a spăimântat contemplând zidirea acestei lumi, alcătuită astfel armonios din elemente diferite, ci pentru că, socotind atunci

lucrările atât de mari ale bunătății (divine) spre sine, a fost cuprins de cutremurul uimirii și de frică. *Am cugetat*, zice, *la lucrările tale și m-am înspăimântat* (*Avc* 3, 2). Este uimit (văzându-se) atunci pe sine adoptat ca fiu, după ce pierduse încrederea aceleiași servituți.

2. În sfârșit, ca să știți că profetul, eliberat într-un anume fel prin frică prin acest dar, a înțeles din auzirea cerească iubirea acestei rugăciuni, pe care dumnezeirea o revarsă asupra voastră astăzi și o face cunoscută, (fapt) pentru care a spus din nou: *M-am păzit*, zice, *și s-a înspăimântat lăuntrul meu la glasul rugăciunii buzelor mele* (*Avc* 3, 16). După ce simțise o astfel de generozitate a darului divin, (profetul) s-a păzit ca să nu se arate pe sine încă o dată, ca în paradis, un dușman, un inamic sau tâlhar. Devine mai alert, devine un paznic mai atent pentru sine, acela care, după pierderea unui privilegiu atât de mare, a simțit că a aflat comoara cerească, cum spune Pavel: *Purtăm comoara aceasta în vase de lut* (*2 Co* 4, 7). *M-am păzit și s-a înspăimântat lăuntrul meu* (*Avc* 3, 16). Prin „lăuntru” profetul numește aici adâncul inimii, pentru că, precum stomacul este hrănit și umplut cu alimente, astfel și inima este hrănită și umplută prin simțiri. *Și s-a spăimântat lăuntrul meu la glasul rugăciunii buzelor mele* (*Avc* 3, 16). Dacă înțelegerea inimii turnase glas în gură și a dat buzelor cuvinte, de ce se înspăimântă de jurămintele sale,

de dorințele sale, de ceea ce trebuia cerut? [Se înfricoșează] pentru că nu vorbise la îndemnul inimii sale, ci din inspirația Duhului dumnezeiesc. Ascultă-l pe Pavel care spune: *A trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile noastre care strigă: Avva, Părinte!* (*Ga* 4, 6). Transmițând spre cele dinlăuntru acea auzire, el se minunează că a dobândit atât, și s-au spăimântat toate cele dinlăuntrul omului. Pe merit a adăugat: *și a intrat tremur în oasele mele* (*Avc* 3, 16). Pentru că înseși cele dinlăuntru ale profetului s-au tulburat. *Și sub mine*, zice, *puterea mea e agitată* (*Avc* 3, 16). Ce înseamnă „sub mine”? Cât timp omul însuși și același, ridicat deja la înălțime prin har, zăcea dedesubt prin natura iniţială, nu putea nici puterea pământească să suporte puterea cerească. Muntele Sinai fumega deja când Dumnezeu a coborât în munte spre a da Legea; ce ar fi trebuit să facă carnea când a coborât Dumnezeu în carne aducând laolaltă harul cu carnea? Vine Tatăl pentru că omul (nu avea puterea) să-L primească pe Dumnezeu, nici slujitorul pe Stăpânul, și pentru că este credincios în cuvintele Sale (*Ps* 114, 13) Cel care a spus: *Deschide gura ta și o voi umple pe ea* (*Ps* 80, 11), deschideți acum gurile voastre, ca să se umple printr-o asemenea rugăciune și de un asemenea strigăt:

3. *Tatăl nostru, Care ești în ceruri* (*Pater noster, qui es in caelis*). Unde sunt cei ce nu se încred în făgăduința lui Dumnezeu? Iată cât de grabnic

este răsplătită mărturisirea credinței, îndată ce tu Îl mărturisești pe Dumnezeu, Tatăl unicului Fiu, tu însuți ești adoptat ca fiu al lui Dumnezeu-Tatăl, ca să fii moștenitor al cerului, (tocmai tu) care ai fost socotit (vrednic) de exil în paradis și pe pământ; și de aceea acum spui *Tatăl nostru Care ești în ceruri*, pentru că odinioară ți-a fost tată (Adam), cel care te-a dezlegat în tină, cel ce te-a dus pe tine și te-a târât spre temnița iadului. Cel care afirmă natura cerească a lui Dumnezeu-Tatăl nu cunoaște pământul, nu cunoaște iubirea cărnii, nu-L caută pe Tatăl în praf și nu permite în sine vreo toleranță a păcatului. Cel care se consideră pe el fiul lui Dumnezeu, prin lucrare, viață, purtare, cinste să răspundă unei astfel de obârșii, ca nu coborând din nou la cele pământești să se îndrepte spre însăși ofensa unui astfel de Părinte.

4. *Sfințească-se numele Tău* (*Sanctificetur nomen tuum*). Dacă numele lui Hristos (dă) vedere orbilor, alergare șchiopilor, sănătate slăbănogilor aflați în diferite neputințe, viață morților, și te sfințește pe tine însuți și toată făptura, în ce fel te rogi tu, omule, și ceri sfințenia numelui însuși? Pentru că de la Hristos ești numit creștin și, prin urmare, ceri ca privilegiul unui astfel de nume să fie întărit în tine cu consecințele cuvenite.

5. *Vie împărăția Ta* (*Veniat regnum tuum*). Cel ce păstrează astfel întru puterea Sa venirile Lui, Acela poruncește devotament, pretinde

cereri și caută pretutindeni rugăciuni. Credincios este acel soldat care însetează de prezența împăratului său, tânjește după împărăție, cere și dorește cu ardoare victoriile. Dar tu ceri aici ca Acela care va împărăți să vină pentru tine și în tine, în care diavolul (și-a făcut) fortăreață, moartea stăpânire, în care până și infernul a avut și își păstrează puterea. Deci să ne rugăm, prea iubiților, ca Hristos să domnească întotdeauna în ostașul său, ca ostașul să biruie întotdeauna în împăratul său.

6. *Fie voia Ta, precum în cer așa și pe pământ* (*Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra*). Fericită acea zi care unește, alătură și face egale voile pământești cu cele cerești, ca să fie una și aceeași voință între naturile diferite. Aceasta este pace sigură, armonie neclintită, stăruind prin har, când, prin rânduiala unicului Domn, (provenind) din familii diferite, firea devine una prin voință și aceeași (voință) este descoperită și prin simțire.

7. *Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi* (*Panem nostrum cotidianum da nobis hodie*). Cine ar cere pâinea vremelnică după (ce a cerut) Împărăția cerească? Dar (Hristos) vrea ca noi să cerem merindea zilnică a pâinii în taina Trupului Său, de unde am ajunge din această zi în ziua cea veșnică și la însăși masa lui Hristos, încât de vom începe aici gustarea (vom putea) să primim mai târziu acolo plenitudinea și toate săturările.

8. *Și ne iartă nouă greșeșile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri* (*Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*). Cel ce cere aceasta și nu slăbește datoriile, acela se învinuiește pe sine prin chiar rugăciunea sa. Celui care cere ca să îi fie astfel dată (iertarea), i se iartă atât cât iartă el însuși și dă după voia Domnului și Îl invită pe Dumnezeu în acest fel la înțelegere. Și îi este oferită (iertarea) celui care o oferă altuia, atât cât socotește pentru el însuși. Totuși, fraților, trebuie să fie iertate nu doar datoriile materiale, ci [și datoriile] tuturor pricinilor, vinelor, greșelilor. Omule, orice ai putea întâmpina iartă altuia când s-ar întâmpla să-ți greșească. Cel care trece cu vederea de bunăvoie celui ce greșește cere cu încredere iertarea păcatului său.

9. *Și nu ne duce pe noi în ispită* (*Et ne nos inducas in temptationem*). Este nevoie ca mulți să ceară aceasta în multe feluri, fraților, căci, încrezându-se în sine fragilitatea (omenească), cu prea mare îndrăzneală și netemându-se pentru sine, nici apreciind felul puterilor sale, să nu se afunde din neatenție în luptă. Prin urmare, Dumnezeu, (fiind) ofensat, îi predă ispitelor pe cei pe care i-a abandonat.

10. *Ci ne izbăvește de rău* (*Sed libera nos a malo*). Cel care imploră ca să fie eliberat de rău prin (intervenția lui) Dumnezeu înțelege în ceea ce-l privește că este de ajuns de umil și nici nu

își imaginează că poate fi salvat prin propriile eforturi.

11. Însemnați-vă (cu semnul crucii)! Înțelegeți, copilașilor, cât de mare este slava, cât de mare este puterea proprie celor desăvârșiți și puternici, când este descoperită atâta putere la zămislirea însăși și (este descoperită) atâta solemnitate la naștere. Cel încă nenăscut Îl cheamă Tată (pe Dumnezeu), cere sfințirea, revendică Împărăția, supune cele pământești[174], face egale voile pământești cu cele cerești și, (fiind) deja devotat, cere hrana[175] ca ostenelile să fie de folos. *Pâinea noastră*, zice, *cea de toate zilele, dă-ne-o nouă astăzi*. Fericiți sunteți voi, cei care ați început să biruiți (încă) înainte de luptă, să triumfați înainte de a trăi, să ajungeți în sânul Tatălui, în cămările Tatălui, înainte chiar să veniți la sânul mamei; să intrați în pășunea turmei înainte chiar să primiți tot laptele[176], să răsune cântecul cel vesel al izbânzilor înainte chiar să răspundă prin plânsul sugarilor. Adevărat a spus apostolul: *slăbiciunea lui Dumnezeu este mai tare decât puterea oamenilor* (*1 Co* 1, 20). Sau cine va putea să spună taina unei astfel de zămisliri, acolo unde fecioara mamă (Biserica) naște în lume în fiecare zi? Și nu îi lasă pe urmașii ei în osteneală, ci își trimite odraslele spre slava eternă.

---

[174] Dat iura terris – lit. dă legi celor pământești.

[175] Annonam – lit. rația de hrană.

[176] Sucum lactis totum – lit. întregul suc al laptelui.

Omilia a LXIX-a
A treia despre Rugăciunea domnească

1. Crezi, oare, că un piept muritor (poate) cuprinde mărimea iubirii Domnului pentru noi? Crezi, oare, că mintea înăbușită sub povara trupului pământesc (poate) înțelege și simți afecțiunea divină pentru noi? De fapt, orice podoabă a cerului care scânteiază, luminează, strălucește și orice [lucru] de pe pământ ce are miros în flori, are gust în fructe și bucură cele însuflețite, a fost făcut din dragoste pentru noi și a fost dedicat slujirii noastre. Dar, oricât de mari ar fi acestea, ele sunt de-a dreptul mici pentru a dovedi iubirea cerească pentru noi. Pentru noi începătoriile cerului, pentru noi puterile cerești, pentru noi domniile cerești, pentru noi cetele îngerilor luptă veghind neostenite. Dar acestea de până acum sunt mici și prea mici pentru a păzi în noi dumnezeiasca legătură și sunt pe atât de umile, pe cât este creatura inferioară Creatorului ei.

2. Dumnezeu nu (poate fi) contemplat prin aspect, văzut prin vedere, sesizat prin vreo simțire, accesibil cu mintea, nu poate fi cunoscut pe deplin nici măcar prin auz; ori de câte ori, în

orice fel S-a lăsat cuprins[177] de privirile omenești atât de diferit și de divers! Cât de mult Se arată și Se oferă tovărășiei și familiarității omenești când l-a făcut pe Noe părtaș sfatului Său și l-a prevenit că potopul este iminent pentru curățirea lumii și a încredințat toată lumea în sămânța mică a arcei în grija lui. Când sosește ca oaspete la Avraam, Cel invitat cu toată cinstea Se apropie, nu respinge cele oferite, ia cele puse pe masă ca și cum (ar fi) flămând și ostenit, și în schimbul contribuției dumnezeiești acceptă și primește (ospitalitatea) omenească ca și cum El ar avea nevoie (de așa ceva). Apoi membrele uscate ale bătrânului revin îndată la viață, se trezește pântece, deja sterp, stins al bătrâneții neroditoare, iar natura îngropată în cadavrul viu înviază spre a-L arăta pe Făcătorul său și cea care se încrezuse în unicul Ziditor dă naștere mai multor (urmași), deși vremea ei trecuse. Lui Moise se arată[178] în rug aprins și discută apoi cu robul cele ce trebuie făcute; (Dumnezeu) este pus să lucreze prin felurite minuni[179] în Egipt, și Se descoperă la porunca slujitorului, aduce sau ridică pedepsele și, în mare, valurile răzbunătoare arată prin ascultare cât de mare este (El) și câtă (putere)

---

177 Aptavit – lit. s-a acomodat, s-a ajustat, s-a potrivit.
178 Glomeratur – lit. a fost adunat într-o sferă, s-a lăsat cuprins (înghesuit).
179 Variis virtutibus – lit prin felurite (demonstrații) de putere.

a dat omului, când, secând adâncul, le permite celor credincioși (trecerea) prin val și, întărind apa, înfăptuiește zidul, oferă adăpost celor ce se eliberau și se năpustește asupra preacumplitului vrăjmaș, triumfând cu toată natura sa. Mă minunez că, prin împreună-locuire, Dumnezeu Se sălășluiește în taberele israelite, acum lovește cu fulgerul numeroase neamuri (păgâne), acum revarsă grindină, acum dărâmă (zidurile) prin zgomot cu sunetul trâmbițelor ca, fără înfruntare și fără vătămare, Dumnezeu să poarte oștile[180], cărora le merge înainte, spre victorii. S-a apropiat de nevoile lor, a împlinit cererile fiecăruia, apoi a răspuns la cele întrebate, a descoperit cele ascunse, a prezis cele viitoare, a dat la iveală cele căutate, a strâns laolaltă regatul, a dăruit puterile, a domolit ploile, a făcut pământurile mănoase, a împodobit unirile curate ale fiilor prin cinste și belșug. Dar El a crezut că totuși nu este de ajuns dacă nu a descoperit dragostea Sa pentru noi, împlinind doar cele favorabile și nesuferind chiar cele potrivnice. După toate, a intrat în lumea Sa ca un sărman, stă culcat în leagăn: astfel (devenit) om, El imploră prin plânsul Său, caută și cere iubirea ce ți-o poartă El însuși. Părintele tuturor te-a folosit pe tine drept părinte, Cel căruia I se supune tot abisul ți-a devenit ție supus, Cel de care se înspăimântă cele

---

180 Victrices acies – lit. victorioasele linii de luptă.

înfricoșătoare S-a temut, Cel spre care toate se refugiază a fugit, Domnul cerurilor este oaspete în casele păcătoșilor, Judecătorul nelegiuiților este hrănit cu pâine. Și ce să mai spunem multe? Stăpânul tuturor veacurilor este stăpânit, Ziditorul pământului este ținut în loc, Cel ce oferă cu generozitate iertarea omenirii este judecat, Cel ce cercetează inima este interogat, Cel ce dă și restaurează viața este pedepsit, Cel ce este învierea tuturor este îngropat, ca până și mintea întârziată a omului și chiar inteligența de ajuns de înceată să descopere, prin moartea Sa, iubirea lui Dumnezeu pentru omul care nu pricepuse, nici nu simțise iubirea din darurile nenumărate și mai înainte pomenite ale lui Dumnezeu pentru el. Deci Cel ce ne-a adus la existență și ne-a dăruit viața ne-a învățat și a ne ruga, pentru că Cel care a vrut să fie înduplecat prin chiar rugăciunea Sa a vrut să împlinească totul.

3. *Tatăl nostru, Care ești în ceruri* (*Pater noster, qui es in caelis*). Iată, omule, astăzi Hristos, ca să te facă pe tine Luiși împreună-moștenitor, prin glasul tău te-a adoptat fiu al lui Dumnezeu-Tatăl, când zice: *Tatăl nostru*. A vrut să devină însușirea puterii tale ceea ce este [în chip natural] însușirea demnității Sale, după (spusa) aceea a profetului: *Celor câți au crezut le-a dat puterea ca să fie numiți fiii lui Dumnezeu* (*In* 1, 12). Și încă poruncește a spune, ca să nu fie lucrarea îndrăznelii celui ce cere, ci a Dăruitorului. *Care*

ești în ceruri. Nu că nu ar fi pe pământ, ci vrea ca tu, care îl numești ceresc, să tinzi deja și să cauți spre natura cerească, ca să corespundă viața noastră unei astfel de obârșii, pentru ca purtările pământești să nu devină nevrednice de ceea ce natura dumnezeiască a dat și a împlinit deja.

4. *Sfințească-se numele Tău* (*Sanctificetur nomen tuum*). Nu (te rogi) ca prin rugăciunea ta să se sfințească (numele), ci ca numele să te sfințească pe tine. Dar, întrucât creștinul este numit așa datorită numelui lui Hristos, tu trebuie să ceri ca acest nume să se sfințească prin lucrarea ta și să fie cinstit în tine, deoarece, precum faima numelui aduce prin virtute atâta slavă, astfel și din nedreptățirea aceluiași nume se revarsă necinstea prin cei ce trăiesc cu răutate, cum spune apostolul: *Numele lui Dumnezeu este hulit între neamuri din pricina voastră* (*Rm* 2, 24). Și de fapt, fiilor, atunci batjocorește păgânul numele de creștin, când îl vede pe creștin că trăiește altfel decât mărturisește și decât este numit.

5. *Vie împărăția Ta* (*Veniat regnum tuum*). Tu nu ceri ca să vină Împărăția la Dumnezeu – Care o posedă de-a pururi –, ci ca să vină la tine cel ce nu o ai și să primești ceea ce Domnul îţi promite prin bunăvoința Sa, când spune: *Veniți binecuvântații Tatălui Meu, primiți împărăția care a fost gătită vouă de la întemeierea lumii* (*Mt* 25, 34). *Veniți binecuvântații*, nu a zis „să venim" (împreună); *primiți*, nu a zis „să primim" (împreună).

6. Nimeni să nu se mire că cel care încă nu s-a născut îl numește Tată (pe Dumnezeu), căci Ioan a săltat (*Lc* 1, 41) și Iacov s-a luptat în pântece [cu fratele geamăn] (*Gen* 25, 22). Cel prudent pricepe ce a putut împlini natura divină, dacă până și zămislirea omenească poate atâtea prin puterea lui Dumnezeu.

Omilia a LXX-a
A patra despre Rugăciunea domnească

1. Toate câte au fost consemnate despre cele spuse și făcute de Dumnezeu sunt miraculoase, sunt uimitoare, sunt înspăimântătoare pentru muritori, ba chiar sunt cutremurătoare pentru cele cerești. Dar nimic nu uimește cerul, nu înspăimântă pământul, nici nu îngrozește toate făpturile într-o asemenea măsură precum ceea ce ne veți auzi astăzi spunând. Robul îndrăznește să-L numească pe Stăpân Tată, osânditul Îl numește pe judecătorul său Părinte, (omul în) starea pământească se face pe sine fiu adoptiv prin glas, cel care a pierdut cele pământești se consideră moștenitor al dumnezeirii. Dar îndrăznim să zicem astfel, deoarece cel care spune nu se îndoiește de autoritatea celui ce poruncește[181]. De fapt, Cel care ne-a învățat pe noi să ne rugăm astfel a vrut (El) însuși ca noi să o spunem astăzi.

2. Și ce mirare dacă atunci i-a consacrat pe oameni drept fii ai lui Dumnezeu, când El însuși

---

[181] Într-o formă mai fidelă: întrucât, acolo unde autoritatea e însușirea celui ce poruncește, îndoiala nu e proprie celui ce spune.

S-a dat și S-a făcut[182] pe Sine Fiul Omului? Când a pogorât dumnezeirea la natura umană, atunci a mutat natura cărnii în (natura) dumnezeiască; când S-a făcut pe Sine părtaș celor pământești atunci l-a făcut pe om împreună-moștenitor Luiși al celor cerești. Sau ce fel de dragoste, ce fel de dar, ce fel de cinste a putut refuza omului, Cel care a luat asupra Sa tot ceea ce era propriu omului, fie păcat, fie moarte? Sau, oare, nu îl va avea pe om tovarăș la abundența Sa, Cel care S-a făcut tovarăș omului în cele potrivnice? Omule, astfel (fiind) iubit de Dumnezeu, întoarce-te spre Dumnezeu și dedică-te pe tine întreg spre slava Aceluia Care pentru tine pe Sine întreg S-a supus nedreptății tale și cu îndrăzneală numește Tată pe Cel care cu atâta dragoste [a dat] dovezi ca să înțelegi și să îți dai seama că este Părintele Tău.

3. *Tatăl nostru, Care ești în ceruri* (*Pater noster, qui es in caelis*). Nimeni să nu se minuneze că cel încă nenăscut Îl numește Tată; de la Dumnezeu se nasc cele ce se vor naște, iar cele viitoare sunt deja făcute de Dumnezeu. A făcut, zice, cele ce vor să fie (cf. *Ecc* 3, 14-15). Astfel, în pântece fiind, Ioan L-a simțit pe Făcătorul său și se arată vestitor mamei lui cel ce încă nu (era) conștient de propria viață. Astfel, Iacov se luptase înainte să se nască și a început să biruiască înainte de a trăi. Astfel, înaintea lui Dumnezeu există deja

[182] Aptavit – lit. s-a potrivit, s-a ajustat.

cei ce încă nu sunt (aduși la existență), pentru că ați fost aleși înainte de întemeierea lumii (cf *Ef* 1, 4). *Tatăl nostru care ești în ceruri.* Nu pentru că Acela nu e pe pământ, ci pentru ca tu, prin aceasta, să știi că tu ești mlădiță cerească. Iar dacă tu afirmi că ești fiul lui Dumnezeu, trăiește (atunci) ca un fiu al lui Dumnezeu, astfel încât să poți răspunde Părintelui prin fapta, viața, virtuțile (tale).

4. *Sfințească-se numele Tău* (*Sanctificetur nomen tuum*). Întrucât tu ești numit creștin de la Hristos, cere ca cinstea unui astfel de nume să fie sfințit în tine, deoarece numele lui Dumnezeu, Care este sfânt în Sine și prin Sine, fie se sfințește în noi, fie *este hulit între neamuri* (*Rm* 2, 24) prin fapta noastră.

5. *Vie împărăția Ta* (*Veniat regnum tuum*). El însuși zice: *Împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul vostru* (*Lc* 17, 21). Dacă este înlăuntrul nostru, de ce ne mai rugăm să vină? Este (înlăuntrul nostru) în credință, este în nădejde, este în așteptare, dar noi ne rugăm acum să vină în chip real. Și să vină pentru noi, nu pentru Acela care mereu domnește împreună cu Tatăl Său și mereu împărățește în Tatăl, ci să vină pentru noi. *Veniți binecuvântații Tatălui Meu, dobândiți împărăția care a fost pregătită pentru voi de la întemeierea lumii* (*Mt* 25, 34). Zicem: *Vie împărăția Ta*, ca astfel Dumnezeu să împărățească în noi, încât să înceteze stăpânirea morții, să înceteze stăpânirea

păcatului. *A împărățit*, zice, *moartea de la Adam până la Moise* (*Rm* 5, 14). Și în alt loc: *Să nu împărățească păcatul în trupul vostru cel muritor* (*Rm* 6, 12).

6. *Fie voia Ta, precum în cer, așa și pe pământ* (*Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra*). Acum, pe pământ, multe se petrec după voia diavolului, după ticăloșia lumii, după pofta cărnii, dar, cu adevărat, nimic nu se petrece în cer decât după voia Domnului. Prin urmare, întrucât diavolul a fost răpus, lumea înnoită, trupurile preschimbate, puterea morții distrusă, stăpânirea păcatului abolită, să cerem ca să fie una și aceeași voință a lui Dumnezeu în cer și pe pământ, în Dumnezeu și în oameni.

7. *Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi* (*Panem nostrum cotidianum da nobis hodie*). După Împărăția cerească nu ni se poruncește să cerem pâinea pământească, de vreme ce (Hristos) însuși ne-a interzis aceasta când a spus: *Nu vă îngrijiți de ceea ce veți mânca ori ce veți bea* (*Mt* 6, 31). Dar, întrucât El însuși e *pâinea care s-a pogorât din cer* (*In* 6, 59), să cerem și să ne rugăm ca, astăzi – adică în prezenta viață –, să primim de la ospățul sfântului altar spre hrana trupului și a minții, însăși pâinea prin care zilnic, adică continuu, vom fi vii în eternitate.

8. *Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri* (*Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nos-*

tris). Astfel zicând, omule, singur ți-ai rânduit felul îngăduinței și măsura iertării, tu, care de la Domnul ai cerut pentru tine să îți fie iertat atât cât vei ierta tu însuți semenului. Deci iartă întru totul ce ți s-a greșit, dacă tu însuți nu vrei să datorezi nimic Domnului pentru păcatele tale. Iartă-te pe tine în celălalt, dacă vrei să eviți pedeapsa răzbunătoare.

9. *Și nu ne duce pe noi în ispită* (*Et ne nos inducas in temptationem*). *Dumnezeu*, precum este scris, *nu ispitește pe nimeni* (*Mt* 6, 31), ci se spune că ar ispiti când îi abandonează pe cei ce merg cu încăpățânare spre lațurile ispitelor. Așa a căzut Adam în cursele ispititorului când a părăsit poruncile Ziditorului. Totuși (Hristos) a arătat de unde și de la cine este ispitit omul zicând astfel:

10. *Ci ne izbăvește de rău* (*Sed libera nos a malo*), adică de diavolul, care este autorul și sursa a tot răul. Diavolul a fost natură cerească, acum este duh al răutății, mai bătrân decât lumea, experimentat[183] în folosirea răului, foarte priceput în arta de a vătăma. De aceea încă nu este numit „cel rău”, ci „răul”, de la care provine tot ceea ce este rău. Prin urmare, omul nu se poate elibera prin propriile puteri de lanțurile cărnii cu care este legat. Deci noi trebuie să ne rugăm ca să ne izbăvească de diavol Dumnezeul nostru, Care L-a dat pe Hristos pe pământ ca să-l biruiască pe

---

[183] Tritus – lit. uzat, familiar.

diavol. Să strige, să strige omul către Dumnezeu, să strige: *Izbăvește-ne de rău*, ca să fim izbăviți de un astfel de rău doar prin Hristos, care biruie.

11. *Tatăl nostru care ești în ceruri*. În câteva cuvinte, Cel care este implorat ți-a oferit El însuși tema rugăciunii, subiectul cererii, măsura rugăminții, ca din aceasta tu să cuprinzi semnificația rugăciunii, să dobândești măsura cererii și, prin scurta învățătură, să înțelegi metoda foarte cuprinzătoare de a te ruga; și pentru că Împăratul însuși a împlinit, în același timp, și datoria apărătorului ca dovadă a iubirii Sale, ca să fie dictate rugăciunile cărora are să le răspundă El Însuși. Este îndepărtată toată șovăiala de a cere, ba chiar este câștigată toată încrederea de a dobândi (răspuns la cerere), de vreme ce Cel ce este rugat Se regăsește pe El însuși în rugăciuni. Frica să nu aibă loc acolo unde, prin intermediul afecțiunii, fiul dorește să ceară de la Tatăl cele ce sunt sfinte.

Omilia a LXXI-a
A cincea despre Rugăciunea domnească

1. Fraților, Cel care a dăruit vouă a crede, El v-a învățat pe voi și să vă rugați și a potrivit toată forma cererii în cuvinte puține, pentru că, atunci când își roagă tatăl, fiul nu se trudește (alcătuind) o rugăminte lungă. Precum nevoia îl împinge pe cel născut să se roage, astfel și iubirea Îl înduplecă pe Părinte ca să ofere. Deci Tatăl, Care a oferit de bunăvoie, arată nu atât că trebuie să fie rugat, cât ceea ce trebuie cerut, ca fiul să fie plăcut cerând cele drepte, de vreme ce ar putea să Îi displacă cerând cele nebunești. Ascultați pe Tatăl și credeți că voi sunteți deja fii, ca să puteți să obțineți fără ezitare cele ce le veți cere.

2. Astăzi se arată în voi de ce este în stare credința, ce poate (realiza) încrederea, (și) cât de importantă este mărturisirea ei. Iată, întreita mărturisire a Treimii v-a înălțat pe voi din robia pământească la (starea de) odraslă cerească. Iată, credința care L-a numit Tată pe Dumnezeu, astăzi L-a făcut Tată pentru voi pe Dumnezeu. Iată, glasul care L-a mărturisit pe Fiul lui Dumnezeu v-a adoptat și pe voi ca fii ai lui Dumnezeu. Iată, credința care l-a proclamat

Dumnezeu pe Duhul v-a schimbat pe voi din esența muritoare a cărnii în esența vie a spiritului. Cine se dovedește propovăduitor demn al unei bunăvoințe atât de mari? Dumnezeu-Tatăl îi învrednicește pe oameni [să fie] moștenitori, Dumnezeu-Fiul nu i-a desconsiderat pe robi [să fie] împreună-moștenitori, Dumnezeu-Duhul a asumat carnea care este părtașă dumnezeirii; cerul devine proprietatea celor pământești, și cei înrobiți celor dedesubt primesc stăpânire peste cele de deasupra, cum confirmă apostolul spunând: *Sau nu știți că îi vom judeca pe îngeri* (*1 Co* 6, 3). Deci voi, deși încă nenăscuți, chemați-L Tată pe Dumnezeu, ba chiar să credeți că ați fost deja desemnați fii, și luați aminte ca să aveți viața cerească, să aveți purtări dumnezeiești și chipul întreg al dumnezeirii să fie arătat pe chipul vostru, pentru că Tatăl ceresc îmbogățește prin darurile divine pe fiii care răspund odrăslirii, iar pe cei nevrednici[184] îi duce înapoi la supunerea față de pedeapsă.

3. *Tatăl nostru, Care ești în ceruri* (*Pater noster, qui es in caelis*). Conștiința de sclav ne-ar afunda și starea pământească ar fi destrămată dacă autoritatea Tatălui însuși, Duhul Fiului însuși, nu ne-ar îndemna pe noi spre acest strigăt. *A trimis*, zice, *Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile noastre care strigă: Avva, Părinte*

---

[184] Degenerantes – lit. decăzuți, degenerați, corupți.

(*Ga* 4, 6). Mintea ostenește, carnea nu face față celor dumnezeiești, dacă Dumnezeu, Care Însuși poruncește, nu ar împlini cele pe care poruncește să se facă. Când îndrăznește firea muritoare să Îl numească pe Dumnezeu Tată, dacă nu atunci când cele lăuntrice ale omului sunt însuflețite prin puterea cerească? *Tatăl nostru, Care ești în ceruri*. Omule, ce ai în comun cu pământul, tu care mărturisești că originea ta este cerească? Prin urmare, du o viață cerească în sălășluirea pământească, pentru că, dacă porți în tine cugetarea pământească, ofensezi cerul și aduci vătămare originii cerești.

4. *Sfințească-se numele Tău* (*Sanctificetur nomen tuum*). Noi cerem ca Dumnezeu să sfințească numele Său, care prin sfințenia sa izbăvește și sfințește toată făptura. Fraților, acest nume este ceea ce înspăimântă puterile cerești, este cel pe care (îngerii) îl poartă în slujirea cutremurătoare; acest nume este cel care pune pe fugă demonii, acesta singur este cel care dezleagă sufletele prinse prin sălbăticia diavolului, acest nume e cel care dă izbăvire lumii ruinate. Dar cerem ca numele lui Dumnezeu să se sfințească în noi prin lucrarea noastră. Numele lui Dumnezeu chiar e binecuvântat când noi lucrăm (binele), dar este hulit când lucrăm în chip rău. Ascultă-l pe apostol zicând: *Numele lui Dumnezeu din pricina voastră este hulit între neamuri* (*Rm* 2, 24). Cerem deci, cerem ca, pe cât numele lui Dumnezeu e

de sfânt, pe atât să dobândim și noi sfințenia lui în purtările noastre.

5. *Vie împărăția Ta* (*Veniat regnum tuum*). Astfel ne rugăm ca Împărăția lui Hristos să vină acum, de parcă nu ar fi fost dintotdeauna și n-ar exista și acum. Și atunci de ce (spune): *Împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul vostru* (*Lc* 17, 21)? Este înlăuntrul nostru prin credință, dar ne rugăm ca să vină aievea. Fraților, diavolul, prin felurітul fel al răutăților, prin diferitul meșteșug al înșelăciunii, tulbură forma lucrurilor, face confuze senzațiile și purtările oamenilor, se mânie cu idolii, se înfurie cu sacrilegiile, înșală prin auguri, minte prin divinație, înșală prin semne, păcălește prin stele, cucerește prin spectacole, asediază prin vicii, rănește prin păcate, vatămă cu greșelile, dărâmă prin disperare, atâta timp cât Împărăția lui Hristos se îndepărtează și lipsește de la noi. Deci noi cerem ca să vină vremea când, pierind autorul unui astfel de rău, toată lumea, toată făptura să împărățească și să biruie prin toată slava unicului Hristos și să ajungă la ceea ce urmează:

6. Ca, *precum în cer, așa și pe pământ* (*sicut in caelo et in terra*) să fie o singură voință a Domnului. Să devină cerul pământ, Dumnezeu viață, eternitatea timp, odihna patrie, inocența agonisire, nemurirea cinste, fecioria sărbătoare, Dumnezeu (să fie) totul. A adăugat:

7. *Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi* (*Panem nostrum cotidianum da nobis hodie*). După (afirmarea) paternității lui Dumnezeu, după sfințirea numelui Domnului, după (cererea) Împărăției cerului, ni se poruncește să cerem pâinea de toate zilele? Hristos nu a uitat[185], Hristos nu ne încredințează (cereri) contrare poruncilor Sale. El Însuși a zis: *Nu căutați ce veți mânca sau ce veți bea* (*Mt* 6, 31). Dar [cerem aceasta] pentru că El însuși este *pâinea care s-a pogorât din cer* (*In* 6, 59), Care este măcinat prin piatra de moară a Legii și a harului în făină, Care a fost frământat prin pătimirea crucii, Care a fost dospit prin marea taină a iubirii, Care a îndurat odihna[186] aluatului în mormânt, Care, ca să fie copt prin căldura divinității Sale, a mistuit El Însuși cuptorul iadului, Care zilnic este adus pe masă spre hrana cerească a Bisericii, Care este frânt spre iertarea păcatelor, Care îi hrănește pe cei ce-L mănâncă spre viață veșnică, această pâine cerem să ni se dea nouă astăzi, până ce ne vom bucura de ea în ziua veșnică.

8. *Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri* (*Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*). Omule, puterea iertării este în mâinile tale, legea bunăvoinței este în tine, tu ești rânduit săvârșitorul propriei iertări. Degeaba ceri iertarea

[185] Oblivioni non subiacet – lit. nu s-a supus uitării.

[186] Levamentum – lit. consolare, alinare.

tu, care neglijezi să fii indulgent cu altul. Omule, tu ai devenit etalonul milostivirii ce ți se va arăta; fă atâta milă, câtă cauți.

9. *Și nu ne duce pe noi în ispită* (*Et ne nos inducas in temptationem*). Înșelând privirea, fraților, ispita este cea care ascunde cele favorabile în cele rele, cele potrivnice în cele bune și duce ignoranța omenească în căderi meșteșugite. Deci ne rugăm ca nu cumva, împingându-ne păcatele, să ni se întâmple să cădem în cursele ispitelor. Și s-a spus că Dumnezeu „ne duce" când îi abandonează pe cei ce aleargă spre păcat.

10. *Ci ne izbăvește de rău* (*Sed libera nos a malo*). Aici „rău" îl indică pe autorul răului, adică pe diavolul. Deci cerem ca printr-o singură rugăminte să fim slobozi de toate relele împreună cu acest autor al răului.

11. Nimeni să nu fie mirat că rămâne în starea de robie când se declară pe sine fiu, astăzi ești arătat mlădiță dumnezeiască, (dar) nu ești avansat [la această stare]; vei cunoaște că ai dobândit nădejdea, nu realitatea concretă. Ascultă-l pe apostol: *prin nădejde v-ați mântuit. Dar nădejdea care se vede nu mai e nădejde. Cum ar putea nădăjdui cineva ceea ce vede? Iar dacă nădăjduim ceea ce nu vedem, așteptăm prin răbdare* (*Rm* 8, 24-25). Astăzi este ziua înfierii, astăzi este vremea făgăduinței. Ascultă, crede, așteaptă: crezi în Creditorul tău, Cel care a crezut în tine; așteaptă un pic ca să vină Cel care a răbdat mult

timp ca să vii tu. În privința făgăduinței dă răgaz Celui care ți-a dăruit totul ție, care erai dator. Sau de ce ești ostenit de nădejdea în Dumnezeu, când tot neamul oamenilor rezistă prin nădejde, trăiește prin credință? Plugarul nu ar cultiva niciodată trudind dacă nu ar spera [să aibă] la timp roada ostenelii sale. Călătorul nu ar întreprinde truda îndelungii călătorii dacă nu ar crede că va ajunge la destinație. Navigatorul nu s-ar avânta în nesiguranța mării dacă nu ar nădăjdui că va fi răsplătit prin câștigurile ce vor urma. Ostașul nu și-ar petrece toată vremea tinereții în pericole dacă nu ar spera la onorurile prea îmbelșugate ale bătrâneții. Fiul nu ar îndura vremea stăpânirii paterne dacă nu ar nădăjdui [să fie] moștenitor al averii părintești. Și tu, dacă deja te crezi fiu al lui Dumnezeu, precum (spune) profetul: *așteaptă, îmbărbătează-te, să se întărească inima ta și așteaptă* (*Ps* 26, 20) ca, prin puterea răbdării, să dobândești moștenirea lui Dumnezeu pentru credința așteptării. Ascultă-l pe apostol: *suntem fii ai lui Dumnezeu, dar încă nu se vede ce suntem; când El Se va arăta, noi vom fi asemenea Lui* (*1In* 3, 2). Și din nou: *viața voastră este ascunsă cu Hristos, întru Dumnezeu. Iar când Hristos, Care este viața voastră, Se va arăta, atunci și voi vă veți arăta întru slavă* (*Col* 3, 3-4). Fraților, fericiți sunt fiii lui Dumnezeu, pentru că vor dobândi moștenirea tuturor lucrurilor și nu vor vedea vremurile de doliu pricinuite de moartea Tatălui lor.

Omilia a LXXII-a
A șasea despre Rugăciunea domnească

1. Îngerii sunt uimiți, puterile cerești se înfricoșează, cerul nu pricepe, soarele nu vede, pământul nu suportă și toată făptura nu înțelege ceea ce vă voi spune astăzi cu mare teamă, ceea ce voi veți asculta acum cu groază, ba chiar veți rosti cu groază. Ce (poate face) în fața acestui [fapt minunat] inima muritoare, ce (poate face) în fața acestuia mintea slabă a omului, ce (poate face) în fața acestuia îngustimea priceperii omenești, ce (poate face) în fața acestuia suflul vocii omenești, ce (poate face) în fața acestuia limba omenească care degrabă va tăcea? Pavel, văzând acest lucru fără să-l vadă, l-a descoperit fără să-l destăinuie, zicând: *Cele ce nici ochiul nu a văzut, nici urechea nu a auzit, nici la inima omului nu s-au suit, pe acestea le-a gătit Dumnezeu celor ce-l iubesc pe El* (*1Co* 2, 9). Isaia deabia cuprinsese aceasta cu auzul său și încă se îndoiește că (așa ceva) ar putea ajunge la auzul oamenilor, zicând: Doamne, *cine va crede ceea ce noi am auzit* (*Is* 53, 1). Ieremia a înțeles acest lucru din auzul dumnezeiesc și pătimea nașterea simțirilor cerești, strigând: *Inima mea! Mă doare*

inima până în adânc! Tulburatu-s-a inima mea în mine (*Ier* 4, 19). Avacum a arătat acest lucru prin inspirația Duhului Sfânt, când zice: *M-am păzit și s-a spăimântat inima mea la glasul rugăciunii buzelor mele și a intrat tremur în oasele mele. Și sub mine puterea mea e agitată* (*Avc* 3, 16). Înălțat prin puterea lui Dumnezeu, a simțit că propria lui putere cedase.

2. Ar dura mult să descriu și să număr [momentele în care se manifestă] frica sfinților în fața acestei taine, (iar) timpul nu îmi îngăduie să stărui prea mult asupra acestei frici: avântul nașterii cerești a celor ce se nasc nu poate fi oprit. Deci vă zic și vă adresez cu glas pătrunzător ce răsună până în pântece și vă îndemn din imbold profetic ca, înainte să o vedeți pe mama voastră (Biserica), să-L chemați pe Tatăl acesteia, să vă îndreptați și să vă grăbiți spre împărăția Tatălui înainte de (a simți) dezmierdările mamei, să ajungeți la pâinea Tatălui înainte de a vă agăța de sânii mamei, ca să nu se înstăpânească asupra voastră nici dependența de mamă[187], nici vârsta precoce, ci în voi totul să fie corespunzător Tatălui dumnezeiesc, totul să se îndrepte spre Ziditorul ceresc.

3. *Tatăl nostru, Care ești în ceruri* (*Pater noster, qui es in caelis*). Aceasta este ceea ce mă temeam să spun, aceasta este ceea ce mă cutre-

[187] Necessitas matri – lit. nevoia de mamă.

muram să pronunț, aceasta este ceea ce starea propriei servituți nu îngăduia nimănui din cele cerești și din cele pământești să bănuiască: că ar putea apărea deodată o legătură atât de specială între cer și pământ, între carne și Dumnezeu, încât Dumnezeu [să fie] în om, omul în Dumnezeu, Stăpânul în rob, robul să fie preschimbat în fiu și să ajungă în chip de negrăit la înrudirea unică și eternă a dumnezeirii și a umanității, și prețuirea divinității pentru noi să fie atât de mare, încât făptura să nu poată ști de ce trebuie să se minuneze mai mult: de faptul că Dumnezeu S-a coborât pe Sine la robia noastră sau că ne-a dus grabnic la demnitatea dumnezeirii Sale. De aceea, omule, dumnezeirea se apropie de tine, de aceea este înflăcărată acum de atâta dragoste pentru tine, de aceea încă din pântece, prin glasul tău, Dumnezeu te-a adoptat ca fiu, de aceea El a vrut nu să te facă liber, ci să te nască, de aceea a eliberat natura însăși de dragul tău, ca nu (cumva) nașterea robiei de odinioară să îți provoace vreo pată sau vreun semn. O, voi fericiților, cărora v-a fost dat să stăpâniți încă dinainte de a vă naște, să împărățiți încă dinainte de a trăi, să ajungeți la slava lui Dumnezeu-Tatăl încă dinainte de a înțelege lipsa de valoare a propriei descendențe. Biserica, fericită mamă, care ne-a îngrijit pe noi atât, care rămâne fecioară, se minunează că v-a născut atât de mulți și în acest chip. Această naștere a fost oarecând prefigura-

tă de pildele înaintașilor. De aceea Iacov a dus luptă în pântece și a smuls victoria. De aceea, în pântecele Tamarei, gemenii s-au bătut pentru cinstea întâietății, au întârziat nașterea, nici n-au dorit să vadă lumină înainte să fie câștigători. De aceea a săltat Ioan și L-a întâmpinat pe Făcătorul său înainte să iasă din pântecele maicii; și copiii oamenilor astfel se luptă pentru Dumnezeu înainte ca să se nască pentru părinții lor, înainte să trăiască în lume. Ce este de mirare dacă mlădițele dumnezeiești ale Bisericii, dacă din pântece, lăstarul ei recunoaște deja înaintea lui Dumnezeu că este mlădiță cerească. *Tatăl nostru, Care ești în ceruri*. Apare uluirea: Hristos numește și recunoaște o mamă pe pământ de la pieptul lui Dumnezeu-Tatăl și omul numește și mărturisește din pântecele mamei pe Tatăl din ceruri. *Tatăl nostru, Care ești în ceruri*. Unde te-a purtat deodată harul, unde te-a luat degrabă natura dumnezeiască, încât încă, fiind în trup și pe pământ, ignori deja carnea și pământul zicând: *Tatăl nostru, Care ești în ceruri*. Deci cel care se crede și se mărturisește fiu al unui astfel de Tată să își potrivească viața cu obârșia, purtările cu Tatăl și să confirme prin minte și lucrare [starea] ce a rezultat prin mijlocirea naturii cerești.

4. *Sfințească-se numele Tău* (*Sanctificetur nomen tuum*). În orice caz, suntem numiți întru numele Aceluia al Cărui neam am început să fim și de aceea cerem ca să stăruie în noi sfințirea ace-

lui nume, ca privilegiul numelui să-i cinstească pe cei pe care un Tată atât de sublim i-a înălțat.

5. *Vie împărăția ta* (*Veniat regnum tuum*). Nu cerem (aceasta) Celui Căruia I-a lipsit vreodată Împărăția, ba din contră, El însuși este Împărăția și deține în Sine toată puterea Împărăției. Iar Cel care vrea ca noi să ajungem la slava promisă a Împărăției ne îndeamnă să cerem aceasta în toate rugăciunile, pe aceasta vrea s-o dorim cu toate puterile. Căci pe cât este de nesocotit cel care iscodește înrudirea, pe atât este de ignorant cel care nu cutează, nu se zbate și nu urmărește cu înfocare când țintește și stăruie spre Împărăția promisă.

6. *Facă-se voia Ta, precum în cer și pe pământ* (*Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra*). *Precum în cer și pe pământ*: atunci totul este deja cer, atunci singura rațiune a lui Dumnezeu îi îndrumă pe toți, atunci toți [vor fi] în Hristos *și Hristos în toți* (*Col* 3, 11), când toți pricep și împlinesc voia unicului Dumnezeu, când *toți [sunt] una* (*In* 17, 21), ba chiar toți (sunt) ai Unuia, când Unicul Duh al lui Dumnezeu trăiește în toți.

7. *Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi (Panem nostrum cotidianum da nobis hodie)*. Precum [citim] în psalm: *Binecuvântat Domnul zi de zi* (*Ps* 67, 20), astfel și aici: *Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi*. Prin „de toate zilele” înțelegem necontenit; pâi-

nea necontenită este aceea care a coborât din cer: *Eu sunt pâinea care s-a pogorât din cer* (*In* 6, 58). Deci este proprie fericirii veșnice această pâine de astăzi. Să trăim în prezent prin mâncarea din a cărei perenitate, pentru că e zilnică, vom fi săturați și în viitor.

8. *Și ne iartă nouă greșelile noastre precum și noi iertăm greșiților noștri* (*Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*). Din inima celui ce se roagă țâșnește izvorul iertării și orice fel de afecțiune rodește și se revarsă spre un altul se va reîntoarce spre iertare, de vreme ce el este îngăduitor cu sine atât cât iartă altuia. *Ne iartă nouă greșelile noastre precum și noi iertăm greșiților noștri*. Omul milostiv, care se întrece cu Dumnezeu în privința afecțiunii, are o putere suficientă, de vreme ce îi va fi dat atât cât a dat; dorește să i se dăruiască atât cât a dăruit. Omule, iertarea să fie întotdeauna în inima ta, dacă nu vrei să te temi de greșelile (tale).

9. *Și nu ne duce pe noi în ispită* (*Et ne inducas nos in temptationem*). Aceasta nu are nevoie de interpretare, pentru că ispita premerge diavolului și îi este slujitoare amară. Dar, câtă vreme suntem cuprinși în acest trup fragil, trebuie să cerem ca să nu se deschidă intrarea în fața ispitei, nici să nu-i fie lăsată diavolului liberă trecere.

10. *Ci ne izbăvește de cel rău* (*Sed libera nos a malo*). Iar însuși Domnul Dumnezeul nostru să ne izbăvească de rău și să ne călăuzească la tot binele.

„Lingua tantum brevis est suae mentis interpres”

În comparație cu operele omiletice ale Părinților Răsăriteni, cuvântările Sfântului Petru Chrysologul ar putea părea simple concepte sau schițe de predici nefinalizate. Vizibil plasați sub „domnia cantității”, de cele mai multe ori punem egal între mult și bun și, prin contrast, ceea ce este puțin devine lipsit de calitate. Mai ales când ne întâlnim cu omiliile episcopului de Ravenna – „atât de scurte ca extensiune și atât de nepretențioase și simple ca factură internă”[188] –, suntem tentați să le subapreciem, nerecunoscându-le valoarea în contextul în care au fost rostite.

Întâi de toate trebuie înțeles că stilul concis al Sfântului Petru, care se conduce după principiul *sermonis brevitas amica*, este impus de experiența și practica liturgică din Ravenna. Peter Sanlon consideră că timpul scurt alocat predicii era o trăsătură specifică comunității pe care o păstorea Petru Chrysologul[189], o regulă

[188] †Nicolae Corneanu, „Un mare predicator de limbă latină: Petru Hrisologul”, p. 173.
[189] Peter Sanlon, *Augustine's Theology of Preaching*, Fortress Press, Minneapolis, 2014, p. 12.

pe care se străduiește să o respecte curmându-și abrupt cuvântul cu făgăduința: „*Profunda post scrutabimur, quia communioni et moribus plus debemus*” (*Sermo* II.6). Am deduce din aceste „mores” că se referă la practicile liturgice și tradițiile locale specifice Ravennei sau bisericii în care slujea episcopul Petru.

Dar durata relativ scurtă de circa 15-20 de minute[190] a acestor tâlcuiri la Apostol ar putea indica și faptul că ele reprezentau câte un subansamblu al unui triptic omiletic pe care episcopul Ravennei îl rostea vreme de un ceas, după cum tot el afirmă: „scuzați-mă, fraților, dacă într-o perioadă scurtă de timp sau chiar într-o oră nu pot limpezi cele neclare” (*Sermo* CXII.1). În exordiul altei predici la *Epistola către Romani*, Petru Chrysologul prezintă și mai limpede această structură:

> „După ce am mângâiat sufletele și inimile voastre, lovind lăuta lui David cu plectrul și cadența înțelegerii duhovnicești, și [după ce] am pus înainte înfricoșătoarele fundamente ale răsunătoarei Evanghelii spre a trezi simțirile voastre, am considerat că trebuie să ne întoarcem degrabă la apostolica învățătură, ca ordinea celor trei părți ale cuvântării să păstreze și să pună înainte îndru-

---

190 Dragoș Boicu, „Trei omilii (LX-LXII)”, p. 210. A se vedea și Pr. Radu N. Vasile, „Studiu introductiv”, p. 18-19.

> marea aducătoare de mântuire a învățăturii Bisericii. Căci și cântarea eliberează sufletele de truda continuă și autoritatea evanghelică întărește și îndeamnă mințile la efort, iar vigoarea apostolică nu permite ca simțirile noastre să se îndepărteze de pe calea cea dreaptă și să rătăcească" (*Sermo* CXV.1).

De aici rezultă că *tripartitus ordo sermonis* este alcătuită din tâlcuirea Psalmilor (Daviticam citharam), a pericopei evanghelice (intonans evangelium), dar și o interpretare a apostolului (Apostolicum magisterium)[191]. Rămâne încă de stabilit dacă piesele acestui triptic omiletic aveau o ordine fixă sau puteau fi reordonate în funcție de prioritățile pastorale ale momentului. Spre această idee ne conduce afirmația din încheierea altei omilii la Romani:

> „Aș vrea, fraților, să adresez câte o cuvântare la fiecare cuvânt al apostolului, dar întrucât prelegerea îndelungată provoacă plictiseala celui ce ascultă și (pentru că) nu putem să mai tăcem cu privire la virtuțile evanghelice, dragostea (voastră) să găsească acceptabil faptul că închei lectura de față cu o cuvântare succintă" (*Sermo* CXX.9).

Din acest pasaj deducem că tâlcuirea la Apostol a fost adresată înainte de explicarea pe-

---

191 Peter Sanlon, *Augustine's Theology of Preaching*, p. 12.

ricopei evanghelice. Exordiul unei omilii (VI.1) la Psalmul 99 face tranziția de la o predică la Fiul risipitor (cel mai probabil Sermo III sau V). Deci structura tripticului era destul de fluidă și nu putem exclude nicio eventuală intercalare a lecturilor scripturistice între respectivele cuvântări.

În ceea ce privește stilul omiletic al Sfântului Petru Chrysologul se poate observa că spre deosebire de predicatorii orientali, el nu epuizează ultimul sens ce poate fi extras din textul ales, cum fac autorii răsăriteni, ci preferă o abordare superficială, limitată deliberat la evidențierea câtorva elemente prin antiteze sau analogii pentru a întipări „în mintea ascultătorilor săi un singur adevăr, fără să-i solicite peste măsură"[192]. Ceea ce îl interesează pe episcopul latin este claritatea mesajului într-o construcție elegantă, dar succintă. Și acesta este motivul pentru care își merită supranumele de *Chrysologos* sau *Cuvântul de aur*.

O suprapunere a acestor două elemente, concizia și dorința de a preda o învățătură simplă și ușor de reținut, poate fi constatată și în cazul celor două serii de omilii dedicate tâlcuirii Simbolului de Credință și Rugăciunii domnești.

Aparent simple în formă și în conținut, aceste două suite de predici sunt de fapt sinteze menite să fie foarte accesibile catehumenilor, care încă nu au ajuns la un grad prea înalt de inițiere

---

192 Pr. Radu N. Vasile, „Studiu introductiv", p. 19.

în doctrina creștină. Expunerea învățăturii de credință este o provocare chiar şi pentru catehet, care lasă de-o parte explicarea logică-rațională pentru a evidenția caracterul de taină al unor puncte de doctrină, nepătrunse nici măcar de către creștinii cei mai inițiați. Cu atât mai mult se dovedește dificilă transpunerea lor în cuvinte, căci „limba este un tălmaci neputincios al propriei minți". De aceea Sfântul Petru apelează la un model simplificat care este un veritabil „compendiu al învățăturilor lui Hristos", restrâns anume pentru a nu solicita memoria ascultătorilor, și un suport eficient pentru a deprinde degrabă ceea ce este necesar unei credințe simple.

Departe de a fi desuete, *Omiliile la Crez* sunt repere care reamintesc semnificațiile teologice ale rezumatului doctrinar pe care îl rostim uneori cu superficialitate, pierzând din vedere unitatea învățăturii, rugăciunii și a trăirii. În mod analog, *Omiliile la Rugăciunea domnească* scot în evidență faptul că *Tatăl nostru* este nu doar un exemplu de comunicare cu Dumnezeu, ci și un model de a ne raporta la El, de a relaționa cu El. Cuvântările Sfântului Petru accentuează calitatea lui Dumnezeu de Tată iubitor și a noastră de copii ai Săi, reîmprospătând în noi convingerea că a deveni fiii Săi după har este un adevărat privilegiu.

Abrevieri

CCSL – *Corpus Christianorum Series Latina*
CSEL – *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*
GCS – *Griechische Christliche Schriftsteller*
PSB – *Părinţi şi Scriitori bisericeşti*
PL – *Patrologiae Cursus Completus, Series Latina*
PG – *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*
PO – *Patrologia Orientalis*

Bibliografie

Izvoare

- *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, Ed. IBMBOR, București, 1999.
- Agnellus, *Liber Pontificalis Ecclesiae Ravennatis*, edit. O. Holder-Egger, în Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI-IX, Hanover, 1878.
- Agnellus of Ravenna, *The book of pontiffs of the church of Ravenna*, translated with an introduction and notes by Deborah Mauskopf Deliyannis, The Catholic University of America Press, Washington, D.C., 2004.
- Ambrozie al Mediolanului, *Epistulae*, *PL*, vol. 17, edit. J.-P. Migne, Paris, 1845.
- Ambrozie al Mediolanului, *De sacramentis libri sex*, *PL*, vol. 16, edit. J.-P. Migne, Paris, 1845.
- Augustin, *De sermone Domini in monte*, ed. A. Mutzenbecher, *CCSL* 35, Brepols, Turnhout, 1967.
- Augustin, *De sermone Domini in monte, PL*, vol. 34, edit. J.-P. Migne, Paris, 1865.
- Augustin, *Sermones*, *PL*, vol. 38, edit. J.-P. Migne, Paris, 1865.
- Sant'Agostino, *La fede cristiana*, traduzione di Antonio Pieretti & Federico Cruciani, Citta Nuova Editrice, Roma, 1998.

- Augustin, *Despre credință și Crez*, trad. de Miruna Tătaru-Cazaban și Bogdan Tătaru-Cazaban, EIBMBOR, București, 2010.
- *Barhadbshabba Arbaya*, *Histoire ecclésiastique*, în *PO*, vol. 9, edit. F. Nau, Paris, 1913.
- Ciprian al Cartaginei, *Ad Donatum*, edit. M. Simonetti, în *CCSL* 3A, 1976.
- Ciprian al Cartaginei, *De Dominica Oratione*, edit. G. Hartel, *CSEL* 3.1, Viena, 1868.
- Ciprian al Cartaginei, *Despre Rugăciunea domnească*, traducere de Prof. Nicolae Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol și David Popescu, *PSB* 3, EIBMBOR, București, 1981.
- Epiphanius, *Adversus Haereses*, edit. Karl Holl, în *GCS*, vol. 37 [haer. 65-80], Leipzig, 1933.
- Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, trad. Pr. Prof. Dumitru Fecioru, EIBMBOR, București, 2003.
- Chiril al Ierusalimului, *Catecheses mystagogicae*, *PG*, vol. 33, edit. J.-P. Migne, Paris, 1857.
- *Sancti Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi Commentarii in Lucae Evangelium*, edit. Robert Payne Smith, Oxford, 1858.
- Cyril of Alexandria, *Commentary on Luke*, translated by de Robert Payne Smith, Oxford, 1859.
- Grigorie de Nyssa, *De oratione dominica*, *PG*, vol. 44, edit. J.-P. Migne, Paris, 1858.
- Grigorie de Nyssa, *Scrieri*, partea I, traducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae și Pr. Ioan Buga, *PSB* 29, EIBMBOR, București, 1982, republicată în extras: Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre Rugăciunea domnească*, EIBMBOR, București, 2009.
- Ieronim, *Homiliae XIV In Ezechielem*, *PL*, vol. 25, edit. J.-P. Migne, Paris, 1845.

- Ilarie de Pictavium, *Tractatus in psalmum CXVIII*, ed. A. Zingerle, *CSEL* 22, Viena, 1891.
- Ioan Gură de Aur, *Homiliae super Matheum*, *PG*, vol. 57, edit. J.-P. Migne, Paris, 1862.
- Ioan Gură de Aur, *Scrieri*, partea a III-a, *Omilii la Matei*, *PSB* 29, trad. Pr. Prof. Dumitru Fecioru, EIBMBOR, București, 1994.
- *Itinerarium Egeriae*, în Marin M. Braniște, „Însemnările de călătorie ale peregrinei Egeria, sec. IV – teză de doctorat", în *Mitropolia Olteniei*, nr. 4-6/1982, p. 317-382.
- Origen, *De oratione*, în P. Koetschau (ed.), *Origenes Werke*, vol. 2. *Griechische Christliche Schriftsteller* (*GCS*) 3, Hinrichs, Leipzig, 1899.
- Origen, *Scrieri alese*, partea a II-a, *PSB* 7, trad. Pr. Prof. Teodor Bodogae, EIBMBOR, București, 1982, p. 199-290.
- Tyrannius Rufinus, *Historiae ecclesiasticae libri duo*, în *Patrologiae Cursus Completus*, *Series Latina*, vol. 21, edit. J.-P. Migne, Paris, 1848.
- Tyrannius Rufinus, *Commentarius in symbolum apostolorum*, în *Patrologiae Cursus Completus*, *Series Latina*, vol. 21, edit. J.-P. Migne, Paris, 1848
- Tyrannius Rufinus, *A commentary on the Apostles' Creed*, translated and annotated by J.N.D. Kelly, London, 1955.
- Teodor de Mopsuestia, *Liber ad Baptizandos*, în A. Mingana, *Commentary of Theodore of Mopsuestia on the Lord's Prayer and on the Sacraments of Baptism and the Eucharist*, Woodbrooke Studies, 6, Cambridge, 1933.
- Tertulian, *De oratione*, ed. A. Reifferscheid & G. Wissowa, *CSEL* 20, Viena, 1890.

- Tertulian, *Despre rugăciune*, traducere de Prof. Nicolae Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol și David Popescu, *PSB* 3, EIBMBOR, București, 1981, 229-246.

Ediții și traduceri ale textelor Sfântului Petru Chrysologul

- Petrus Chrysologus, *Sermonum collectio a Felice episcopo parata, sermonibus extravagantibus adiectis*, edit. Alejandro Olivar, *CCSL* 24, 24A, 24B, Brepols, Turnhout, 1975-1982.
- Petrus Chrysologus, *Sermones*, în *PL*, vol. 52, edit. J.-P. Migne, Paris, 1859.
- *Opere di San Pietro Crisologo. Sermoni*, edizione bilingue, vol. 1 [1-62bis] și vol. 2 [63-124], edit. Gabriele Banterle, Biblioteca Ambrosiana/Citta Nuova Editrice, Milano / Roma, 1996-1997.
- *Saint Peter Chrysologus selected sermons and Saint Valerian Homilies*, translated by George E. Ganss, The Catholic University of America Press, Washington D.C., 1953.
- Archbishop of Ravenna Peter, *Selected Sermons*, Volume 2, translated by William B. Palardy, The Catholic University of America Press, Washington D.C., 2004
- Sfântul Petru Hrisologul, *Omilii tematice*, traducere din limba latină și studiu introductiv de Pr. Radu N. Vasile, Anastasia, București, 1999.
- G. Böhmer, *Des heiligen Kirchenlehrers Petrus Chrysologus Erzbischofs von Ravenna ausgewählte Predigten. Aus dem Lateinischen übersetz*, BKV 43, Verlag Kösel & Pustet, Kempten-München, 1923.

- Simone Assemani, *Illustrazione della Patena mistica creduta di S. PierGrisologo la quale si conserva nella chiesa cattedrale d'Imola*, Padova, 1814.
- Karl Baus, Hans-Georg Beck, Eugen Ewig, Hermann Josef Vogt, *The Imperial Church from Constantine to the Early Middle Ages*, translated by Anselm Biggs, Burns & Oates, London, 1980.
- Daniel Benga, *Cred, mărturisesc și aștept viața veșnică. O istorie teologică a Simbolului Niceo-Constantinopolitan*, Basilica, București, 2013.
- Dragoș Boicu, *Împăratul teodosian –patronul universalismului roman și al ecumenicității Bisericii*, Doxologia, Iași, 2018.
- Deborah Mauskopf Deliyannis, *Ravenna in Late Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
- Karl Christian Felmy, *De la Cina de Taină la Dumnezeiasca Liturghie a Bisericii Ortodoxe. Un comentariu istoric*, trad. Pr. Prof. Ioan I. Ică, Deisis, Sibiu, 2004.
- August Hahn, *Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der alten Kirche*, Breslau, 1842.
- Guy Halsall, *Barbarian Migrations and the Roman West*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
- Roy Hammerling, *The Lord's prayer in the early church: the pearl of great price*, Palgrave Macmillan, New York, 2010.
- Kenneth G. Holum, *Theodosian Empresses. Women and Imperial Dominion in Late Antiquity*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles/Oxford, 1982.

- Dariusz Kasprzak OFMCap, *The Pastors of the 5th Century. A Comparative Study of the Pastoral Works of St. Peter Chrysologus and Salvian of Marseilles*, The Pontifical University of John Paul II in Krakow, Krakow, 2017.
- Ferdinand Kattenbusch, *Das apostolische Symbol: Die Grundgestalt des Taufsymbols*, Hinrichs, 1894.
- J.N.D. Kelly, *Early Christian Creeds*, Longman, London, [3]1972.
- Alejandro Olivar, *Los Sermones de San Pedro Crisologo. Estudio critico*, Abadia de Montserrat, 1962.
- Jaroslav Pelikan, *Credo. Ghid istoric și teologic al crezurilor și mărturisirilor de credință în tradiția creștină*, trad. Mihai-Silviu Chirilă, Polirom, Iași, 2010.
- Girolamo Rossi, *Hieronymi Rubei Historiarum Rauennatum libri decem*, Veneția, 1590.
- Juan Francisco Bernardo Maria de Rubeis, *Dissertationes duae de vetustis liturgicis aliisque sacris ritibus, qui vigebant olim in aliquibus Forojuliensis provinciae ecclesiis*, Veneția, 1754.
- Juan Francisco Bernardo Maria de Rubeis, *Dissertationes variae eruditionis*, Veneția, 1762.
- Peter Sanlon, *Augustine's Theology of Preaching*, Fortress Press, Minneapolis, 2014.
- Gina Luminița Scarlat, *Comentarii la simbolurile de credință*, Editura Andreiana, Sibiu, 2011
- Klaus Bernhard Schnurr, *Hören und handeln*, Herder, Freiburg, 1985.
- Hagith Sivan, *Galla Placidia: the last Roman empress*, Oxford University Press, New York, 2011.
- Kenneth Stevenson, *Liturgy and Interpretation*, SCM Press, London 2011, ebook.

- Robert F. Taft, *A History of the Liturgy of St. John Chrysostom. V: The Precommunion Rites*, Pontificio Istituto Orientale, Roma, 2000.
- James Ussher, *De Romanae ecclesiae symbolo apostolico*, în *The Whole Works of the Most Rev. James Ussher, D. D., Lord Archbishop of Armagh and Primate of All Ireland*, Vol. VII, edit. Charles Richard Elrington, Hodges, Smith, and Company, 1864.
- Pr. Dr. Vasile Vlad, *Comentariile patristice la Tatăl nostru în Biserica primelor cinci secole. Perspectiva morală*, EMIA, Deva, 2005.
- Liuwe H. Westra, *The Apostles' Creed*. Origin, History and Some Early Commentaries, Brepols, Turnhout, 2002.

Studii și articole

- Antonia Atanassova, „Orthodox Women's Defense of the Theotokos: The Case of Empress Pulcheria and the Council of Ephesus", în *Philanthropy and Social Compassion in Eastern Orthodox Tradition: Papers of the Sophia Institute Academic Conference*, New York, 2010, p. 137-143.
- F.J. Badcock, „The Old Roman Creed", în *The Journal of Theological Studies* 23, no. 92 (1922), p. 362-389.
- G.J. Bahr, „Use of the Lord's Prayer in the Primitive Church", în *Journal of Biblical Literature*, vol. 84, no. 2 (1965), p. 153-159.
- Daniel Benga, „Simbolul Apostolic", în *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Basilica, București, 2019, p. 837.
- Andrea Bizzozero, „Peter Chrysologus", în Anthony Dupont, Shari Boodts, Gert Partoens, Johan

Leemans, *Preaching in the Patristic Era: Sermons, Preachers, and Audiences in the Latin West*, Brill, Leiden & Boston, 2018, p. 403-429.

- Dragoș Boicu, „Trei omilii (LX-LXII) ale Sfântului Petru Chrysologul despre Crezul Apostolic", în *Revista Teologică*, nr. 4/2020, p. 208-230.
- Idem, „A opta omilie despre Simbolul de Credință (LXIIA) a Sfântului Petru Chrysologul (CPL 229a)", în *Anuarul Academic al Facultății de Teologie din Sibiu*, vol. 2018-2019, Sibiu, 2019, p. 51-61;
- Idem, „Cele șase omilii (LXVII-LXXII) la Rugăciunea domnească ale Sfântului Petru Chrysologul", în *Revista Teologică*, nr. 1/2021, p. 210-242.
- Timothy N. Boyd, „The Churches' Use of the Lord's Prayer", în *Biblical Illustrator*, vol. 39, no. 1 (2012), p. 58-61.
- Jean-Paul Bouhot, „Une ancienne homélie catéchétique pour la tradition de l'oraison dominicale", în *Augustinianum*, vol. 20 (1980), p. 69-78.
- Hannah Brockhaus, „Holy See confirms changes to Italian liturgical translation of Our Father, Gloria", în *Catholic News Agency* (7 June 2019) https://www.catholicnewsagency.com/news/holy-see-confirms-changes-to-italian-liturgical-translation-of-our-father-gloria-63355 (10 februarie 2021).
- Enrico Cirelli, „Roma sul mare e il porto augusteo di Classe", în Federica Boschi (ed.), *Ravenna e l'Adriatico dalle origini all'eta romana*, Ante Quem, Bologna, 2013, p. 109-123.
- Nicolae Corneanu, „Un mare predicator de limbă latină: Petru Hrisologul", în idem, *Studii patristice. Aspecte din vechea literatură creștină*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1984, p. 168-174.

- Salvatore Cosentino, „The Structural Features of Ravenna's Socioeconomic History in Late Antiquity", în idem (ed.), *Ravenna and the traditions of late antique and early Byzantine craftsmanship. Labour, Culture, and the Economy*, DeGruyter, Berlin/Boston, 2020, p. 59-82.
- *Greg Daly,* „German hierarchy resists temptation to change Our Father translation", în *Irish Catholic (26 January 2018). https://www.irishcatholic.com/german-hierarchy-resists-temptation-change-father-translation/ (10 februarie 2021).*
- Beatrice Pier Franco, „On the Meaning of 'Profane' in the Pagan-Christian Conflict of Late Antiquity: The Fathers, Firmicus Maternus and Porphyry before the Orphic 'Prorrhesis' (OF 245.1 Kern)", în *Illinois Classical Studies*, vol. 30, 2005, p. 137-165.
- Karlfried Froehlich, „The Lord's Prayer in Patristic Literature", în Roy Hammerling (ed*.), A history of prayer: the first to the fifteenth century*, Brill, Leiden / Boston, 2008, p. 59-77.
- A.J.B. Higgins, „„Lead Us not into Temptation': Some Latin Variants", în *The Journal of Theological Studies*, vol. 46, no. 183/184 (1945), p. 179-183.
- Kenneth G. Holum, „Pulcheria's Crusade A.D. 421-422 and the Ideology of Imperial Victory", în *Greek Roman and Byzantine Studies*, vol. 18:2 (1977), p. 153-172.
- Simon Kistemaker, „Lord's Prayer in the First Century", în *Journal of the Evangelical Theological Society*, vol. 21, no. 4 (1978), p. 323-328.
- Mario Mazzotti, „L' autocefalia della chiesa di Ravenna (excursus storico)", în *Atti dei Convegni di Cesena e Ravenna*, Badia di Santa Maria del Monte, Cesena, 1969, p. 391-401.

- Eugène Müntz, „The Lost Mosaics of Ravenna”, în *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, vol. 1: 2-3 (1885), p. 115-130.
- Alejandro Olivar, „San Pedro Crisologo autor de la Expositio Symboli de Cividale”, în *Sacris Erudiri*, vol. 12 (1961), p. 294-312.
- Emmanuel Soler, „L'Eglise catholique sous la Dynastie Théodosienne: la genèse d'une Eglise d'état”, în Jean-Noël Guinot și François Richard (edit.), *Empire Chrétien et Église aux IVe et Ve siècles. Intégration ou „concordat”? Le témoignage du Code Théodosien*, Le Cerf, Paris, 2008, p. 107-130.
- Pierre Patrick Verbraken, „Les sermons CCXV et LVI de saint Augustin 'De symbolo' et 'De oratione dominica'”, în *Revue Bénedictine*, vol. 68 (1958), p. 5-40.
- Markus Vinzent, „Die Entstehung des «Römischen Glaubensbekenntnisses»”, în Wolfram Kinzig, Christoph Markschies, Markus Vinzent (Hgg.), *Tauffragen und Bekenntnis (Studien zur sogenannten „Traditio Apostolica”, zu den „Interrogationes de fide” und zum „Römischen Glaubensbekenntnis”*, DeGruyter, 1999, p. 185-414.